

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YABANCI SERMAYENİN SERBEST DOLAŞIMI

VE

AB TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Gökmen KANTAR

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Necip ÇAKIR**

İSTANBUL, 2008

T.C
BAHÇEŞEHİRÜNİVERSİTESİ
SOSYALBİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AB İLİŞKİLERİ

Tezin adı: **YABANCI SERMAYENİN SERBEST DOLAŞIMI VE AB TÜRKİYE İLİŞKİLERİ**
Öğrencinin Adı Soyadı: **Gökmen Kantar**
Tez Savunma Tarihi: 15.12.2008

Bu Tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Enstitümüz tarafından onaylanmıştır.

Prof. Dr. Selime Sezgin
Enstitü Müdürü

Bu Tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Eser Karakaş
Program Koordinatörü

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzalar

Unvanı, Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Necip Çakır

Prof. Dr. Ümit Erol

Yrd. Doç. Cengiz Aktar

T.C
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
EU PUBLIC LAW AND INTEGRATION

Name of the thesis: Free Movement of Foreign Investment Capital and Relations between Turkey and European Union

Name/ Last Name of the Student: Gökmen Kantar

Date of Thesis Defense: 15.12.2008

The thesis has been approved by the Institute of Social Sciences.

Prof. Selime Sezgin
Director

I certify that this thesis meets all the requirements as a thesis for the degree of Master of Science.

Prof. Eser Karakaş
Program Coordinator

This is to certify that we have read this thesis and that we find it fully adequate in scope, quality and content, as a thesis for the degree of Science.

Examining Committee Members

Signature

Title Name And Surname

Prof. Necip Çakır

Prof. Ümit Erol

Yrd. Doç. Cengiz Aktar

Değerli aile büyüğüm Dedem Ekrem Kantar'ın aziz hatırasına ithâfen...

ÖZET

YABANCI SERMAYENİN SERBEST DOLAŞIMI

VE

AVRUPA BİRLİĞİ – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Kantar, Gökmen

AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Necip Çakır

Mayıs 2008, 154 Sayfa

Küresel ekonomide 1980'lerin sonlarında yaşanan gelişme ile büyük önem kazanan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, günümüzde gelişmekte olan ülkelerin kalkınmakta kullandıkları en önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Bölgesel entegrasyonlarla hızla gelişen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Avrupa Birliği'nde de tek Pazarla Hız kazanmış birlik içi entegrasyonun temel aracı olmuştur. Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ilişki de Doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından önemlidir. Bu çalışmada Birinci bölümde, çalışmanın alt yapısını hazırlamak bakımından Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımlarının tarihçesi, Çok Ulusu Şirketler ve doğrudan yatırım teorilerine yer verilmiştir. İkinci bölümde, Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına yer verilmiştir. Üçüncü son bölümde ise Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımları, Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Avrupa Birliği, Türkiye

ABSTRACT

FREE MOVEMENT OF FOREIGN INVESTMENT CAPITAL AND RELATIONS BETWEEN TURKEY AND THE EUROPION UNION

Kantar, Gökmen

EUROPEAN UNION RELATIONS

Supervisor: Prof. Dr. Necip ÇAKIR

May 2008, 15 Pages

Foreign Direct Investment Capital which has gained high significance by the formations in the Global Economy in the late 1980s is one of the most crucial tools used currently by developing countries. Foreign Direct Investment Capitals, rapidly growing with local integrations, have gained momentum also in the single market of the European Union and become the basic means of integration within the union. Relation between European Union and Turkey also has a cardinal role in terms of Foreign Direct Investment Capital. In the first part of this study , The History of Foreign Direct Investment Capital ,Multinational Companies and Direct Investment Theories have been handled in order to prepare a base to the study. In the third and last part, Foreing Direct Investment Capital and relation between European Union and Turkey have been accetuated.

Keywords: Foreign Direct Investment Capital , European Union , Turkey

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABRASCT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar.....	viii
KISALTMALR.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMININ TANIMI, TARİHÇESİ, ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE DOĞRUDAN YATIRIM TEORİLERİ.....	5
2.1 DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TANIMI.....	5
2.2 DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHÇESİ.....	11
2.2.1 II.Dünya Savaşı'na Kadar Olan Dönem.....	11
2.2.2 II.Dünya Savaşı Sonrası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	13
2.2.3 Günümüzde Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Görünümü.....	18
2.2.3.1.Küresel Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Görünümü.....	18
2.2.3.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Stoku ve Girişlerinin Sektörel Dağılımı.....	22
2.3 ÇOK ULUSLU ŞİRKET VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI.....	27
2.3.1 Çok Uluslu Şirketlerin Çıkışı ve Gelişimi.....	28
2.3.1.1 1914'e Kadar Olan Dönemde Çok Uluslu Şirketler.....	28
2.3.1.2 1914-1960 Arası Dönemde Çok Uluslu Şirketler.....	29
2.3.1.3 1960 Sonrası Dönemde Çok Uluslu Şirketler.....	32
2.3.1.4. Günümüzde Çok Uluslu Şirketler.....	37
2.3.2 Çok Uluslu Şirketlerin Tanımı ve Yapıları.....	39
2.4 DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK DOĞRUDAN YATIRIM TEORİLERİ.....	42
2.4.1 Ürün Hayat Devreleri Yaklaşımı.....	43
2.4.2 Tekelci Rekabet Teorisi.....	46
2.4.3 Buckley-Casson'un İçselleştirme Yaklaşımı.....	50
2.4.4 Hirsch Modeli.....	52
2.4.5 Oligopolistik Tepki Yaklaşımı.....	53
2.4.6 Aliber'in Farklı Para Bölgeleri Kuramı.....	55
2.4.7 Firma Kuramı Yaklaşımı.....	57
2.4.8 Genel Denge Yaklaşımı.....	59
2.4.9 Eklektik Yaklaşım.....	60
2.4.9.1 Mülkiyet Avantajları.....	61
2.4.9.2 Ülkeye Özgü Avantajlar.....	64
2.4.9.3 İçselleştirme Avantajları.....	68
2.4.9.4 Yatırım Geliştirme Yolu.....	71
2.4.9.4.1 Birinci Aşama.....	71
2.4.9.4.2 İkinci Aşama.....	71
2.4.9.4.3 Üçüncü Aşama.....	72
2.4.9.4.4 Dördüncü Aşama.....	73
2.4.9.4.5 Beşinci Aşama.....	73
2.4.10 Gümrük Duvarı Teorisi.....	75
2.4.11 Dikey ve Yatay Örgütlenme Teorisi.....	76
2.4.11.1 Yatay Örgütlenme Yaklaşımı.....	76
2.4.11.2 Dikey Örgütlenme Yaklaşımı.....	78

3. AVRUPA BİRLİĞİNDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	80
3.1 AVRUPA BİRLİĞİNİN TARİHÇESİ	80
3.2 AVRUPA BİRLİĞİNDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	86
3.2.1 Avrupa Birliğinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihçesi ve Buna Yönelik Gelişmeler	86
3.2.2 Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Genel Görünümü	94
3.2.3 Avrupa Birliği'ne Yeni Giren Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	102
3.2.3.1 Seçilmiş bazı Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulamaları	103
3.2.3.1.1 Macaristan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulamaları	103
3.2.3.1.2 Çek Cumhuriyeti'nde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulamaları	107
3.2.3.1.3 Polonya'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulamaları	113
4. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI, AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	120
4.1 TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI, MEVZUATI VE YATIRIM TEŞVİKLERİ	120
4.1.1 Cumhuriyetten Önce Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	120
4.1.2 1923- 1954 Arası Dönemde Türkiye'de doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	124
4.1.3 1954-1980 Arası Dönemde Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	125
4.1.3.1 1954-1980 Arası Dönemde Mevzuata Yönelik Düzenlemeler	125
4.1.3.1.1 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu	125
4.1.3.1.2 6326 Sayılı Petrol Kanunu	128
4.1.3.1.3 1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu Hakkındaki 17 Sayılı Kararname	129
4.1.3.2 1954-1980 Arası Dönemde Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	131
4.1.4 1980 ve Sonrasında Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Mevzuatı	134
4.1.4.1 1980-1990 Arası Dönemde Yürürlüğe Giren Mevzuata Yönelik Düzenlemeler	134
4.1.4.2 1980-1990 Arasında Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	135
4.1.4.3 2001 sonrası dönemde yürürlüğe giren Mevzuata yönelik düzenlemeler ve gelişmeler	140
5. TARTIŞMA	149
6. SONUÇ	152
KAYNAKÇA	155
ÖZGEÇMİŞ	159

TABLolar

Tablo 2.1: Dünya’da I.Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları (Milyar\$).....	13
Tablo 2.2: 1914-55 Yılları arasında ABD’nin uluslararası yatırım görünümü ve yıllık ortalama değişim 1946-55 (Milyar\$).....	14
Tablo 2.3: Önemli ülkelerde 1973-90 arası dönemde dışarı gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye stoku ve toplam yatırımda payı (Milyar ve %).....	17
Tablo 2.4: 1982-2000 arası dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırım stoğu ve uluslararası üretimde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yeri (Milyar\$).....	19
Tablo 2.5: Yatırımlara yönelik Ulusal Düzenleyici Değişiklikler 1991-2000.....	19
Tablo 2.6: Ülkeler İtibariyle Yabancı Sermaye Stoku ve Yabancı Sermaye Yatırım Projeleri.....	21
Tablo 2.7: Sektörler İtibariyle Dünya Yabancı Sermaye Stoku ve Girişleri.....	24
Tablo 2.8: Yatırım Ortamı/ İş Ortamı/ Rekabet Gücü Endekslerinde Ülke Sıraları (25 Ülke) 2005.....	26
Tablo 2.9: FDI-PER-I Sıralaması ile Diğer Endeks Sıralamaları Arasındaki Korelasyon.....	27
Tablo 2.10: 1958 Yılına kadar üretim sektörüne yönelik ABD ve Avrupa şirketlerinin dışarıda açtıkları şube sayısı (yavru şirket).....	32
Tablo 2.11: AET çok uluslu şirketlerinin, yurt dışında üretim sektörüne yönelik sahip oldukları yavru şirket sayısı.....	33
Tablo 2.12: 1959-1970 Arası dönemde üretim sektörüne yönelik ABD ve Avrupa şirketlerinin dışarıda açtıkları şube sayısı (yavru şirket).....	34
Tablo 2.13: 1991 Yılı itibariyle en büyük 20 Çok uluslu şirket ve bazı ülkelerin GSMİH’lerinin karşılaştırılması (Milyar \$).....	36
Tablo 2.14: 1998 ve 1999’da 100 en büyük çok uluslu şirket ve çok ulusluluğu (Milyar \$)..	38
Tablo 3.1: 1955 Yılında ABD’nin Avrupa’ya gerçekleştirdiği özel yatırımların değeri ve sektörlere göre dağılımı (Milyon \$).....	88
Tablo 3.2: ABD’nin Yurt Dışına Gerçekleştirdiği DYS Yatırımlarının Toplam Değeri.....	88
Tablo 3.3: Batı Avrupa’ya ABD DYS Akışı, %.....	89
Tablo 3.4: AT Çok Uluslu Şirketlerin Yabancı Üretim Şubeleri.....	90
Tablo 3.5: AB’nin AB ve ABD dışı bölgelere gerçekleştirdiği DYS yatırımları ve AB İle ABD dışı bölgelerden elde ettiği DYS yatırımları (1995-99, Milyar \$).....	95

Tablo 3.6: Dünyada toplam dışarı yapılan ve elde edilen DYS yatırımlarında paylar (1995-98, %)	96
Tablo 3.7: Bölgeler ve ülkeler itibariyle elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarı 1989-2000 (Milyon \$)	97
Tablo 3.8: Bölgeler ve ülkeler itibariyle dışarı gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarı 1989-2000 (Milyon \$)	98
Tablo 3.9: Çok Yönlü DYS Akışına Sınıflandırılması 1995-1999	99
Tablo 3.10: Toplam sabitlenmiş sermaye oluşumunda gelen ve dışarı gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yüzdesi 1989-1999	100
Tablo 3.11: Doğrudan Yabancı Sermaye Yıllık Girişler (Milyon Euro)	106
Tablo 3.12: Doğrudan Yabancı Sektörel Dağılımı	107
Tablo 3.13: Doğrudan Yabancı Sermaye Yıllık Girişler (Milyon Euro)	110
Tablo 3.14: Ülke Bazında Yabancı Yatırımlar	110
Tablo 3.15: Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı	111
Tablo 3.16: 2003 Yılı İtibarıyla GSYİH'nin Sektörlere Göre Dağılımı (Yüzde)	114
Tablo 3.17: Polonya Ekonomisi Projeksiyon Özeti (Yüzde)	115
Tablo 3.18: Ülkelere Göre Doğrudan Yabancı Yatırımların Kümülatif Değeri (31 Aralık 2003)	119
Tablo 4.1: 1854-18.77 Arası dönemde Osmanlı imparatorluğu'nun aldığı krediler (Milyon)	122
Tablo 4.2: 1982-1911 Yılları arasında faaliyette bulunan bazı yabancı şirketlerin uğraş alanı ve sermayesi	123
Tablo 4.3: 1910 Yılında Misak-ı Milli sınırları içerisinde yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı (Milyon Kuruş)	123
Tablo 4.4: 6224 Sayılı kanuna göre gelen doğrudan yabancı sermayenin yıllara göre gelişimi (1000 T.L, 1954-1974)	127
Tablo 4.5: 6224 Sayılı Yabancı Sermaye kanunundan yararlanan şirketlerin sektörel dağılımı (1976, 1000 T.L)	128
Tablo 4.6: Yabancı petrol şirketlerinin getirdikleri sermaye (1975, 1000)	128
Tablo 4.7: 17 Sayılı Türk Parasının Koruma Kanununa göre Transfer hakkı olan ve olmayan yabancı şirketlerin sermaye stoğunun sektörel dağılımı (1973)	130

Tablo 4.8: 1954-1979 Arası dönemde Türkiye'nin elde ettiği doğrudan yabancı sermaye yatırımları(Milyon\$).....	132
Tablo 4.9: 6224 Sayılı Yabancı Sermaye teşvik kanununda yararlanan firmaların ülkelere göre dağılımı(31 Aralık 1977).....	132
Tablo 4.10: 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik kanunundan Yararlanan Firmaların Sektörel Dağılımı (Aralık 1977, TL).....	133
Tablo 4.11: 1980-1990 arası dönemde elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları(Milyon\$).....	135
Tablo 4.12: 1990-2001 Arası dönemde Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları (Milyon \$).....	136
Tablo 4.13: İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon \$).....	137
Tablo 4.14: Yabancı Sermaye Giriş ve Çıktılarının Yüzde Olarak Bölgesel Dağılımı.....	138
Tablo 4.15: 1991-2001 arası dönemde gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve dışarı çıkan kar transferleri (Milyon \$).....	139
Tablo 4.16: 2001-2003 Döneminin İlk Altı Aylık Döneminde İzin Verilen Yabancı Sermaye İzinleri (Milyon \$).....	140
Tablo 4.17: 2001-2003 Döneminin İlk Altı Aylık Döneminde İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel dağılımı.....	141
Tablo 4.18: 4875 Sayılı Kanundan sonra Türkiye'de Yabancı Sermaye İştiraki.....	142
Tablo 4.19: 1995-2005 Döneminde Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Bileşenlere Göre Dağılımı (Milyon \$).....	143
Tablo 4.20: Yabancı Uyruklu Gerçek ve Tüzel Kişilerin Türkiye Genelinde Satın Alma Yolu ile Edindikleri Taşınmazlara Ait İstatistikler.....	144
Tablo 4.21: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Ünelere Göre Dağılımı.....	145
Tablo 4.22: Yıllar İtibariyle Türlerine Göre Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı.....	146
Tablo 4.23: Uluslararası Şirketlerin Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı (2006 - 2007)....	146
Tablo 4.24: Uluslararası Şirketlerin Sayısının Ünelere Göre Dağılımı (2006-2007).....	147
Tablo 4.25: Uluslararası Şirketlerin Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl).....	147

Tablo 4.26: Uluslararası Şirketlerin Faaliyette Buldukları İllerin Sektörlere Göre Dağılımı (1954-2007).....	148
Tablo 4.27: Uluslararası Şirketlerin Yatırımlarına Verilen Teşvik Belgeleri 2008 Aylık....	148

KISALTMALAR LİSTESİ

Amerika Birleşik Devleti	: ABD
Aynı eser /yer	: A.e.
Avrupa Ekonomik Topluluğu	: AET
Adı geçen eser	: a.g.e
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu	: A.K.Ç.T
Güneydoğu Asya Ulusları Birliği	: A.S.E.A.N
Avrupa Topluluğu	: A.T
Avrupa Tek Pazarı	: A.T.P
Avrupa Tek Senedi	: A.T.S
Birleşmiş Milletler	: B.M
Batı Avrupa Birliği	: B.A.B
Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Ekonomik Birliği	: BENELUX
Orta ve Doğu Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması	: C.E.F.T.A
Devlet Planlama Teşkilatı	: D.P.T.
Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi	: E.F.T.A.
Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu	: EUROATOM
Gayri Safi Milli Hasıla	: G.S.M.H.
Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	: G.S.Y.İ.H
Uluslararası Yatırım Bankası	: I.F.C.
Uluslararası Para Fonu	: IMF
İktisadi Kalkınma Vakfı	: İ.K.V.
İstanbul Sanayi Odası	: İ.S.O.
İstanbul Ticaret Odası	: İ.T.O.
Satın alma ve Birleşme	: M&A
Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı	: M.İ.G.A.
Kuzey Amerika İşbirliği Teşkilatı	: N.A.F.T.A.
Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı	: O.E.C.D.
Basım Tarihi yok	: t.y.
Birleşmiş Milletler Kalkınma ve İşbirliği teşkilatı	: U.N.C.T.A.D.
Dünya Ticaret Örgütü	: W.T.O.
Yabancı Sermaye Derneği	: Y.A.S.E.D.
Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü	: Y.S.G.M.
Basım yeri yok	: y.y.

Yayıncı yok

:y.y

ABD Doları

: \$

1.GİRİŞ

Küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin hız kazandığı günümüz dünyasında, ülkelerin birbirleriyle yoğun ekonomik, siyasal ve sosyal ilişkilerin içerisine girmeleri, karşılıklı bağımlılığı daha önce hiç görülmeyen bir şekilde artırmaktadır. Bu gelişmeler sonucu, ulusal sınırların ayırıcılık niteliği azalmakta, ülkelerin özellikle ekonomik ve politik nedenlerle daha kapsamlı üst sistemler içinde bütünleşmeye yöneldikleri görülmektedir.

Küreselleşme süreci içerisinde bölgesel ekonomik bütünleşme hareketi olan AB, NAFTA ve APEC sürekli gelişme eğilimi göstermekte ve dünyanın dev ticari bloklarını oluşturmaktadır. Dünya ekonomisinin konjonktürünü değiştirebilecek nitelikteki bu oluşumların dışında kalmak istemeyen pek çok ülke, anılan üçlüden birine girebilmek için çabalarını gittikçe yoğunlaştırmaktadırlar. Zira bloklaşma hareketlerinin üye olmayan ülkeler üzerindeki etkilerinin hafifletilmesi, ancak bu bloklardan birinin içinde yer almakla mümkün olabilmektedir.

Ekonomik bütünleşmeler en ileri aşamasında, bütünleşmeye giren ülkeler arasındaki pazarı bölen fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılmasını ve üye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal politikaların uyumunu gerektirir. Dünyada bu konuda yaşanan deneyimler, ekonomik bütünleşmeye yönelen ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki fark ne kadar az ise, bütünleşmenin de o derece sağlıklı ve başarılı olduğunu göstermektedir.

Ülkeler arası ekonomik bütünleşmelerin hedefi bütünleşmeye dâhil ülkelerin refahını artırmaktır. Bu bakımdan, ekonomik bütünleşmenin, bütünleşmeye giden ülkeler üzerinde, statik ve dinamik etkileri olmak üzere iki tür etkisi bulunmaktadır. Bütünleşmenin dış ticaret üzerindeki etkileri ile ilgili olan statik etkiler bir defaya mahsustur. Buna karşın, bütünleşmenin dinamik ya da yapı değiştirici etkileri statik etkilere nazaran daha önemlidir.

Uzun dönemde ortaya çıkan bu etkiler genel olarak, dış rekabette artış, ölçek ekonomilerin doğması, dışsal ekonominin oluşması, teknolojik ilerlemenin hız kazanması, yerli ve yabancı yatırımların artarak yatırım hacminin genişlemesidir. Dolayısıyla, ekonomik bütünleşmenin dinamik etkilerinden birisi de, yabancı sermaye girişini sağlayıcı temel koşulların oluşması yoluyla yabancı yatırımların artmasıdır. Bu nedenle ekonomik bütünleşmeler ile yabancı sermaye yatırımları arasında sağlam bir ilişki bulunmaktadır.

Ekonomik bütünleşme sonucunda birlik dışı ülkelerden ithalat azalırken, birlik içi ticaret artmaktadır. Ticaretin yön değiştirmesiyle beraber birlik dışındaki ülkelerden, birliğe üye ülkelere bir sermaye akışı gerçekleşir. Zira bütünleşmiş geniş bir pazar hem birlik içi ülkeler, hem de birlik dışı ülkeler için yeni yatırım olanakları yaratmaktadır. Böyle bir ortamda, birlik dışı ülkeler, birliğe yönelik ihracatlardaki düşüşü karşılayabilmek için birlik içinde kendi üretimini gerçekleştirmek üzere doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelebileceklerdir. Ayrıca, bütünleşme sonucunda, birliğe üye ülkeler arasındaki sermaye akışı da hız kazanır. Bütünleşme öncesinde, birlik dışı ülkelere yönelen sermaye, bütünleşme sonrasında iç pazarın genişlemesi ile birlik içine yönelebilir.

Ülkelerin uluslararası sistemlerle daha sağlıklı ve daha yoğun bir şekilde bütünleşmesinde yabancı sermaye yatırımlarının önemli bir rolü vardır. Yabancı sermaye yatırımları uluslararası bir ilişki biçimi olmasının yanı sıra, ülke ekonomisine küresel bir nitelik kazandırarak dünya ile bütünleşme sürecine ivme kazandırmaktadır. Bu yatırımlar, sermaye olarak faktör hareketleri içinde en akışkan bir unsur olduğu için, uluslararası sisteme entegre olmanın ve ona uyum sağlamanın en önemli yöntemlerinden birini oluşturmaktadır. Öte yandan, yabancı sermaye yatırımları ekonomik bütünleşmenin altyapısını oluşturduğu siyasal bir bütünleşmenin tesis edilmesinde de önemli bir araç durumundadır.

İleri aşamada, ülkeleri ekonomik ve siyasal bir birliğe götürmede anahtar bir rol oynayan bu yatırımlar, aynı zamanda ekonomide üretkenliği artırmak suretiyle toplumların refah seviyesini yükseltmek ve çağdaş yaşam düzeyine ulaşmak bakımından da büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin AB ile bütünleşme isteği göz önüne alındığında, yabancı sermaye yatırımlarının ülkemiz için özellikle önemli olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin hedefi, dünyadaki küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin ivme kazandığı bir dönemde, uluslararası ekonomik ve politik gelişmelere AB'nin bir parçası olarak katılmaktır. Dünya ekonomisindeki mevcut koşullar da bu hedefe ulaşmak bakımından, AB ile Türkiye'yi doğal bir bütünleşmeye doğru yönlendirmektedir.

Daha Cumhuriyetin kuruluşu ile çağdaşlaşma hareketlerini Batıya yönelik ele alan Türkiye, planlı dönemde uzun bir perspektif oluşturarak AB ile bütünleşmeyi hedeflemiştir. Bugün de, siyasi otorite, iş çevreleri ve toplumun bütün kesimleri ülkenin içinde bulunduğu mevcut bölgesel işbirliği hareketlerinin yanı sıra AB'ye katılmasını istemekte ve bu yöndeki çabalara destek vermektedirler.

Türk ekonomisi, 1980 yılından itibaren yapısal bir değişim sürecini yaşamıştır. İhracata dayalı büyüme stratejisi, dışa açık ekonomik politikalar ve dünya ile daha fazla bütünleşme isteği, bu yapısal değişim sürecinin önemli unsurları olmuştur. Bu amaçla alınan tedbirler ve uygulanan politikalar arasında yabancı sermayenin önemli bir yeri vardır. Türkiye'nin yabancı sermayeyi teşvik edici mevzuat düzenlemelerinde, ilk planda dışa açılma ve başlatılan kalkınma sürecinin gerektirdiği finansman kaynakları arayışı rol oynamıştır. Ancak, ülkemizdeki yabancı sermaye yatırımlarının çok önemli bir kısmının Birlik üyesi ülkelerden kaynaklanması, bu yatırımların Türkiye-AB ilişkilerine olan katkılarını ön plana çıkarmıştır.

Taraflar arasındaki ticari ilişkilerin de yabancı sermayeye paralel şekilde gelişmesi fiili entegrasyona işaret etmektedir. Bu bakımdan Birlik ülkelerinin Türkiye'ye olan ilgilerinin somut bir göstergesi olan yabancı sermaye yatırımlarından, Türkiye'nin AB ile bütünleşme sürecine önemli katkılar yapması beklenmektedir.

Bugün AB'nin uyguladığı liberal ekonomik politikada yabancı sermayenin önemli bir yeri vardır. 1992 ATP'nin kurulmasıyla birlikte AB'deki sermaye hareketleri tamamen serbestleştirilmiş bulunmaktadır. Ortaklık antlaşmaları gereği sermayenin serbest dolaşımı konusunda birtakım taahhütlerde bulunan Türkiye'nin AB ile bütünleşmesi açısından hızlı bir ekonomik liberalizasyonla, sistemin gereği yabancı sermayeye büyük önem vermesi gerekmektedir. AB üyeliği ve yabancı sermaye, geçmişte olduğu kadar günümüzde de üzerinde en çok tartışılan ve hakkında değişik görüşler ileri sürülen konular olarak Türkiye'nin gündeminde önemli bir yer işgal etmektedir. Bu noktadan hareketle, Türkiye'nin AB ve yabancı sermaye ile olan ilişkilerinin güncelliğini koruması, çalışma konusunun seçiminde etkili olmuştur.

Bu çalışmada, yabancı sermaye yatırımları Türkiye'nin AB ile bütünleşme hedefinde kullanılabilecek bir araç olarak ele alınmıştır. Bu noktada "amaç" ve "araç" uyumuna dikkat edilmiştir. Konuya ilişkin bazı çalışmalarda "Türkiye'nin AB'ye tam üyelik amacı"ndan söz edilmektedir. Zira Türkiye AB'ye tam üye olmakla bütün sorunlarını çözmüş ve amacına ulaşmış bir ülke sayılamaz. Burada amaç, gelişmiş, uygar ve demokratik bir ülke yaratmaktır. Bu amacı gerçekleştirmede, Türkiye'yi AB ile bütünleşme hedefine götüren yabancı sermaye unsuru yanında daha pek çok araç bulunmaktadır, önemli olan amaca ulaşmada, uygun araçların seçilmesi ve Türkiye'nin iç dinamiklerinin harekete geçirilmesidir.

Öte yandan, terminoloji olarak “Yabancı Sermaye” sadece “doğrudan” yatırımları kapsamakta olup bu kavram “Yabancı Yatırım” veya “Doğrudan Yatırım” ya da “Yabancı Sermaye Yatırımı” kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Portföy yatırımları çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmanın alt yapısını hazırlamak bakımından Doğrudan yabancı sermaye yatırımının tanımı, tarihçesi, çok uluslu şirketler ve doğrudan yatırım teorilerine yer verilmiştir. İkinci bölümde Avrupa Birliği’nde Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları, Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkileri üzerinde durularak sağlıklı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMININ TANIMI, TARİHÇESİ, ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE DOĞRUDAN YATIRIM TEORİLERİ

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tanımı

Kapitalizmin gelişmesi, ardından küresel kapitalizmin yayılmaya başlaması ve küreselleşme süreci, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının küresel ölçekte öneminin artmasına yol açmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında, bütçe açıklarının finansmanında, endüstriyel yapılanmasının ilerlemesindeki rolü bu yatırımların iyi anlaşılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının doğru şekilde tanımlanması çalışma içerisindeki sınırları belirlemek ve yanlış sonuçlara yönelmemek açısından da önemlidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki gelişmeler sonucunda bu yatırımların tanımı da zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Önceleri yapılan tanımlar dönemin ihtiyaçlarını karşılamakta yeterli olurken zaman içerisindeki değişiklikler ve çok uluslu şirketlerin hızlı gelişimi tanımların yeniden gözden geçirilmesi gereğini ortaya koymuştur. Thomas C. Schelling, doğrudan yabancı yatırımın doğrudan kısmını “ Tamamıyla ya da kısmen yabancılara ait olan şube ya da bâninin inşası ya da geliştirilmesi”(Schelling 1958, s.395) olarak tanımlayarak 1958 yılına göre yeterli bir tanım yapmıştır.

Bu dönemde yabancı yatırımların büyük çoğunluğunun Amerikan devleti tarafından yapılıyor olması ve içerisinde kısa, orta ve uzun vadeli portföy yatırımlarının öneminin büyük olması ayrıca çok uluslu şirketlerin henüz gelişim aşamasında olması tanımın içeriğinin darlığını açıklamaktadır. 1979 yılında Güngör Uras, doğrudan yabancı sermaye yatırımları yerine yabancı sermaye kavramını kullanmıştır. Buna göre: “ Bir ülkenin karşılığını değişik biçimlerde ileride ödemek üzere başka ülkelerden, kısa sürede gücüne ekleyebileceği mali ve/veya teknolojik kaynaklardır. Mali ve/veya teknolojik kaynak bir ülkeden diğerine ya borç olarak gider veya yatırım ve üretime katılma şeklinde gider.” (Uras 1979, s.27) Şeklinde tanım yaparak portföy ve doğrudan yatırımları bir potaya sokmuştur. Hem portföy hem de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tek tanımda toplanması ise tanımın önemli eksiklerinden biri olmuştur.

Her iki tanımın da günümüz doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını tarif etmekte oldukça zayıftır. Yatırımın uzun dönemli olması gerekliliği, yatırımda yabancı payı, yönetimde yatırımcının söz hakkı olması gibi gerçeklerin hiçbirine değinilmemektedir. Tanımların yapıldığı dönem göze alındığında tanımların portföy yatırımlarından çok fazla uzaklaşmadığını söyleyebiliriz.

1983 yılında Rıdvan Karluk doğrudan yabancı sermaye yatırımları için; “ Bir ülkede bir firmayı satın alma veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlamak için veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırma yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır.” (Karluk 1983, s.14), şeklinde tanım yaparak portföy yatırımlarından da ayrılması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Bu tanımın yapıldığı döneme göre oldukça açıklayıcıdır. Ancak yatırımın süresi, kontrol yetkisi ve yatırımcının tanımlaması açısından muğlâklık vardır. 1994 yılında Halil Seyidoğlu, doğrudan yabancı sermaye yatırımı; “... Bir büyük firmanın (çok-uluslu şirket) ana merkezinin bulunduğu yer dışındaki ülkelerde yeni bir şirket kurması veya var olan bir şirketi satın alarak veya sermayesini arttırarak kendine bağlı bir şirket durumuna getirmesi” (Seyidoğlu 1994, s.577) olarak tanımlayarak modern yabancı sermaye yatırım tanımına yakın tanımlardan birini gerçekleştirmiştir.

Tanımın devamında yatırımın yapılış şekli, kapsamı, finansmanı ve portföy yatırımları ile olan farklılıkları belirterek daha anlaşılır ve açık olması sağlanmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları özel ihtisas komisyonu 2000 yılı raporunda ise; “Yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınmasıdır. Bir ülke borsasında işlem gören şirketlerinin hisselerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımlarını dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya birkaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlar” (DPT 2000, s.1) doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak tanımlanmaktadır.

Avrupa Birliği (AB) resmi istatistik merkezi olan Eurostat’ın yaptığı tanıma göre doğrudan yabancı sermaye yatırımı; “ Bir ekonomideki yerleşik varlığın, başka bir ekonomideki yerel varlığa kalıcı kazanç elde etmeyi hedefleyen uluslararası yatırımdır” (Eurostat 2001, s.74).

Eurostat dar anlamdaki bu tanımı derinleştiren şu tanımı beraberinde getirmiştir: Kalıcı kazanç elde etmeden kasıt, girişim ile doğrudan yatırımı yapan arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığı ve doğrudan yatırım yapanın girişimin yönetiminde kayda değer derecede etkisinin olmasıdır.

Doğrudan yatırımcı, içerisinde oy gücü ya da hisselerin yüzde 10' undan daha fazlasına sahip olduğu anonim ya da anonim olmayan doğrudan yatırım girişimidir. Doğrudan yatırım, hem iki bağımsız mevcudiyet arasındaki işlemleri hem de tüm sonradan meydana gelen sermaye işlemlerini, anonim ya da anonim olmayan, birleşmiş girişimler arasındaki işlemleri kapsar. Görüldüğü üzere tanım içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını portföy yatırımlarından ayırt eden en önemli ifade iki varlık arasındaki ilişkinin uzun vadeli olması ve yatırımcının yatırımı gerçekleştirdiği ekonomik birimin yönetiminde kayda değer bir etkinliğinin olmasıdır.

Bu tanım çok açıklayıcı olmakla birlikte yeni bir yatırımın yapılması durumunu es geçerek sadece mevcut yatırımın elde edilmesi veya o yatırıma ortak olunması olarak sınırlandırmıştır. Buna göre tanımda yapılacak ufak bir değişiklik genel olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını günümüz ekonomisi içerisinde açıklamaya yeterli olacaktır. Buna göre doğrudan yabancı sermaye yatırımı; Bir ekonomideki yerleşik varlığa ya da yeni bir yatırım alanına kalıcı kazanç elde etmeyi hedefleyen uluslararası yatırımdır ve yatırımcı girişim yönetiminde kayda değer bir oy gücü ya da etkileme gücüne sahip olmalıdır. Bu tanım çalışma açısından kriter olarak alınacak ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları kavramı anlatılırken bu tanım ifade edilecektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bu şekilde tanımlandıktan sonra yatırıma konu olan girişim ve yatırımcıyı şimdi tanımlayalım.

I. Doğrudan Yabancı Yatırımcı

Bir birey, anonim ya da anonim olmayan, kamu ya da özel girişim olan, bir hükümet, bireylerle ilişkili bir grup ya da doğrudan yatırım şirketine sahip olan anonim ya da anonim olmayan bir girişimle alakalı olan bayi, temsilci veya şube yaşadığı ülkelerden farklı bir ülkede faaliyet gösterenler doğrudan yabancı yatırımcı olarak tanımlanır (OECD 1999, s.8). Görüldüğü üzere yatırımcı bir birey olacağı gibi bir devlet, bir girişim ya da girişimle alakalı birey ya da guruplar olabilmektedir.

II. Doğrudan Yabancı Girişim

Anonim ya da anonim olmayan bir girişimin oy gücü ya da hisselerinin yüzde 10 ve fazlasına anonim ya da anonim olmayan yabancı bir girişimin sahip olduğu girişime doğrudan yabancı girişim denilmektedir (OECD 1999, s.8). Tanımdan anlaşılacağı gibi doğrudan yabancı girişim yatırımın gerçekleştirildiği ülkede (ev sahibi ülke) faaliyet gösteren yabancıların hissedarlık ya da oy gücü açısından yüzde 10'u aştıkları girişim olarak anlaşılmaktadır. Girişimin hisselerinin ya da oy gücünün en az yüzde 10'una sahip olma doğrudan yatırım ilişkisinin varlığını belirler. Yani portföy yatırımlardan ayrılma noktasını belirler. Girişim yönetiminde etkin bir ses olabilmek girişim hisselerinin en az yüzde 10'una sahip olabilmekle gerçekleşmektedir. Yabancı yatırımcı bu sayede girişim yöntemini etkileyebilir ya da yönetime katılabilir. Doğrudan yabancı girişim tanımı için yabancıların girişimin tüm hisselerine sahip olmasına gerek yoktur.

Bir girişimin yabancı girişim kabul edilip edilmemesi ülkelerin uyguladıkları yatırım teşvikleri açısından önem taşımaktadır. Teşvik eğer yabancı yatırımcılar için özel hükümler taşıyorsa teşvikin özel hükümlerinden faydalanması yabancı girişim kabul edilip edilmemesine bağlı kalmaktadır. Buna göre ülkeler yabancı girişim tanımını yaparken bazı koşulların uygunluğunu aramakta bu da ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Bu değişen koşulların en genel olanları şunlardır (OECD 1999, s.8):

- a. Yabancıların yönetim kurulunda temsil mecburiyeti;
- b. Girişimin politika yapım sürecine yabancı yatırımcının katılımı;
- c. Girişimler arası işlemlerin varlığı;
- d. Yönetim kademesindeki personelin girişimler arası değişimi;
- e. Teknik bilgi sağlama;
- f. Mevcut piyasa koşullarından uzun dönemli kredi sağlayabiliyor olma.

Bunlar genel özelliklerdir ve farklı ekonomiler içerisinde farklı uygulamalar da söz konusu olabilmektedir. Doğrudan yabancı girişimlerinin de çeşitleri vardır. Üç çeşit doğrudan yabancı girişimden bahsedebiliriz:

- a. Yavru Şirket (Subsidiary companies): Bir A girişimi ve B firması olsun A girişimi yabancı yatırımcı, B firması ise ev sahibi ülkede faaliyet gösterecek şekilde

firması B firmasının bir hissedarıdır ve hisse miktarından gelen yarıdan fazla oy gücü vardır. Ayrıca A firmasının B firmasının denetim , yönetim ve idari üyelerini çoğunluğunu atama ya da görevden alma hakkı vardır. Son olarak eğer B firmasının yavru şirketi C firması ise ve B firması A firması tarafından kontrol ediliyorsa o halde C firması da A firmasının yavru şirkettir (Dictionary of Law 1997).

- b. Ortak Şirket(Associate companies):B firması A girişiminin bir ortak şirketi olsun A girişimi ve A girişimini yavru ve ortak şirketleri B girişiminde oy gücü ya da hisse payı açısından yüzde 50'den daha fazla paya sahip olmamaları durumunda B firması A firmasının bir ortak şirketi olur. Yani A firması ve yavru şirketleri B firmasında oy gücü ya da hissedarlık açısından yüzde 10 ile 50 arasında paya sahip olmalıdırlar (OECD 1999, s.10). Hem yavru şirketler hem de ortak şirketler anonim şirket olmak zorundadır.
- c. Anonim Olmayan Şube (Branch): Bir doğrudan yatırım şubesi ev sahibi ülkede anonim olmayan bir girişimdir ve şu özellikleri vardır(OECD 1999, s.10).
 - i. Yabancı yatırımcının kalıcı ofis veya kuruluşudur.
 - ii. Üçüncü gruplar ve doğrudan yabancı yatırımcı arasında joint venture ya da anonim olmayan bir ortaklık vardır.
 - iii. Ev sahibi ülkede arazi, bina, taşınmaz ekipman ve nesnelere sahiptir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, yatırımcısı ve girişimi tanımladıktan sonra şimdi doğrudan yabancı sermaye yatırım çeşitlerini ve yöntemlerini inceleyebiliriz. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, genellikle yatırımın yapıldığı ülkeye para girişine yol açmakla birlikte bazı durumlarda fiziki varlık girişi şeklinde de olabilmektedir. Yatırım yapılacak alanda kullanılacak üretim araçlarının ülkeye getirilmesi bu durumda örnek olarak verilebilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bazı durumlarda ne fiziki varlığa ne de sermaye girişine sebep olmakta, bunlar yerine lisans, teknik bilgi ve know how maddi olmayan haklar şeklinde girebilmektedir (Seyidoğlu 1994, s.578).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yabancı yatırımcı tarafından sağlanabildiği gibi ev sahibi ülkeden sağlanacak kredilerle de finanse edilebilir. Yatırımın bir kısmının yabancı bir

kısının da ev sahibi piyasalar tarafından finanse edildiği durumlar da söz konusudur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştiren başlıca aktörler çok uluslu şirketlerdir. Çok uluslu şirketlerin üretim faaliyetlerine göre de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleştirilme şekli değişiklik göstermektedir. Buna göre doğrudan yabancı sermaye şu şekillerde gerçekleştirilebilmektedir:

- a. Geriye dönük yatırımlar,
- b. İleriye dönük yatırımlar.

Geriye dönük yatırımlar, özellikle doğal kaynakların elde edilmesi ve işletilmesi için gerçekleştirilir. Bu yatırım ana şirketin hammadde ihtiyacını karşılamak için yapılacağı gibi dünya pazarı için de yapılabilir (DPT 2000, s.3).

İleriye dönük yatırımlar, ana şirketin yabancı ülkelerdeki satış faaliyetlerini düzenlemek, ana şirketin pazarını genişletip kâr maksimizasyonunu sağlamaya çalışmak amacıyla yapılan yatırımlardır (DPT 2000, s.3). İleriye ve geriye dönük yatırımlar iki ana yatırım şekliyle birlikte hayata geçmektedir. Şimdi yatay ve dikey yatırımları inceleyelim:

1. Yatay Yatırımlar (**Horizontal**): Bir firmanın yatırım gerçekleştirdiği ülkede, ana ülkede üretilen ürünü üretme faaliyeti için gerçekleştirilen yatırımdır (Karluk 1983, s.15). Bu tek ürün üzerinde yoğunlaşma ve çok sayıda fabrikada aynı ürünü üretilmesi faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır (Markusen 1995, s.2). Burada ana girişimin aynı ürünü birçok yerde üretmesi özel teknik bilgi ve deneyimler ile mali piyasalara ulaşmak üstünlüğü ile desteklenmektedir.
2. Dikey Yatırımlar (**Vertical**): Ana girişimin, farklı ülkelerde farklı üretim aşamaları için benzer faktör yoğunluklarında üretim gerçekleştirmek için yaptığı yatırım şeklidir (Markusen and Markus 1999, s. 1). Bu üretim aşamaları sonuçta birleştirilmekte ve pazarlanmaktadır.

Dikey yatırımlar ileriye ve geriye dönük yatırımlar olarak ayrılmaktadır. Geriye dönük dikey yatırımlar için ana girişimin kullandığı hammaddeleri sağlamak için hammaddenin bulunduğu ülkede yatırıma girişmesi örnek olarak verilebilir. Amerikan firmalarının hammadde ihtiyacı ve ülke ithalatına konu olan hammaddelerin üretimi için yurt dışındaki yatırımları bu tarz

yatırımlar olmuş ve 1995 yılında Amerikan ithalatının yüzde 23'ü bu firmalardan sağlanmıştır (Schelling 1958, s.1). İleriye dönük dikey yatırımlara ise ev sahibi ülkede kurulan satış ve pazarlama şubeleri ile ürünün bir aşamasını gerçekleştirdiği tesis yatırımları örnek verilebilir. Farklılaştırılmış ürünlerin olması durumunda sıkça satış şubelerinden faydalanılmaktadır (Seyidoğlu 1994, s.581).

2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihçesi

2.2.1. II. Dünya Savaşı'na Kadar Olan Dönem

Avrupa'daki hızlı sanayileşme hareketi 1800'lü yıllarda bu ülkelerde sermayenin maliyetinin ucuz hale gelmesine ve büyük sermaye birikimine sebep olmuştur. Sermaye maliyetinin yüksek olduğu getirisinin de fazla olduğu bölgelere sermaye akışının başlaması da aynı döneme rastlamaktadır. Bu sermaye akışının büyük çoğunluğu portföy yatırımı şeklinde olmakla birlikte yatırım akışının başlaması açısından önemlidir.

Aslında I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde gerçek anlamda doğrudan yabancı sermaye yatırımı kabul edilmese de dünya yatırımlarındaki en büyük payın Avrupa'ya ve özellikle İngiltere'ye ait olduğu belirtilebilir. 19. yy' da ABD, Kanada, Latin Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Asya ve Afrika'daki sömürge bölgeleri yatırımların yapıldığı önemli bölgelerdir (Schelling 1958, s.392). 1800'lü yılların ilk dönemlerinde İngiltere'nin gelişen sanayisi için gerekli olan hammadde ve özellikle petrol ile madenlerin sömürgelerde çıkarılması için gerçekleştirdiği yatırımlar başlamıştır. (Uras 1979, s.29) Sömürge yatırımlarının gerçek anlamda doğrudan yabancı sermaye yatırımları olup olmadığı konusunda tartışmalar olmakla birlikte bu yatırımlara geriye doğru dikey bir yatırım gözüyle bakılabilir.

1870 sonrasındaki teknik ve örgütsel gelişmeler aynı ürünün farklı ülkelerde tek bir firma tarafından farklı şekilde üretilebilmesi imkânını vermiştir. Ayrıca maden ve diğer hammadde ürünlerinin aranıp işlenmesi de doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak kabul edilmiş ve büyük miktarda doğrudan yabancı sermaye yatırımının bu amaçla gerçekleşmesine yol açmıştır (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız 1999, s.5).

Bu dönemde yapılan yatırımların büyük kısmı, doğal kaynaklara ulaşma ve taşıma amacına yönelik olarak kanal ve demiryollarına yönelmiştir. Büyük çiftlikler ve madenler de önemli yatırım alanları olmuşlardır. İngiliz ve Fransız yatırımcıları sırasıyla 1820 ve 1834 yıllarında Güney Amerika'ya yatırım yapmaya başlamışlardır (Uras 1979, s.30). İngiliz'lerin Güney Amerika'daki yatırımları 1870 ile 1917 yılları arasında dokuz kat büyümüştür. Almanların ise Güney Amerika'ya yatırımları 1900'lerin ilk başlarında olmuş ancak I.Dünya savaşına kadar olan kısa sürede 900 milyon \$'lık yatırıma ulaşmışlardır (Uras 1979, s.30).

I.Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde dünyanın en büyük yatırım ihracatçısı olan İngiltere'nin, 1900-1914 yılları arasında gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımı yıllık 750 Milyon \$'ı bulmuştur. Bu günümüz doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından önemsenmeyecek kadar küçük bir miktar olarak görülmekle birlikte o dönemde İngiltere'nin GSMH'si ile karşılaştırıp günümüze uyarlandığında yıllık toplam 30 Milyar \$'a karşılık geldiği hesaplanmaktadır (Schelling 1958, s.393). Tablo 2. 1'den de açıkça görüleceği gibi yatırımların hemen hemen yüzde 75'i Avrupa ülkeleri olan İngiltere, Almanya ve Fransa tarafına yapılmıştır. İngiltere ise geleneksel yatırım ihracatçısı ülke konumunda tüm yatırımların beşte ikisini gerçekleştirmiştir. Yatırımların konumu açısından Avrupa en çekici bölge olurken Kuzey Amerika özellikle de ABD ve Kanada ikinci sırada yer almıştır.

Tablo 2. 1: Dünya'da I.Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde yapılan doğrudan Yabancı sermaye yatırımları (Milyar\$)

Yatırımcı Ülkeler	Milyar\$	%	Yatırılan Ülkeler	Milyar \$	%
İngiltere	18,6	41,7	Avrupa	12	26,9
Fransa	9	20,2	Güney Afrika	10,5	23,5
Almanya	5,8	13	Güney Amerika	8,5	19
ABD	3,5	7,8	Asya	6,6	14,8
Diğerleri	7,7	17,3	Diğerleri	7	15,8
Toplam	44,6	100	Toplam	44,6	100

Kaynak: Nuri Yıldırım, **Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama- Uluslararası Şirketler**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1979, s.82

I. Dünya savaşı öncesi uluslararası yatırım akışında portföy yatırımlar en büyük yeri almaktaydı. Ancak savaştan kısa süre sonra uluslararası yatırım akışının aktörleri, bileşimi ve miktarında değişimler olmuştur. Miktarda azalma olurken, İngiltere liderliğini ABD'ye

kaptırmak zorunda kalmış, portföy yatırımlarının payı azalırken doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve yeniden yapılanma kredilerinin payı artmıştır (Seyidoğlu 1994, s.579).

İngiltere, I.Dünya Savaşı sırasında ithalat fazlasını finanse etmek için dış yatırımlarını satmak zorunda kalmıştır (Schelling 1958, s.394). Bu olay yatırım payının gerilemesine sebep olmuş, yeni yatırımların yapılamaması ise en büyük dış yatırımcı unvanını ABD'ye kaptırmasına neden olmuştur. Amerikan kredileri ile sonlandırılan savaş sonrası, Amerikan yatırımcılarının tahvillere yönelik bilgisi büyük olmuştur. Ancak 1929-30 Dünya Ekonomik Krizi, finansal paniklerden, istikrarsız ülkelerden sermaye kaçıışı ile yeni tahviller yerine eskilerin yeniden satılması gibi sebepler patlak verdi. II. Dünya Savaşı'na kadar olan bu ara dönemde birçok yatırımcı ülke yatırımlarını paraya çevirmeye yönelmiştir. Bunun yanında aynı dönemde milliyetçilik akımlarının güç kazanması da portföy ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerilemesinde önemli rol oynamıştır (Uras 1979, s.32).

2.2.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

II. Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük yıkım, bu zamana kadar uluslararası yatırımlara liderlik eden Avrupa'da durumun tam aksi yönde hareket etmesine yol açmıştır. Savaş sonrası dünyanın süper gücü olarak ortaya çıkan ABD'nin bu dönemim uluslararası sermaye akımında başrolü oynaması ve başta Avrupa olmak üzere birçok ülkeye kalkınma kredisi sağlaması döneme damgasını vurmuştur. Savaştan sonraki ilk on yılda özel doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarının faaliyetleri çok büyük olmamış ve genellikle ABD kaynaklı olmuştur.

Bu dönem 1960'ların başına kadar devam etmiştir. Amerikan özel doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1930 yılında 8 milyar \$ iken 1946'ya kadar olan 16 yıllık dönemde 7,2 Milyar \$ düşmesi dikkat çekicidir. Ayrıca portföy yatırımları ile kısa vadeli sermaye ihracındaki çok daha hızlı düşüşler sebebiyle ABD'nin toplam uluslararası yatırımı, 1930'daki 17,2 Milyar \$'dan 1939'da 11,4 Milyar \$'a düşmüş 1946'ya gelindiğinde ise ABD devlet yatırımları sayesinde tekrar artmıştır. 1946 ile 1955 arası dönemde ise Amerikan özel yatırımlarındaki portföy miktarı 5,1 Milyar \$'dan 7,4 Milyar \$'a yükselmiş, buna karşılık doğrudan özel yatırımlar 7,2 Milyar \$'dan 19,2 Milyar \$'a yükselerek büyük bir çıkış gerçekleştirmiştir

(Tablo 2.2). Aynı dönemde devlet yatırımları üç kat büyürken daha önce belirttiğimiz Amerikan yardımlarının miktarını ve dönemini ortaya koymaktadır.

Tablo 2. 2: 1914-55 Yılları arasında ABD'nin uluslararası yatırım görünümü ve yıllık Ortalama değişim 1946-55 (Milyar\$)

	1914	1919	1930	1939	1946	1955	1946-55 ortalama değişim
ABD dış yatırımları	3,5	7	17	11,4	18,7	44,9	2,9
Özel	3,5	7	17,2	11,4	13,5	29	1,7
Uzun dönem	3,5	6,5	15,2	10,8	12,3	26,6	1,5
Doğrudan	2,6	3,9	8	7	7,2	19,2	1,3
Portföy	0,9	2,6	7,2	3,8	5,1	7,4	0,2
Kısa dönem	-	0,5	2	0,6	1,3	2,4	0,1
Devlet*	0	0	0	0	5,2	15,9	1,2
Uzun dönem	0	0	0	0	5	15,2	1,1
Kısa dönem	0	0	0	0	0,2	0,7	0,1
ABD'de yabancı yatırım	7,2	4	8,4	9,6	15,9	29,6	1,5
Uzun dönem	6,7	3,2	5,7	6,3	7	12,6	0,6
Doğrudan	1,3	0,9	1,4	2	2,5	4,3	0,4
Portföy	5,4	2,3	4,3	4,3	4,5	8,3	0,4
Kısa dönem**	0,5	0,8	2,7	3,3	8,9	17	0,8

Kaynak: Thomas C. Schelling, *International Economics*, Boston: Allyn and Bacon Inc, 1958, s.396

*I. Dünya Savaşı kredileri hariç

**1946-55'deki devlet senetleri dâhil

Özel Amerikan doğrudan yabancı yatırımlarının 1946-55 arasındaki dönemde gerçekleştirdiği büyük artışın bölgesel dağılımına bakıldığında Kanada ve Latin Amerika'nın artışta önemli rol oynadığı, Avrupa'nın payının ise çok az arttığı görülür (Schelling 1958, s.398). 1951 yılında kurulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun 1957 Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu halini alması ABD yatırımlarının topluluğa akmasına yol açmıştır. Topluluğun kurulmasından önce topluluk ülkeleri ABD doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sadece yüzde 5,4'ünü çekerken, 1964'deki gümrük birliğinin tamamlanması sürecinden sonra bu pay yüzde 12,2'ye yükselmiştir (Yannopoulos 1990, s.326). Bu gelişmenin çalışma açısından önemi, Avrupa Birliği'nin kuruluş aşaması ve entegrasyon sürecinin ilerlemesi sırasında hem elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında patlama yaşanmasına hem de Dünya doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gidişatının AT lehine değişmesidir.

Bu dönemde AT'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları artarken, EFTA'nın elde ettiği yatırımların bir kısmı AT'ye kaymıştır. EFTA ülkelerinden İngiltere ise en fazla kayba uğrayan ülke olmuştur. Dünya sermaye hareketlerinde II. Dünya Savaşı sonrası önemli aktörler içerisinde Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) ve Avrupa Yatırım Bankası (EIB) gibi uluslararası kuruluşlar da yer almaktadır. Bu kuruluşlar verdikleri kredilerle dünya ekonomisinde önemli rol oynamış olmalarına karşın doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak kabul edilmez olması daha fazla ayrıntıya girmeye engel olmaktadır.

1960'larda çok uluslu şirketlerin ortaya çıkmaya başlaması ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yeni bir itici güç katılmış oldu. II. Dünya Savaşı sonrası hızla büyüyen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, Dünya Petrol Buhranı'nın yaşandığı 1973 yılı sonuna kadar bu ivmesini sürdürmüştür. 1974 Petrol Krizi sonrası doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yavaşlama yaşanmıştır. Bu dönemde ABD, Dünya doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında liderlik yapmaya devam ederken Batı Avrupa ve Japon menşeli yatırımlarda hızlı bir artış görülmüştür (Seyidoğlu 1994, s.587).

Aynı dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha çok gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmiş, gelişmekte olan ülkelere gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ise azalma görülmüştür (DPT 2000, s.2). Özellikle petrol alanında faaliyet gösteren yabancı şirketlerin kamulaştırılması, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına karşı olumsuz yaklaşımlar ve uluslararası finans kuruluşlarının sağladığı yüklü krediler bu gelişmenin önemli sebeplerinden olmuştur. Bu dönem 1980'lere kadar sürmüştür.

1980-90 arası dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmiştir. Birçok ülke daha liberal politikalar uygulamaya yönelmiş, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kredilerle kalkınmaktan daha avantajlı olduğu görülmüş ve buna yönelik teşvikler getirilmeye başlanmıştır. Yine bu dönemde birçok gelişmekte olan ülkenin uluslararası kuruluşlara ya da devletlere olan borcunu ödemekte zorluk çekmesi kaynak sağlamak için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelmelerinde önemli bir etken olmuştur (DPT 2000, s.3). Avrupa Birliği'nin bu dönemde entegrasyon açısından daha da ilerlemesi ve yeni üyelerin katılımı ile pazarının ve etkisinin daha da genişlemesi hem elde edilen hem de dışarı yapılan yatırımlar açısından liderliği ABD'den almasını gerçekleştirmiştir. 1973'te Avrupa Birliği'nin dünya doğrudan yabancı sermaye yatırım

stokundaki payı yüzde 34,8 iken ABD'nin payı yüzde 48,7 idi ancak belirtildiği gibi Avrupa Birliği payını her geçen yıl arttırmış ve 1980'li yılların başına gelindiğinde bu rakamlar hemen hemen eşitlenmiştir. ABD yüzde 42 Avrupa Birliği ise yüzde 40,7 olmuştur. 1990 yılına gelindiğinde ise Avrupa Birliği payını arttırmayı başarıp yüzde 43,8 yükseltirken ABD ise bir pay kaybı ile karşılaşmış ve yüzde 25,8'e gerilemiştir (Tablo 2. 3). İngiltere, Almanya, Fransa ve Hollanda gibi önemli yatırım ithalat ve ihracatçısı ülkelerin, özellikle ABD, Güney Amerika, EFTA ve Asya ile olan yatırım ilişkisi oldukça genişlemiştir.

1980'lerden itibaren çok-uluslu şirketlerin aktivitelerinin, satın alma ve birleşme faaliyetlerinin özellikle gelişmiş ülkeler arasında gelişmesi, bu ülkelerde gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırım akışının önemli etkenlerinden biri olmuştur (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız 1999, s.8). 1980'lerde Dünya yatırım ihracatçısı ülkeler arasına Japonya'da katılmış ve önemli bir paya sahip olmuştur. Elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından ülkesini kapalı tutan Japonya dışarı gerçekleştirilen yatırımlar açısından ise yayılma eğilimi göstermiştir. Buna bağlı olarak 1980'de dünya yatırımındaki payı yüzde 3,8 iken 1990 yılına gelindiğinde payını hızlı bir şekilde arttırmış ve yüzde 12,2'ye yükseltmiştir. 1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve merkez planlı ekonomilerin başarısızlığa uğradığının kanıtlanması Orta ve Doğu Avrupa'daki bağımsızlığını yeniden kazanmış ülkelerin hızla piyasa ekonomisine, liberal politikalara ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelmesine yol açmıştır. 1990'ların başında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük çoğunluğu gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşirken 1994 yılına gelindiğinde 1990'da payı yüzde 20 iken gelişmekte olan ülkeler bu payını yüzde 41'e yükseltmeyi başarmışlardır (UNCTAD 1998, s.70).

1980'lerden başlayarak bölgesel entegrasyonlar, ve çok taraflı ticaret anlaşmalarının sayısının hızla artması da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artışında önemli rol oynamaktadır. Dünya'da dışarı gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırım stoku 1973-1980 arası dönemde 2,4 kat artarak 514,2 Milyar \$'a dolaşmış, bu artış hızı 1980 -90 arası dönemde daha da artarak 3,4 kata çıkmış 1.684 Milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Günümüze kadar olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları trendini inceledikten sonra, şimdi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının günümüzdeki görünümünü inceleyebiliriz.

Tablo 2. 3: Önemli ülkelerde 1973-90 arası dönemde dışarı gerçekleşen doğrudan Yabancı sermaye stoku ve toplam yatırımda payı (Milyar ve %)

	1973	%	1980	%	1990	%
Gelişmiş Ülkeler	205	98,5	508	98,8	1614,6	95,9
Batı Avrupa	82,6	39,7	236,6	46	853,9	50,7
İngiltere	27,5	13,2	80,4	15,6	230,8	13,7
Fransa	8,8	4,2	23,6	4,6	110,1	6,5
Almanya	11,9	5,7	43,1	8,4	151,6	9
İtalya	3,2	1,5	7,3	1,4	56,1	3,3
Hollanda	15,8	7,6	41,1	8,2	109,1	6,5
İsveç	3	1,4	5,6	1,1	49,5	2,9
İsviçre	7,1	3,4	21,5	4,2	65,7	3,9
Diğer	5,5	2,6	13	2,5	81	4,8
Kuzey Amerika	109,1	52,4	242,8	47,2	435,2	30,5
ABD	101,3	48,7	220,2	42,8	78,9	25,8
Kanada	7,8	3,7	22,6	4,4	204,7	4,7
Japonya	10,3	4,9	19,6	3,8	41,9	12,2
Diğer Gelişmiş	2,9	0,4	6,8	1,3	69,4	2,5
Gelişmekte olan Ülke	3	1,4	6,1	1,2	0,2	4,1
Orta ve Doğu Avrupa	-	-	-	-	-	-
Toplam	208,1	100	514,2	100	1684,1	100

Kaynak: John Dunning "Globalization and New Geography of Direct Investment", **Oxford Development Studies**, Vol.26, Oxford, feb. 1998, s.70

2.2.3. Günümüzde Dünya Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Görünümü

2.2.3.1. Küresel Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Görünümü

Son 20 yıldaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük artışı beraberinde yatırımların coğrafi dağılımı, yatırım iklimindeki değişiklikler ekonomilerini büyütmesi yanında, çok uluslu şirketler vasıtasıyla ekonomilerin rekabet edebilirliğini arttıran doğrudan yabancı sermaye yatırımları hemen hemen tüm gelişmekte olan ülkeleri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için rekabete sokmuştur. Bu gelişme firmalara yer seçiminde büyük özgürlük sağlamış; çok uluslu şirketlerin yatırım şekillerindeki artışlar (Joint Venture vb.) her türlü yatırıma uyacak seçeneklerin sağlanmasına yardımcı olmuştur. (UNCTAD 1998, s.6). Tüm bu gelişmeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1990-2000 arası dönemde altın çağını yaşamasına sebep olmuştur. 1982-90 arası 8 yıllık dönemde 3,5 kat büyüyen doğrudan

yabancı sermaye yatırımları 1990-2000 arası dönemde 6,2 kat artış göstererek 1.271 Milyar \$'a yükselmiştir. 2000 yılında ulaşılan rekor seviyesinden sonra 2003 yılına düşüş eğilimi gösteren dünya uluslararası doğrudan yatırım akımları 2004 yılında tekrar artış trendine girmiştir.

Bir önceki yıla göre, 2004 yılında yüzde 27, 2005 yılında ise yüzde 29 oranında artış gösteren dünya doğrudan yatırım akımları, 2006 yılında da yüzde 34,3 oranında artarak 1,2 trilyon \$'a ulaşmıştır (UN 2007). Bu tutar 2000 yılından sonraki gerçekleşen uluslararası en yüksek ikinci değerdir. Devam eden ekonomik büyüme, artan şirket karları ve bunun sonucunda artan sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemleri doğrudan yabancı sermaye akımlarındaki artış trendinin devam edeceği görülmektedir (UNCTAD 2006). Elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırım stoku da 1982-90 arası dönemde 2,62 kat büyürken, 1990-2000 arası dönemde ise 3,34 kat büyürken 6.314 Milyar \$'a yükselmiştir (UNCTAD 2006, s.301). 1990'ların ilk yarısında hızlanmaya başlayan sınır ötesi satın alma ve birleşme faaliyetlerinde ise 1990-2000 arası dönemde çok büyük bir patlama yaşanmış ve 1990 yılına göre 7,57 kat artış göstererek 2000 yılında 1.144 Milyar \$'a yükselmiştir. Bu yüksek artış oranı bize 1990-2000 arası dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki paylamanın da önemli sebeplerinde birini açıklamaktadır. Bu dönemde çok-uluslu şirketlerin sayısının hızla artması ve artan rekabet koşullarında birleşmeler ve satın almalarla rekabet güçlerini arttırmaya çalışmaları da bu sonuca doğru gelişmeleri yönlendirmektedir. (Tablo 2. 4)

Tablo 2. 4: 1982-2000 arası dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırım stoku ve Üretimde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yeri (Milyar\$)

	1982	1990	2000
Elde edilen DYS stoku	719	1.889	6.314
Dışarı gerçekleştirilen DYS stoku	568	1.717	5.976
Sınır ötesi satın alma ve birleştirmeler	-	151	1.144
Yabancı girişimlerin satışları	2.465	5.467	15.680
Yabancı girişimlerin toplam ürünü	565	1420	3167
Yabancı girişimcileri Toplam varlıkları	1.888	5.744	21.102
Yabancı girişimlerin ihracatı	637	1.166	3.572
Yabancı girişimlerin istihdamı (Bin)	17.454	23.721	45.587

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 2001**, s.10

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının elde etmek için birçok gelişmekte olan ülkenin bu yatırımlara yönelik yeni düzenlemeler gerçekleştirdiğini belirtmiştik. 1991 yılında yatırım rejimlerinde değişiklik gösteren 35 ülke varken bu rakam 1997'de en yüksek seviyesine ulaşarak 76 ülkeye yükselmiş 2000 yılında ise ülke sayısı 69 olmuştur. Yatırım rejimi düzenleyici değişimler 1991 yılında 82 adet olurken 2000 yılına gelindiğinde bu sayı 150

yükselmiştir ve bunun 147 tanesi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının lehinde gerçekleşmiştir (Tablo 2. 5).

Tablo 2. 5: Yatırımlara yönelik Ulusal Düzenleyici Değişiklikler 1991-2000

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Yatırım Rejiminde	35	43	57	49	64	65	76	60	63	60
değişiklik yapan										
Ülke sayısı										
Düzenleyici değişiklik	82	79	102	110	112	114	151	145	140	150
sayısı										
DYS lehine	80	79	101	108	106	93	135	136	131	147
DYS aleyhine	2	-	1	2	6	16	16	9	9	3

Kaynak: UNCTAD, *World Investment Report 2001*, s.6

1980’li yıllarda ülke ekonomilerinin artan ölçüde dışa açılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirmenin yaygınlaşması ve firma birleşme ve devirlerine yönelik teşvik edici düzenlemeler yabancı sermaye yatırımlarının ivme kazanmasına katkıda bulunmuştur. 1980’li yılların sonunda Sovyetler Birliğinin dağılması ve Çin’in artan ölçüde Dünya ekonomisi ile bütünleşme çabaları yabancı sermaye yatırımlarının hızlanmasını sağlamıştır. 1990 yılında, Dünya genelinde yabancı sermaye stoku 1.769 milyar dolar iken, 2004 yılında bu tutar 8.895 milyar dolara yükselmiştir (UNCTAD 2005). Bu dönemde, en belirgin gelişme, yabancı sermaye yatırımının daha önce yasak veya çok sınırlı olduğu Rusya, Polonya, Macaristan ve Romanya’ya yabancı sermaye girişlerinin hız kazanmasıdır. Diğer bir gelişme de, Çin’e yönelik yabancı sermaye girişlerinin artış göstermesidir. Nitekim 1990-2004 döneminde, Çin, Hong-Kong, Rusya, Macaristan, Polonya ve Romanya’nın yabancı sermaye stoku içindeki payı yüzde 3. 8’den (67 milyar dolar) yüzde 10,6’ya (939 milyar dolar) yükselmiştir. Bu dönemde, ABD, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa ve Hollanda’nın yabancı sermaye stoku içindeki payları yüzde 55,3’ten yüzde 43,4’e gerilemiştir. 1990-2004 döneminde, Türkiye’de mevcut yabancı sermaye stoku 11 milyar dolardan, 35 milyar dolara yükselmiş, ancak dünya genelindeki yabancı sermaye stoku içindeki payı yüzde 0.62’den yüzde 0.39’a gerilemiştir. Böylece, Türkiye 2004 yılında incelenen 25 ülke içinde 22. sırada yer almıştır. Ancak, Türkiye’de firmaların, makroekonomik istikrarsızlık ve vergi düzenlemeleri nedeniyle, doğrudan yabancı sermaye yerine sermaye benzeri kredi kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Nitekim yapılan bir çalışmaya göre, özel imalat sanayi üretimi içinde yabancı sermayeli firmaların, yabancı sermaye istatistiklerinin aksine, önemli bir pay aldıkları görülmektedir (Türkan 2005). UNCTAD verilerine göre, dünya genelinde 2004

yılında yabancı sermaye stokunun GSYİH'ye oranı yüzde 21,7 olarak hesaplanmaktadır. İncelenen 25 ülke için bu oran yüzde 40,8'dir. Yabancı sermaye stokunun GSYİH'ye oranının yüksekliği açısından ilk sırayı alan ülkeler, Hong-Kong, İrlanda, Hollanda, Macaristan, Şili, Malezya ve İngiltere'dir. Endonezya, Hindistan, G.Kore, Türkiye, ABD, Almanya ve İtalya, yabancı sermaye stokunun GSYİH'ye oranının en düşük olduğu ülkelerdir.

2002-2004 döneminde, dünya genelinde yıllık ortalama yabancı sermaye girişi 665,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve incelenen 25 ülkenin, bu dönemde yabancı sermaye girişinden aldığı pay yüzde 61 olmuştur. Son üç yılda, ABD, Çin, İngiltere, Fransa ve İspanya en fazla yabancı sermaye çeken ülkelerin başında gelmektedir. En zayıf performans gösteren ülkeler ise, sırasıyla, Endonezya, Yunanistan ve Türkiye'dir.

Tablo 2,6: Ülkeler İtibariyle Yabancı Sermaye Stoku ve Yabancı Sermaye Yatırım Projeleri

	Yabancı Sermaye Stoku				2002-2004 Ortalaması			
	Milyar Dolar		2004		Yabancı Sermaye Girişi			Yab.Ser. Projesi(1)
	1990	2004	GSYİH'ya Oran (%)	Sıra	Milyar \$	Yüzde Sıra		Adet
1.ABD	395	1.474	12.6	21	74.7	3.6	21	527
2.Kanada	113	304	30.5	10	11.4	10.4	14	227
3.Hong-Kong, Çin	45	457	277.6	1	19.1	52.6	2	90
4.İngiltere	204	772	36.3	8	40.9	12.7	10	407
5.İrlanda	42	229	126.3	2	21.7	67.1	1	119
6.Almanya	111	348	12.9	20	13.1	3.9	20	214
7.Malezya	10	46	39.3	6	3.4	14.8	8	129
8.Hollanda	69	429	74.2	3	13.2	14.5	9	75
9.Şili	10	54	58.2	5	4.8	28.4	3	51
10.G.Kore	5	55	8.1	23	4.8	2.6	23	90
11.İspanya	66	347	34.9	9	30.4	15.7	6	203
12.Portekiz	11	64	39.0	7	3.2	9.3	15	56
13.Fransa	87	535	26.5	12	38.6	12.1	12	161
14.Macaristan	1	60	60.7	4	3.1	16.7	5	211
15.Polonya	0	61	25.4	13	4.8	12.2	11	158
16.İtalya	60	221	13.1	19	15.9	5.7	18	102
17.Meksika	22	183	27.0	11	14.4	11.2	13	150
18.Romanya	0	18	25.2	14	2.8	20.3	4	132
19.Rusya	0	98	16.9	16	7.7	9.0	17	337
20.Yunanistan	6	27	13.2	18	0.8	1.4	24	41
21.Çin	21	245	14.9	17	55.6	9.1	16	1.136
22.Türkiye	11	35	11.7	22	1.9	4.4	19	60
23.Endonezya	9	11	4.4	25	0.2	0.3	25	50
24.Hindistan	2	39	5.9	24	4.3	3.2	22	464
25.Brezilya	37	151	25.2	15	15.0	15.4	7	240
25 ÜLKE GENELİ	1.337	6.263	40.8		405.7	14.3		5.431
Dünya toplamı	1.769	8.895	21.7		665.6	8.8		8.252

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 2005**.

(1) Açıklanan ve gerçekleştirilen yeni yatırım/genişlemeye yönelik yabancı sermaye yatırım projeleri.

2002-2004 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin sabit sermaye yatırımlarına oranı daha farklı bir görünüm arz etmektedir. Dünya genelinde bu oran UNCTAD tarafından yüzde 8,8 olarak hesaplanmaktadır. İncelenen 25 ülkenin ortalaması ise yüzde 14,3'dür. Sabit sermaye yatırımlarına oran olarak yabancı sermaye yatırımlarının en yüksek olduğu ülkeler, sırasıyla, İrlanda, Hong-Kong, Şili, Romanya, Macaristan, İspanya ve Brezilyadır. Bu oranın düşük olduğu ülkeler ise, sırasıyla, Endonezya, Yunanistan, Kore, Hindistan, ABD, Almanya ve Türkiye'dir. 2002-2004 döneminde, dünya genelinde, ortalama 8.252 adet yeni yatırım veya genişlemeye yönelik yabancı sermaye yatırım projesi gerçekleştirilmiş veya açıklanmıştır. Yatırım projelerinin ülkeler itibariyle dağılımı incelendiğinde, bazı ülkelerin son yıllarda belirgin bir cazibe merkezi olduğu görülmektedir. Yeni yatırım projelerinin sayısı dikkate alındığında, incelenen ülkeler içinde, Çin, ABD, Hindistan, İngiltere ve Rusya ilk beş sırayı almaktadır.

2004 yılında toplam yabancı sermaye stoku içindeki payı yüzde 2.75 olan Çin, yabancı sermaye yatırım projeleri içinde yüzde 13.77'lik pay ile İlk sırayı almakta ve diğer ülkelere göre belirgin bir farklılaşma göstermektedir. Benzer eğilim, Hindistan ve Rusya için de gözlenmektedir. Brezilya, yabancı sermaye girişi yanı sıra yabancı sermaye proje sayısı açısından da 6. sırada yer alarak olumlu bir performans göstermiştir. Türkiye ise, 60 adet yabancı sermaye yatırım projesi ile düşük bir performans göstermiş ve 25 ülke içinde 21. sırada yer almıştır. Sanayileşmiş ülkeler içinde, yabancı sermaye stokunun GSYİH'ye oranı ve yabancı sermaye girişlerinin sabit sermaye yatırımlarına oranı açısından en olumlu performansı İrlanda, Hollanda, İspanya ve İngiltere göstermiştir. Genelde sermaye ihraç eden, ABD, Almanya ve İtalya son sıralarda yer almaktadırlar. Uzak Doğu Asya'dan Hong-Kong ve Malezya, yeni AB üyesi ülkeler içinde Macaristan, Latin Amerika'dan da Şili ve Brezilya olumlu performans göstermişlerdir. Yunanistan ve İtalya, yabancı sermaye stoku, yabancı sermaye girişi ve yabancı sermaye yatırım proje sayısı açısından en zayıf performansı gösteren ülkelerdir. Son yıllarda, yabancı sermaye yatırımlarının hız kazandığı Çin'de gerek yabancı sermaye stokunun GSYİH'ye oranı gerek yabancı sermaye girişlerinin sabit sermaye yatırımlarına oranı halen diğer ülkelere göre oldukça düşük seviyede bulunmaktadır (Yükseler 2005, s.6.).

Bu durum, Çin ekonomisindeki hızlı büyümede belirgin etkenin iç yatırımlar olduğuna işaret etmektedir. Hızlı bir büyüme süreci gösteren Güney Kore'de, yabancı sermayeye ilişkin göstergeler zayıf bir performansa işaret etmektedir. Bu durum, Güney Kore'deki hızlı

ekonomik gelişmede de, iç dinamiklerin, sanayileşme stratejisi ve ticaret politikalarının daha etkili olduğunu göstermektedir.

2.2.3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Stoku ve Girişlerinin Sektörel Dağılımı

Ekonomilerin gittikçe dışa açılması, sermaye hareketlerine ve yabancı sermaye yatırımlarına yönelik sınırlandırmaların azaltılması ve özelleştirmenin yaygınlaşması yabancı sermaye yatırımlarının artışına katkıda bulunurken, bu yatırımların sektörel dağılımında da önemli bir değişime neden olmuştur. UNCTAD tarafından yapılan tahminlere göre, dünya yabancı sermaye yatırım stokunun sektörel dağılımı Tablo 2,7’de verilmektedir. Bu tabloda, UNCTAD verilerinde hizmetler sektörüne dâhil edilmiş olan ve önemli bir bölümü Hong-Kong menşeli yatırım holding şirketlerinden kaynaklanan iş ve yatırım ortaklıklarına (Business Activities) ait yabancı sermaye yatırım stoku genel toplamdan çıkartılarak ara toplam hesaplanmış ve sektörel yüzde paylar buna göre hesaplanmıştır. 1990-2003 döneminde, dünya yabancı sermaye yatırım stokunun sektörel dağılımı incelendiğinde, tarım ve madencilik gibi temel üretim sektörleri ile imalat sanayi sektörlerinin payında düşüş, hizmetler sektörünün payında ise artış gözlenmektedir. İmalat sanayi alt sektörleri içinde taşıt araçları sektörünün payı artarken, tekstil-giyim, kimya, makine ve elektrikli makine-elektronik ürünler sektörlerinin paylarında gerileme meydana gelmiştir.

Hizmetler sektörü içinde payı belirgin ölçüde artan alt sektörler, elektrik-gaz-su ve ulaştırma-depolama-haberleşme sektörleri olmuştur. Diğer alt sektörler ise, genelde paylarını korumuşlardır. Sektörel dağılımlar hesaplanırken hizmetler sektöründen ve genel toplamdan çıkartılan iş ve yatırım ortaklıklarına (business activities) ait yabancı sermaye stoku, bu dönemde 10 kattan fazla artış göstererek 1.283 milyar dolara ulaşmıştır. Yabancı sermaye stoku (iş ve yatırım ortaklıkları hariç) içinde, 1990-2003 döneminde gelişmiş ülkelerin payı 3,3 puan azalarak yüzde 77,6’ya gerilemiş, gelişmekte olan ülkelerin payları ise yüzde 22,4’e yükselmiştir. Gelişmiş ülkelerde toplam yabancı sermaye stoku içinde, temel üretim sektörleri ve imalat sanayinin payı belirgin bir şekilde gerilerken, hizmetler sektörünün payı 15,8 puan artarak yüzde 61’e çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise farklı bir eğilim gözlenmiştir. Bu ülkelerde, temel üretim sektörünün payı yüzde 7.7’den yüzde 10.1’e, imalat sanayinin payı yüzde 47.2’den yüzde 48.3’e yükselmiş, hizmetler sektörünün payı ise yüzde 45.1’den yüzde 41.7’ye gerilemiştir. Bu eğilim, gelişmekte olan ülkelerin ucuz işgücü ve hammadde kaynaklarına sahip olmaları nedeniyle artan ölçüde dünya mal üretim merkezine dönüştüklerine işaret etmektedir. 2001-2003 döneminde doğrudan yabancı sermaye

girişlerinin sektörel dağılımı incelendiğinde, imalat sanayi sektörüne yönelik girişlerin toplam yabancı sermaye yatırımları içindeki payı belirgin bir şekilde azalırken, hizmetler sektörünün payı artış göstermiştir. Nitekim 1989-1991 döneminde yabancı sermaye girişleri içinde yüzde 41,7 paya sahip olan imalat sanayinin payı, 2001-2003 döneminde yüzde 30,6'ya gerilemiş, hizmetler sektörünün payı ise yüzde 50,2'den yüzde 60'a yükselmiştir. Bu sektörlerin, imalat sanayine göre dış rekabete daha kapalı olması da bunda etkili olmuştur. Yabancı sermaye girişleri, imalat sanayi sektörü içinde, taşıt araçları ve elektrikli makineler-elektronik ürünler sektöründe önemini korumaya devam etmektedir (Yükseler 2005, s.7).

Tablo 2,7: Sektörler İtibariyle Dünya Yabancı Sermaye Stoku ve Girişleri

	Yabancı Sermaye Stoku				Yab. Ser.Girişi	
	1990		2003		2001-2003	
	Milyar Dolar	Yüzde Pay	Milyar Dolar	Yüzde Pay	Milyar Dolar	Yüzde Pay
1. Temel üretim sektörleri (Tarım, Madencilik)	170.1	10.9	594.3	8.10	51.6	9.44
2.İMALAT SANAYİ	745.6	44.67	2.876.1	39.18	167.2	30.58
Gıda, İçki, Tütün	76.8	4.61	243.4	3.32	15.1	2.76
Tekstil, Giyim, Deri	27.5	1.65	57.6	0.78	3.7	0.68
Kimyasal Ürünler	160.8	9.63	515.7	7.02	19.3	3.53
Metal Ürünleri	62.6	3.75	178.7	2.43	10.0	1.83
Makine Sanayi Ürünleri	54.8	3.28	161.1	2.19	13.1	2.40
Elektrikli Mak+Elektronik Ür.	85.6	5.13	279.8	3.81	11.9	2.18
Taşıt Araçları	53.2	3.19	290.9	3.96	11.9	2.18
Diğer ve Sektörü Belirsiz	224.3	13.44	1.148.9	15.65	82.2	15.03
3.HİZMETLER (1)	753.5	45.14	3.870.7	52.73	328.0	59.99
Elektrik, Gaz, Su	9.6	0.58	185.9	2.53	24.3	4.44
İnşaat	21.2	1.27	95.4	1.30	5.2	0.95
Ticaret	215.6	12.92	920.8	12.54	49.0	8.96
Otelcilik, Lokanta	24.3	1.46	90.6	1.23	2.7	0.49
Ulaştırma, Depolama, Hab.	27.4	1.64	445.0	6.06	75.8	13.86
Finans	353.6	21.18	1.555.1	21.18	114.1	20.87
Diğer ve Sektörü Belirsiz	101.8	6.10	577.9	7.87	56.9	10.41
4.ARA TOPLAM (1+2+3)	1.669.2	100.00	7.341.1	100.00	546.8	100.00
5.İş ve yatırım ortaklığı	121.6		1.283.1		133.0	
6.SEKTÖRÜ BELİRSİZ	13.1		136.2		18.8	
GENEL TOPLAM (4+5+6)	1.803.9		8.760.4		698.6	
GELİŞMİŞ ÜLKELER	1.350.3	80.90	5.694.9	77.58	385.8	70.56
1. Temel Üretim Sektörleri	145.4	10.76	428.8	6.51	34.3	8.89
2. İmalat	595.1	44.07	2.081.6	31.62	96.4	24.99
3. Hizmetler (1)	609.8	45.16	3.184.5	60.99	255.1	66.12
Gelişmekte olan ülkeler	318.8	19.10	1.646.2	22.42	161.0	29.44
1. Temel Üretim Sektörleri	24.7	7.74	165.5	10.05	17.3	10.75
2. İmalat	150.4	47.18	794.4	48.26	70.8	43.98
3. Hizmetler (1)	143.7	45.08	686.3	41.69	72.9	45.28

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 2005**. Annex Table: A.I.4, sh.260, Table:A.I.6 sh.262.

(1)Hizmetler sektöründen iş ve yatırım ortaklıkları (Business Activities) çıkartılmıştır. UNCTAD tarafından hazırlanan tabloda bu alt sektör (Business Activities) hizmetler sektörü içinde yer almaktadır. Ancak, bu alt sektördeki yabancı sermaye yatırımının büyük bir kısmı Hong-Kong'da yatırım holding şirketlerine ait bulunmaktadır. Not: Sektörel yüzde paylar ara toplama göre hesaplanmıştır.

1989-1991 döneminde yabancı sermaye yatırım girişlerinden gelişmekte olan ülkelerin aldığı pay yüzde 19,1 iken, bu pay 2001-2003 döneminde yüzde 29,4'e yükselmiştir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde de temel üretim sektörleri ile imalat sanayi sektörüne yönelik yabancı sermaye girişlerinin payı belirgin bir şekilde azalırken, hizmetler sektörüne yönelik girişlerin payı artış göstermiştir. 1989-1991 döneminde gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımı girişlerinin yüzde 12,0'ı temel üretim sektörleri, yüzde 54,3'ü imalat sektörü ve yüzde 33,7'si hizmetler sektörüne aittir. Bu paylar, 2001-2003 döneminde, sırasıyla, yüzde 10,8, yüzde 44,0 ve yüzde 45,3 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye girişleri, ulaştırma-haberleşme, bankacılık, ticaret, taşıt araçları, elektrikli makineler-elektronik ve elektrik-gaz sektörlerinde yoğunlaşmaya başlamıştır.

Ülkelere ilişkin endeks ve sıralamalar oluşturulurken, ekonomik ve sosyal göstergelerin yanı sıra firmaların faaliyette buldukları yasal ve idari ortam, firmaların karşılaştıkları ticari düzenlemeler, işçi-işveren ilişkileri, bankacılık-sermaye piyasası-vergi düzenlemeleri ve fiili uygulamalar değerlendirilmektedir. Değerlendirmeler, uluslararası kuruluşların verileri, mevzuat incelemesi, şirket yöneticilerine piyasa profesyonellerine ve kamu görevlilerine uygulanan anket bilgileri esas alınarak yapılmaktadır.

Seçilen ülkelerin 25 ülke içindeki sıralamaları, yukarıda yer alan endekslere göre, karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tabloda verilmektedir. FDI Güven Endeksi (FDI-CI) puanları seçilen 25 ülke için temin edilemediğinden, bilgi elde edilebilen 20 ülkenin sıralaması verilmiştir. Tablonun incelenmesinden görüleceği gibi, ülkelerin her bir endekse göre farklı sıralanmaları söz konusu olmakla birlikte, endekslerin ilk 5 ve son 5 ülkeleri arasında önemli bir benzerlik gözlenmektedir. FDI Güven Endeksi sıralaması ise çok farklı bir yapı arz etmektedir.

Endeksi UNCTAD tarafından hesaplanmaktadır. Ülkenin dünya yabancı sermaye girişinden aldığı payın, ülke GSYİH'nin dünya hâsılası içindeki payına oranından elde edilmektedir.

Yatırım ortamı/iş ortamı/rekabet gücü endeksleri ile UNCTAD tarafından geliştirilen Yabancı Sermaye Performans Endeksi (FDI-PER-I) ülke sıralamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi yararlı olacaktır. Yabancı Sermaye Performans Endeksi (FDI-PER-I), ülkenin dünya yabancı sermaye girişinden aldığı payın, ülke GSYİH'sinin dünya hâsılası içindeki payına oranlanmasıyla elde edilmektedir. FDI-PER-I ile diğer endeksler arasındaki ilişkiyi test etmek

için sıra korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Sıra korelasyon katsayıları 25 ülkenin tümü ve gelişmiş ülkeler dışında kalan ve Türkiye ekonomisi ile daha fazla benzerlik gösteren 13 ülke için (Malezya, Şili, Güney Kore, Macaristan, Polonya, Meksika, Romanya, Rusya, Çin, Türkiye, Endonezya, Hindistan ve Brezilya) ayrı, ayrı hesaplanmıştır.

Tablo 2,8: Yatırım Ortamı/ İş Ortamı/ Rekabet Gücü Endekslerinde Ülke Sıraları (25 Ülke) 2005

	World Competitiveness Yearbook	Global Competitiveness Report	Index of Economic Freedom	FDI Confidence Index	Doing Business	2003 FDI Potential Index	2004 FDI Perform. Index (1)
1.ABD	1	1	5	2	1	1	23
2.Kanada	3	6	6	13	2	3	17
3.Hong-Kong	2	8	1	7	3	8	2
4.İngiltere	7	3	3	4	4	2	12
5.İrlanda	4	7	2		5	5	1
6.Almanya	8	2	8	5	6	4	24
7.Malezya	9	9	18	12	7	14	8
8.Hollanda	5	4	7	19	8	6	10
9.Şili	6	12	4		9	19	3
10.G.Kore	10	10	15	16	10	9	19
11.İspanya	14	11	10	11	11	10	7
12.Portekiz	16	13	12		12	15	15
13.Fransa	11	5	14	6	13	7	14
14.Macaristan	13	15	11	15	14	17	6
15.Polonya	24	18	13	10	15	18	11
16.İtalya	20	16	9	8	16	11	18
17.Meksika	23	23	17	17	17	20	13
18.Romanya	22	24	25		18	23	4
19.Rusya	21	25	24	9	19	12	16
20.Yunanistan	18	17	16		20	13	24
21.Çin	12	21	20	1	21	16	5
22.Türkiye	17	20	21		22	22	20
23.Endonezya	25	22	23	18	23	25	25
24.Hindistan	15	14	22	3	24	24	22
25.Brezilya	19	19	19	14	25	21	9
Toplam Ülke Sayısı	60	116	161	60	155	140	140

Kaynak: The World Bank Group, **Doing Business in 2005**. UNCTAD, **World Investment Report-2005**.

A.T. Kearney, FDI Confidence Index, the Global Business Policy Council, October 2004, Volume 7.

IMD, World Competitiveness Yearbook 2005.

World Economic Forum, The Business Competitiveness Index.

Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org>. (1)Yabancı Sermaye Performans Endeksi UNCTAD tarafından hesaplanmaktadır. Ülkenin dünya yabancı sermaye girişinden aldığı payın, ülke GSYİH'nın dünya hâsılası içindeki payına oranından elde edilmektedir.

25 ülkenin Yabancı Sermaye Performans Endeksi (FDI-PER-I) sıralaması ile 5 endeksteği ülke sıralamaları arasında, genelde anlamlı ancak yeterince güçlü olmayan bir ilişki

gözlendi. En güçlü ve anlamlı ilişki, Yabancı sermaye Performans endeksi sıralaması ile İş Ortamı (DB) sıralaması arasında elde edilmiş ve sıra korelasyon katsayısı 0.675 olarak hesaplanmıştır. Yukarıda sayılan 13 ülke için hesaplanan sıra korelasyon katsayıları ise, 25 ülke için hesaplanana göre önemli ölçüde düşük ve anlamsız bulunmuştur. 13 ülke için yapılan testlerde de, yine en güçlü ilişki “İş Ortamı” sıralamasında elde edilmiştir.

Tablo 2. 9: FDI-PER-I Sıralaması ile Diğer Endeks Sıralamaları Arasındaki Korelasyon

	Sıra Korelasyon Katsayısı		25 Ülke İçinde		25 Ülke İçinde Türkiye'nin Sırası
			İlk Sırada Yer Alan	Son Sırada Yer Alan	
	25 Ülke	13 Ülke			
FDI-PER-I (Yab.Ser.Performans En.)			İrlanda	Endonezya	20
1.WCY (Dünya Rekabet Yılılığı)	0.645	0.412	ABD	Endonezya	17
2.GCR (Global Rekabet Raporu)	0.510	0.093	ABD	Rusya	20
3.IEF (Ekonomik Özgürlük Endeksi)	0.606	0.357	Hong-Kong	Romanya	21
4.DB (İş Ortamı)	0.675	0.478	ABD	Brezilya	22
5.FDI-POT-I (Yab. Ser. Potansiyel En.)	0.582	0.275	ABD	Endonezya	22

Kaynak: Yükseler, a.g.e, s,9

Genel olarak bakılırsa, gelişmekte olan ülkelerin Üretim sektörlerine doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının daha fazla geliyor olması öncelikle yatırımcı ülkelerin üretim maliyetleri açısından bu ülkeleri daha avantajlı buluyor olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin henüz gelişme aşamasında olarak hizmet sektörü faaliyetleri, düşük gelir seviyesi ve hizmet sektörünün yabancılara çeşitli çekincelerle kısmen kapalı olması durumunun diğer önemli sebepleri olarak ortaya çıkmaktadır.

2.3. Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Çok uluslu şirketler, bugün dünyada ulaşılan doğrudan yabancı sermaye yatırım seviyesinin büyük kısmını gerçekleştirmeleri açısından önemlidir. Bu yatırımların en önemli aktörü olan çok uluslu şirketler 1999 yılında, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık yüzde 68'ini gerçekleştirirken 2000 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 76'ya çıkmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yüzde 80'e yakın kısmının gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmesi ve gelişmiş ülkeler arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çok büyük kısmının çok uluslu şirketlerin sınır ötesi satın alımına ve birleşme faaliyetleri sonucu gerçekleşmesi, bu şirketlerin incelenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Çok uluslu şirketlerin yatırım yeri tercihleri, yurt dışına yatırıma karar vermekte dikkate, aldıkları kriterler bize doğrudan yabancı sermaye, yatırımlarının neden gerçekleştirildiği

konusunda önemli ipuçları vermektedir. Bu bölümün içerisinde yer alan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili teorik çalışmaların çoğu çok uluslu şirketler bazında bu olguyu incelemiş ve çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin bir sonucu olarak görülmüştür. Bu nedenle de doğrudan yabancı, sermaye yatırımları incelenirken çok uluslu şirketlerin incelenmesi son derece önemlidir.

2.3.1. Çok Uluslu Şirketlerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

2.3.1.1. 1914'e Kadar Olan Dönemde Çokuluslu Şirketler

17 ve 18.Yüzyılda ortaya, çıkan İngiliz, Fransız ve Hollandalı kolonyal ticaret şirketleri, gerçek anlamda olmasa da. çok uluslu şirketlerin, başlangıcı olarak görülmektedir (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız 1999, s.3). 1850'lerden itibaren haberleşme ve ulaşım alanlarındaki büyük gelişmeler, bu yüzyılın sonlarına doğru gerçek anlamda uluslararası şirketlerin ortaya çıkmasına yardımcı oldu. 1900'lü yılların hemen başında ABD firmalarının dışa açılışlarında büyük bir patlama olmuştur. Bunda ABD firmalarının, iç pazarın çok geniş olması dolayısıyla yönetimsel becerilerini arttırmaları ve 1893-97 arası dönemde ekonominin düştüğü kriz ve talep yetersizliği önemli rol oynamıştır (Yıldırım 1979, s.64). ABD ekonomisinde yaşanan üç büyük tekelleşme dalgasından ilki, bu bunalım sonucunda (1898-1902) ortaya çıkmıştır. Bu tekelleşme çabaları sonrası birçok firma yatay ve dikey bütünleşmeye girmiştir. Ortaya çıkan dev ve modern şirketler, 1902-14 arası dönemde dışarı açılan şirketler olarak çok uluslu şirketlerin, tarihçesine geçmiştir. Bu dönemde, daha önce de belirtildiği gibi şirketler geriye dönük birleşme ve yatırımları kullanarak doğal kaynaklardan faydalanmaya çalışmışlardır. 1850'lere kadar İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkelerin sanayileri ABD'nin önündeyken, 1900'lere gelindiğinde sürecin tersine döndüğü görülür. ABD'de hammaddenin bol olması teknolojik gelişmeleri emek tasarrufuna yöneltirken, Avrupa ise tam tersine hammaddelerin tasarrufuna yönelik teknolojilere yönelmiştir. Yeni teknolojilerin hayata geçirilmesi de ABD'de çok daha hızlı olmuştur. Bu gibi sebepler ABD firmalarının Avrupa firmalarına karşı üstünlük kazanmasına ve daha yüksek rekabet gücü elde etmelerine yardımcı olmuştur. ABD firmaları Avrupa, Kanada ve Güney Amerika'ya doğru yayılırken aynı dönemde Avrupa firmalarının büyük çoğunluğu kendi sömürgelerine yatırım yapmayı tercih etmiştir. I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde en büyük yatırımcı ülke konumunda olan İngiltere'nin yatırımlarının büyük çoğunluğu portföy yatırımı şeklinde olmuş, buna karşılık ABD yatırımlarının büyük kısmı doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak gerçekleşmiştir (Yıldırım 1979, s.64).

2.3.1.2. 1914-1960 Arası Dönemde Çok Uluslu Şirketler

I.Dünya Savaşı, uluslararası yatırımlarda Avrupa hegemonyasının kırılması ve ABD'nin uluslararası yatırımlarda üstünlüğü ele geçirmesine sebep oldu. ABD ve Avrupa arasındaki teknik gelişmelerin farklılaşması ve ABD hükümetinin savaş sanayisine yönelik araştırma ve geliştirme çalışmalarına destek vermesi ve bu gelişmeleri ABD firmaları ile paylaşması bu süreçte önemli rol oynamıştır. Bu dönemde. ABD, yatırım, ithalatçısı ülke konumundan yavaş yavaş net yatırım ihracatçısı konumuna geçmiştir.

Stephen Hymer (1970, s.442), ABD firmalarının sermaye birikimi ve gelişmelerinin 1800'lerin sonundan itibaren 3 aşamadan geçtiğini belirtmektedir. İlk aşamada firmalar tek fonksiyon ve endüstri ile sınırlı ve az sayıda yöneticinin sıkı şekilde kontrol ettiği fabrika, seviyesinde organize olmuş "Marshall Firmaları"dır. İkinci aşamada üretim ve pazarlamada dikey olarak bütünleşmiş, kıta çapında yeni bir strateji ile mücadele etmek için yeni bir idari yapı ve birleşme hareketi ile büyük ulusal şirketlere dönüşen 19. Yüzyıl sonu aşaması olmuştur. Aile şirketlerinden çok farklı birimlere sahip, dev girişimlere ve modern işletmelere geçildi. Üçüncü ve son aşamada ise 1920'den itibaren çok çeşitli iş bölümlerine sahip girişimler ortaya çıktı ve II. Dünya Savaşı sonrası bu süreç iyice hızlandı. Girişimler, sürekli buluş halini devam ettirebilmek için çeşitli iş bölümlerinde merkezileşmiş ve konularında uzmanlaşmıştır. Ayrıca bu bölümleri koordine etmek, şirket devamlılığı ve büyümesini planlamak için genel merkez bünyesinde geliştirilmiş bir beyin yaratıldı (Hymer 1970). İkinci aşama 1890'larla 1900'lerin başına denk gelirken, Son aşama ise 1920'lerde başlamıştır. Gerçekten de ikinci aşamada anlatılan birleşme faaliyetleri 1898-1902 arası yaşanan ilk monopolleşme sürecini ortaya koymaktadır. Amerikan ekonomisi, 1920 ve onu takip eden 10 yıl içerisinde ikinci dalga tekelleşme hareketini yaşamıştır. İlk tekelleşme dalgasında yaklaşık yılda ortalama 200 firma evliliği yaşanırken, 1929 yılında bu rakam 1300'ün üstüne çıkarak en yüksek tekelleşme seviyesine ulaşılmıştır (Yıldırım 1979, s.67). Bu dönemdeki birleşme faaliyetlerinin büyük çoğunluğu ise yatay değil (aynı ürünü üreten girişimle birleşme) dikey bütünleşmeler (hammadde satan, mamul ürün alan girişimler gibi) olarak gerçekleşti. Bu tekelleşme sürecinin en önemli sonuçlarından biri sermaye birikiminin üst düzeye ulaşması ve iç piyasaların ele geçirilmesi, sonrası firmaların teknik üstünlüklerini, yurt dışında da kârlarını maksimize etmek için kullanmak istemelerine yol açmıştır.

1920'lerde ABD menşeli uluslararası girişimlerin dışarı gerçekleştirdikleri yatırımların hemen hemen tümü pazara yönelik olmuştur. Yatırımın yapıldığı ülkede ürünü üretmek ve yine aynı

pazarda satmak girişimlerin öncelikli, amacı olmuştur. 1920'lerin en önemli Amerikan çok uluslu şirketleri, elektrik ve elektrikli aletler sektöründe General Electric ve JTT iken Ford, General Motors ve Chrysler otomotiv alanında en büyük dış yatırımcılar olmuştur (Yıldırım 1979, s.67). General Motors'un Waxhall ve Opel'i satın alması ile ABD otomotiv sektörü Avrupa pazarında çok önemli bir avantaj elde etmiş oldu.

1930-45 arası dönem hem Dünya Ekonomik Buhranı ve hem de savaş tehlikesinin getirdiği istikrarsız ortam dolayısıyla dünyada yabancı yatırımların yavaşladığı ve hatta bazı ülkeler için gerilediği bir dönem olmuştur (Schelling 1958, s.394). 1930'larda ülkelerin, dünyadaki düşük fiyat seviyelerinden korunmak için hayata geçirdikleri yüksek gümrükler birçok uluslararası firmanın dışarıda yatırıma yönelmesine sebep olmuştur. Yine aynı dönemde birçok ülkenin yabancı yatırımcılara getirdiği kar transferi engeli, bu kârların yeniden yatırımlara yönelmesine sebep olmuştur. Bu dönemde Avrupa firmaları ise büyüme ve yayılma açısından ABD firmalarını yakalayamamıştır. I.Dünya Savaşı sonrası bu, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ya da portföy yatırımlarında da kendisini göstermekteydi.

II. Dünya Savaşı sonrası ise, dünya doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihçesinde belirtildiği gibi ABD devlet yatırımları ve kredilerinin dünya yatırımlarında önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Hymer'ın belirttiği üçüncü aşama, bu döneme isabet etmektedir. Üçüncü, aşama içerisinde 1950'lerden itibaren ABD firmalarının üçüncü tekelleşme dalgası başlamıştır. Buna bağlı olarak en büyük 100 ABD sanayi firması 1947'de yapım sanayisinde üretilen katma değerinin yüzde 23'ünü üretirken, 1954 yılında, bu oran yüzde 30'a çıkmıştır (Yıldırım 1979, s.70). Amerikan, menşeli uluslararası şirketlerin dışarıda açtıkları şubelerin gelişimi savaştan fazla etkilenmemekle birlikte Avrupa firmaları savaşın yıkıcı etkisini sonuna kadar hissetmişler ve ancak II. Dünya Savaşı sonrası yatırımlarında ilerleme olmuş ancak Amerikan şirketleri ile yarışmaktan çok uzak olmuşlardır. 1920-29 arası, dönemde ABD firmaları yurt dışında, toplam 299 girişim hayat geçirirken, 1930-45 arası dönemde bu yüzde 62'lik artışla 487 girişime çıkmış ve savaştan, pek etkilenmediğini ortaya koymuştur. Yıllık, ortalama 32 yavru şirket açılmaktaydı ve bu 1920-29 arası dönemle hemen hemen aynıydı. Ancak savaştan sonra yatırımlar hızlanmaya başlamıştır. 1946-58 arası dönemde yıllık ortalama 92 şirket açılmaktaydı ve bu savaş öncesi yıllardan neredeyse 3 kat fazlaydı. İngiliz firmaları 1920-29 döneminde yıllık ortalama yaklaşık 13 yavru şirket açarken yurt dışında bu 1930-45 arası

dönemde yaklaşık 9'a düşmüştür. 1946-58 arası dönemde ise İngiliz firmalarında da dışarı yatırımlarda patlama yaşanmış ve bu sayı 3,2 kat artarak 29'a çıkmıştır.

Kıta Avrupa'sı da savaştan çok fazla etkilenmiştir. 1920-29 arası dönemde yıllık ortalama açılan yabancı şube sayısı 27 iken bu sayı 1930-45 arası dönemde 10'a düşmüş ve İngiliz firmalarından daha çok etkilenmiştir. Buna karşılık 1946-58 arası dönemde 32'e yükselerek İngiliz ya da Amerikan firmaları gibi üç katlık bir büyüme yakalamıştır (Tablo 2.10). Japon firmaları ise 1920-29 arası dönemde sadece 1 adet yavru şirket hayata geçirirken 1930-45 arası dönemde inanılmaz bir patlama gerçekleştirerek bu sayıyı 43'e yükseltmiştir. Ancak savaşın etkileri takip eden dönemde hemen hissedilmiş ve açılan, şube sayısı yarı yarıya düşerek 21'e gerilemiştir. ABD firmalarının ise 1920 ve öncesi dönemdeki Avrupa üstünlüğü dışında açılan yabancı şube sayısı açısından üstünlüğü ellerinde bulundukları ve farkı da giderek açtıkları görülmektedir (Tablo 2.10).

Tablo 2.10: 1958 Yılına kadar üretim sektörüne yönelik ABD ve Avrupa şirketlerinin Dışarıda açtıkları şube sayısı (yavru şirket)

Yavru Şirketlerin açılış tarihi	ABD' ait yabancı şirketler			6 AET Ülkesinde Adet	İngiltere'ye yabancı şirk		Kıta Avrupa'sına ait yabancı şirk		Japonya' Toplam Adet
	Toplam adet	İngiltere'de Adet	Toplam Adet		ABD'de Adet	Toplam Adet	ABD'de Adet		
1920 öncesi	193	29	42	87	2	218	17	0	
1920-29	299	48	65	118	8	249	27	1	
1930-45	487	65	65	133	4	156	9	43	
1946-58	1108	81	172	351	11	377	21	21	

Kaynak: Yıldırım, age. , s.85

2.3.1.3. 1960 Sonrası Dönemde Çok Uluslu Şirketler

İlk defa çok uluslu şirketler kavramı. 1960'ların başında kullanılmaya başlanmıştır (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız 1999, s.3). Bunun en büyük sebebi ise bu dönemde başlayan yüksek çok uluslu şirket faaliyet ve yatırımlarıdır. Bu dönemde çok uluslu şirketler gibi doğrudan yabancı sermaye yatırımları da hızla artmaya başlamıştır. Çok uluslu şirketler ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları aynı paralellikte hareket etmiştir. 1950-57 arası dönemde ABD doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2,1 icat artarken 1957-64 arası dönemde ise bu artış 1,7 kat olmuştur. Bu yatırımlarda çok uluslu şirketlerin önemli payı olduğu düşünülürse doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artışıyla çok uluslu şirketlerin hem sayısının hem de faaliyetlerinin arttığını belirtebiliriz.

1957 Roma Anlaşması ile hayata geçirilen AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) Amerikan firmalarının hem bu ortak pazardan daha kolay faydalanmak ve hem de mevcut, ihraç pazarlarını, kaybetmemek için yatırımlarını hızlandırmalarına yol açmıştır. AET çok uluslu şirketlerinin, yurt dışında üretim sektörüne yönelik sahip oldukları yavru şirket sayısı 1946-58 arası dönemde 392 iken 1959-65 arası dönemde gelindiğinde bu sayı yüzde 57'lik artışla 618'e yükselmiştir. 1966-70 arası dönemde ise gümrük birliği sürecinin 1957'de tamamlanmasının da etkisi ile 2,6 kat artarak büyük bir patlama, gerçekleştirmiştir. AET firmaları 1946-58 arası dönemde kendi üyelerinde 68 yavru şirkete sahipken 1959-65 arası dönemde bu sayı 119'a çıkmış ve yüzde 75'lik büyüme gerçekleştirmiştir. Bu AET firmalarının aynı dönemde tüm yabancı şube sayılarının artış oranından daha yüksek bir artış oranıdır. 1966-70 arası dönemde ise kendi üyelerindeki yabancı şube sayısı 434'e yükselerek 3,6 kat artış göstermiştir (Tablo 2.11). Açıkça ki AET'nin entegrasyon süreci ve özellikle gümrük birliğinin 1964'de tamamlanmasının bu artışlarda, çok büyük payı vardır.

Tablo 2.11: AET çok uluslu şirketlerinin, yurt dışında üretim sektörüne yönelik Sahip oldukları yavru şirket sayısı

Ana Ülke	Ev sahibi Ülke	1946-58	1959-65	1966-70
AET	AET	68	119	434
(ilk altı üye ülke)	Diğer Avrupa	95	143	311
	Dünyanın kalanı	229	356	908

Kaynak: George N. Yannopoulos, 1990, s.243

ABD firmalarının üretim sektörüne yönelik olarak 1959-64 arası dönemde açtıkları yabancı şube sayısı bir önceki dönem olan 1946-58 arası döneme göre 4 kat artarak yıllık 372 şubeye ulaşmıştır. Bu artış içerisinde en çarpıcı payı ise yaklaşık 6,6 kat ile AET ülkelerinde, açılan yabancı şubeler almıştır. Daha önce de belirtildiği gibi AET'nin 1957 yılında kurulması ABD firmalarının pazar kaybetme korkusu ve birleşmiş, bir pazardan faydalanma istekleri dolayısıyla AET ülkelerine doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını hızlandırmalarına yol açmıştır. İngiliz firmaları da bir önceki döneme göre 1959-64 arası dönemde yıllık ortalama 130 yabancı şube açarak 4,4 katlık büyüme oranı yakalamışlardır. Aynı dönemde ABD'de açılan şube sayısı da 4,4 kat artmıştır. Açılan yabancı şube sayısındaki en çarpıcı artış ise bir önceki dönemde savaştan çok fazla etkilenen Japon firmaları tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bir önceki dönemde göre 15,3 katlık artışla yaklaşık yıllık ortalama 27 şube açmışlardır. 1965-67 döneminde de artış trendi devam etmiş, ancak bir önceki döneme göre bir yavaşlama

olmuştur. ABD firmalarının açtığı şube sayısı yüzde 19'luk artışla yıllık 444'e ulaşmıştır. İngiliz firmalarının ise açığa şube sayısı ABD firmalarına göre daha fazla olmuş ve bu dönemde yaklaşık yüzde 76'lık büyüme ile yıllık ortalama 229'a yükselmiştir. Aynı dönemde İngiliz firmalarının ABD'ye olan ilgisi çok daha yoğun olmuş ve bir önceki döneme göre ABD'de açılan şube sayısı 2,8 kat artmıştır. Japon firmalarının açtığı şubeler de 2,1 kat artarak yıllık 56'ya ulaşmıştır. 1968-70 arası dönem için ABD firmaların ait veriler bulunmamasıyla birlikte İngiliz ve Japon firmaları, hakkında değerlendirme yapmak mümkündür. İngiliz firmalarının açtığı yabancı şube sayısı yıllık 364'e ulaşarak yüzde 58'lik büyüme oranı yakalamıştır. ABD'ye yönelik ilgi yine devam etmiş ve genel büyüme oranına göre 2,1 katlık büyüme ile daha fazla yatırım ABD'ye yönelmiştir. Japon firmalarının hızlı yayılması da devam etmiş ve yüzde 84'lük büyüme oranı ile yıllık 104 yabancı şube sayısına ulaşmışlardır (Tablo 2.12).

Tablo 2.12: 1959-1970 Arası dönemde üretim sektörüne yönelik ABD ve Avrupa Şirketlerinin dışarıda açtıkları şube sayısı (yavru şirket)

Şirketlerin açılış tarihi	ABD Firmalarına ait şubeler			İngiliz Firmalarına ait şubeler		Japonya firma şubeleri
	Toplam Adet	İngiltere'de Adet	6AET Ülkesinde Adet	Toplam Adet	ABD'de Adet	Toplam Adet
1959-64	1860	167	472	652	22	134
1965-67	889	78	187	459	25	113
1968-70	-	-	-	729	54	209

Kaynak: Yıldırım, age. s.85

1960 ve 70'lerde çok uluslu şirketlerin şube sayıları bu şekilde artarken ve uluslararası yatırımlarda bu denli önemli rol oynamaya başlamışken, gözden kaçırılmaması gereken bir noktanın da varlığından bahsetmek gerekmektedir. Üçüncü dünya ülkeleri çok uluslu şirketlerin sadece sahip oldukları doğal kaynakları ve insan gücünü kendi yararına sömürdüğüne inanmaktaydı. Kendi geri kalmışlıklarının gelişmiş ülkeler ve yabancı sermaye yatırımcılarının ülkelerini sömürmesi sonucu gerçekleştiğini düşünüyorlardı. Bundan dolayı belirtilen dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları çok uluslu şirketlere olan bakış açısı dolayısı ile kısıtlı olmuş, çok uluslu şirketlerdeki patlama gelişmiş ülkeler arasında gerçeğe dönüşmüştür.

1960 ve 70'lerde ABD ve İngiltere en büyük yatırım ihracatçısı ve ithalatçısı ülkeler olarak dünya doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük kısmını ellerinde tutarken Hollanda, Almanya, Fransa ve Japonya gibi ülkelerin doğrudan sermaye yatırımlarındaki payı hızla

artmış ve iki ülkenin paylan düşmeye başlamıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki aktörlerin rollerindeki bu değişime bağlı olarak ABD firmalarının payının 1960'ların ortalarından itibaren yavaş yavaş azaldığını görürüz. 1960 ve 70'lerde ABD firmaları hızla büyürken Avrupa ve Japon firmalarının büyüme ve yayılma hızı daha yüksek olmuştur. Buna bağlı olarak en büyük çok uluslu şirketler içerisinde ABD menşeli çok uluslu şirketlerin payı düşmüştür. 1963 yılında dünyanın en büyük 486 sanayi şirketi içerisinde 294 ABD menşeli firma varken, 1972'ye gelindiğinde bu sayı 264'e düşmüştür. Aynı dönemde ise Japon firmalarının sayısı 29'dan 59'a yükselmiştir (Yıldırım 1979, s.79).

1970-80 arası dönemde yaşanan petrol krizi ve özellikle petrol alanında yaşanan devletleştirme faaliyetleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının azalmasına ve çok uluslu şirketlerin geliştirmekte olan ülkelerdeki faaliyetlerinin daralmasına önemli rol oynamıştır (Seyidoğlu 1994, s.592). 1980'lerden itibaren geliştirmekte olan ülkelerde doğrudan, yabancı sermaye yatırımlarına yönelik bakış açısının değişmeye başladığı görülür (Dunning and Narula 2000, s.141).

Buna bağlı olarak da bu ülkelerin elde ettikleri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artışlar gözlenmiş, geliştirmekte olan ülkelerin dünya doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki payı artmaya başlamıştır. Çok uluslu şirketlerin bu yatırımlardaki rolü ise büyük olmuştur. Geliştirmekte olan ülkelerin kalkınmanın en önemli araçlarından biri olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kabul etmeleri, bu yatırımlara yönelik yeni yönetmelikler ve teşviklere yol açmıştır. 1980'lerde AB'nin İngiltere'nin de içinde bulunduğu genişlemiş, hali hem Pazar açısından hem de çok uluslu şirketler açısından önemli bir güç olarak dünya ekonomisinin merkezine yerleşmesine yardımcı olmuştur.

Genişlemiş AB içerisindeki çok uluslu şirketlerin dünyanın kalanına göre görece rekabet gücü kazandığı bu dönemde dünyanın en büyük çok uluslu şirketleri arasında AB içerisindeki çok uluslu şirketlerin payı da hızla artmıştır. 1991 yılında dünyanın en büyük 20 çok uluslu şirketi içerisinde ABD merkezli çok uluslu şirketlerin sayısı 7 olmuştur ve 546,6 Milyar \$'lık ciroları ile birçok ülkenin bir araya gelip ulaşamayacakları GSMH seviyesini aşmışlardır. Bu firmalar yaklaşık 2,1 Milyon kişilik istihdam miktarları ile de küçük ölçekli bir ülkenin tüm işgücünü istihdam edebilme imkânına sahip olmuşlardır.

Tablo 2. 13: 1991 Yılı itibariyle en büyük 20 Çok uluslu şirket ve bazı ülkelerin GSMİH'lerinin karşılaştırılması (Milyar \$)

Şirket ve Ana Merkez	Satışlar	Karlar	İstihdam	Ülkeler	GSMH	Ülkeler	GSMH
General Motors ABD	123,780	4.452	756.300	Danimarka	113,5	Arjantin	76,5
Shell Group İng-Holln	103.834	4.249	133.000	Endonezya	101,1	Polonya	64,5
Exxon ABD	103.242	5.600	101.000	Norveç	98	Yunanistan	60,2
Ford Motor	88.962	2.258	332.700	Türkiye	91,7	İsrail	50,8
Toyota Motor Japonya	78.061	3.143	102.423	GSMHToplum	656,3		
Intl Business Machines ABD	65.394	2.827	344.553				
IRI Italy	64.095	254	407.169				
General Electric ABD	60.236	2.636	284.00				
British Petrol EUM İng	58.355	802	111.900				
Daimler Benz Almanya	57.321	1.129	379.252				
Mobil ABD	56.910	1.920	67.500				
Hitachi Japonya	56.053	1.629	309.757				
Masushita Elect Japonya	48.595	1.832	210.848				
Philips Moris ABD	48.109	3.006	166.000				
Fiat İtaly	46.812	898	287.957				
Volgswagen Almanya	46.042	665	265.566				
Siemens Almanya	44.859	1.135	402.000				
Samsung Group G. Kore	43.701	147	187.377				
Nissan Motor Japonya	42.955	340	137.326				
Unilever İng-Holln	41.262	1.842	298.000				
ABD Çok Uluslu Şirk Toplam	546.633	22.699	2.052.053				
AB çok Uluslu Şirk Toplam	462.580	10.974	2.284.844				
Şirket	1.278.528	40.964	5.285.628				

Kaynak: Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama 10b**, İstanbul: Güzem Yay,1994, s.593

Aynı dönemde en büyük çok uluslu şirket içerisinde AB firmalarının sayısı ise 8 olmuştur. Sayıca daha fazla olmalarına karşın 462,5 Milyar \$'lık ciroları ile ABD çok uluslu şirketlerinin cirolarını yakalayamamışlardır. Ölçek açısından ABD firmaları daha büyüktür ve kârlılık açısından iki kat daha karlıdır. Bu dönemde ABD firmaları 22,6 Milyar \$ kar elde ederken AB firmaları 10,9 Milyar \$'da kalmıştır. AB çok uluslu şirketleri yaklaşık 2,3 milyonluk istihdam seviyesi ile yine dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olmaktadır. Diğer 5 çok uluslu şirketin 4'ü Japon biri ise G. Kore merkezlidir. Tablo 14'de geçen sekiz ülkenin toplam GSMH'leri 656,3 Milyar \$'dır ve en büyük 20 çok uluslu şirketin toplam cirosunun hemen hemen sadece yarısını karşılamaktadır. Bu rakamlar çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisinde oynadıkları büyük rolün önemini açıkça ortaya koymaktadır.

2.3.1.4. Günümüzde Çok Uluslu Şirketler

Küreselleşmenin en önemli aktörlerinden biri olan çok uluslu şirketlerin küreselleşmenin boyutlarının büyümesiyle dünya ekonomisinde oynadıkları roller tahminlerin de ötesine geçmiştir. Amerikan çok uluslu şirketlerinin en büyük 100 çok uluslu şirket içerisindeki payı 1999 yılı itibariyle yüzde 26 olmuştur. AB menşeli girişimlerin sayısı ise 1990'da 48 iken 1999'da 46'ya düşmüştür. Japon girişimlerinin sayısı istikrarlı bir şekilde artmış ve 1999'da yüzde 5'e ulaşmıştır (UNCTAD 2001, s.95). En büyük ilk 20 çok uluslu şirket arasında ise 6 tane ABD merkezli çok uluslu şirket vardır ancak bunlardan dördü en büyük 5 çok uluslu şirketin içerisinde yer almaktadır (bkz. Tablo 2.14). Bu gerçeğe rağmen ABD merkezli firmaların yıllar itibariyle en büyük 100 çok uluslu şirket içerisinde etkinlikleri azalmaktadır. En büyük 100 çok uluslu şirket içerisinde ABD menşeli çok uluslu şirketlerin satışlarının payı son on yılda yüzde 5 düşerek 1999 yılında yüzde 25'e gerilemiştir (UNCTAD 2001, s.94).

100 çok uluslu şirketin yurt dışındaki varlıkları bize bu girişimlerin yurt dışındaki yatırımlarındaki değişimi vermesi açısından önemlidir. 1999 yılında bir önceki yıla göre yüzde 10,5 büyüyen girişimlerin varlıklarına karşılık yurt dışı satışlarının sadece yüzde 3 artması, yatırımlara göre kazançlılık oranının düştüğünü ortaya koymaktadır. İstihdam açısından bakıldığında ise daha çarpıcı bir durumla karşılaşılmaktadır.

Yatırımlardaki büyümeye karşılık yurt dışında istihdam edilen personelin sayısında düşüş olmuş ve yüzde 7'lik bir düşüş girişimlerin çok ulusluluk endeksinin ortalamasının

düşmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Buna karşılık yurt içi istihdam seviyelerinde artışı olmuştur. 100 en büyük çok uluslu şirketin “çok ulusluluk endeksi’indeki” gerilemesi ise genel olarak girişimlerin yurt dışından çok 1999 yılında yerli piyasalarla daha fazla ilişkide bulduklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 2.14: 1998 ve 1999’da 100 en büyük çok uluslu şirket ve çok ulusluluğu (Milyar \$)

	1998	1999	Değişim %
Varlık			
Yurt dışı	1.922	2.214	10,5
Toplam	4.610	5.092	10,5
Satışlar			
Yurt dışı	2.063	2.123	3
Toplam	4.099	4.318	5,3
İstihdam			
Yurt dışı	6.547.719	6.050.283	-7,6
Toplam	12.741.173	13.279.327	4,2

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 2001**, s.94

Çok ulusluluk endeksine göre en yüksek seviyede çok ulusluluk 1997 yılında yüzde 55,5 ile gerçekleşmiştir. 1999 yılına gelindiğinde ise bu oran yüzde 52,5 e gerilemiştir ve dünyadaki ekonomik yavaşlamanın ya da küreselleşmedeki yavaşlamanın bir ifadesi olmuştur. En yüksek seviyede çok ulusluluğa sahip girişimlerin ülkesel dağılımına bakıldığında ise ilk 10 girişim içerisinde İsviçre firmalarının 4 adet girişime sahip olduğu ve bunların üçünün ilk beş içerisinde yer aldığı görülür.

Bunun yanında ilk onda iki tane Kanada, iki tane İngiltere bir tane Hollanda ve bir de İsveç firması bulunmaktadır (UNCTAD 2001, s.101). En yüksek seviyede çok ulusluluğa sahip firma ise yüzde 95,4 ile Kanada merkezli Thomson Corp firması olmuştur. Bu girişimin gelirlerinin çok büyük bir kısmını yurt dışı satışlarından elde ettiği çalışanlarının büyük kısmının yurt dışında istihdam edildiği ve yatırım varlıklarının da çok büyük bir kısmının yurt dışında olduğu anlamına gelmektedir. Sektörel açıdan incelenirse, medya sektörüne yönelik çok uluslu şirketlerin en yüksek orana sahip sektör olduğu görülür. Onu yiyecek ve tütün sektörü alırken ardından ise yapı sektörü gelmektedir. 1999 yılında en büyük 20 çok uluslu şirkete bakıldığında bazı kategorilerde AB girişimleri önde giderken bazı kategorilerde de ABD girişimlerinin üstünlüğü göze çarpmaktadır. 20 Girişim içine ABD firmaları sadece 6 girişim sokarken 4’ü ilk beşin içinde olmuştur. 20 girişimin yarısı AB menşeli girişimdir. ABD ve AB merkezli çok uluslu şirketler karşılaştırılırsa dış satışlar açısından AB

girişimlerinin 20 girişim içerisinde yüzde 48'lik paya sahip olduğunu buna karşılık ABD girişimlerinin ise yüzde 35'lik paya sahip olduğu görülür.

1999 yılında 20 çok uluslu şirketin toplam iç pazar satışları içerisinde ABD menşeli girişimlerin payı yüzde 65,4 iken AB girişimlerinin payı sadece yüzde 25,4 olmuştur. Buradan hareketle ABD menşeli firmaların daha fazla içe dönük oldukları buna karşılık AB firmalarının ise yayılmaya daha fazla önem verdiği ve gelirleri içerisinde dış satışların önemli payı olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten de ilk 20'ye giren ABD merkezli çok uluslu şirketlerin dış satışlarının tüm satışlar içindeki payı sadece yüzde 37,5 olmuş AB merkezli girişimlerin ise yüzde 68,7 olmuş ve gelirlerin yaklaşık üçte ikisini yurt dışı satışlarından elde etmişlerdir.

İstihdam açısından da aynı durum geçerlidir. ABD merkezli girişimler 1999 yılında istihdam ettikleri personelin yüzde 72,3'ünü kendi ülkelerinde çalıştırırken AB menşeli girişimlerin kendi ülkelerinde istihdam ettikleri personelin tüm personele oranı yaklaşık yüzde 47,3 olmuştur. Çok ulusluluk açısından ABD merkezli girişimler yaklaşık yüzde 47,3'de kalırken AB merkezli girişimler 1999 yılı en büyük 100 çok uluslu şirketin çok ulusluluk ortalaması olan yüzde 52,6'nın çok üstünde yüzde 60,7'lik bir orana sahip olmuşlardır. Yurt dışındaki varlık birikimi açısından ise ABD merkezli 6 firma, 10 AB merkezli firmadan daha büyük bir varlığa sahip olmuştur. En büyük 20 çok uluslu şirketin yurt dışı varlıklarının yüzde 50,9'u ABD girişimlerine ait iken sadece yüzde 32,9'u AB girişimlerine ait olmuştur. Buradan bir çıkarım yaparsak, ABD merkezli girişimlerin yurt dışı yatırım miktarları AB merkezli girişimlerden oldukça fazla da olsa bu yatırımlara karşılık yeterince dış satım yapamamakta bu konuda AB firmaları çok daha başarılı olmaktadır.

2.3.2. Çok Uluslu Şirketlerin Tanımı ve Yapıları

1960'larda ortaya çıkan çok uluslu şirketler kavramı bu şirketlerin dünya ekonomisi üzerinde oynadıkları devasa rolü ve gücü her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Bir şirketin çok uluslu şirket olarak kabul edilmesi için çeşitli dönemlerde bir takım kriterlere dikkat edilmiştir. Kimi zaman şirketin faaliyette bulunduğu ülke sayısına bakılırken, kimi zamanda şirketin yurt dışı varlık büyüklüğüne ya da yurt dışında istihdam ettiği personel sayısına önem verilmiştir. Güngör Uras'ta bu kriterlerden ülke sayısını dikkat alarak, "...kendi ülkesi dışında birden fazla ülkede devamlı sınaî faaliyet gösteren şirketler çok uluslu şirketlerdir" (Uras 1979, s.37) şeklinde bir tanımda bulunmuştur. Halil Seyidoğlu ise; " çok uluslu şirket bir ana

merkezi bulunan ve değişik ülkelerde bu ana merkeze bağlı olarak faaliyet gösteren şubelerden oluşan bir bütündür” (Seyidoğlu 1994, s.592) şeklinde tanımlamaktadır.

Genel olarak bir tanım yapılırsa; ortak strateji ve politikalara izin veren, kaynakları paylaşan ve mülkiyet ya da diğer kontrol şekilleri ile birbirine bağlı olan iki ya da daha fazla ülkede faaliyet gösteren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan girişim olarak tanımlanabilir (Alpar ve Ongun 1987, s.107). Bu tanımların her birinde doğruluk payı vardır. Ancak yinede kaçırılan bazı noktalar vardır. Örneğin bir girişim birçok ülkede yatırıma sahiptir ancak bu ülkelerdeki faaliyetlerinin son derece sınırlı olması durumunda bu girişim çok uluslu şirketler içerisinde farklı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Merkezi dışında, sadece bir ülkede faaliyet gösteriyor olan bir girişim gelirlerinin ve istihdamının büyük kısmını dışarıdan sağlıyor olması durumunda da bu girişimin yine diğer çok uluslu şirketlerden ayrılması gerekmektedir. UNCTAD’ın “Çok Ulusluk Endeksi” (Multinationality Index) tanımı üç kriteri bir araya getirerek tanım yapması açısından bir girişimin çok ulusluk derecesini gayet net ortaya koymaktadır.

Buna göre bir girişim kendi ülkesi dışında en az bir ülkede faaliyette bulunmalı, satış yapmalı, personel çalıştırmalıdır. Girişimin yurt dışı satışlarının girişim tüm satışlarına oranı, girişimin yurt dışında çalıştırdığı personelin girişimin tüm personeline oranı ve girişimin yurt dışı varlıklarının tüm varlıklarına oranında elde edilen verilerin toplanıp ortalamasının alınması girişimin çok ulusluluk derecesini vermektedir.

UNCTAD, dünyanın en büyük 100 çok uluslu şirketini belirlerken, girişimlerin yurt dışı varlıklarını baz lamayı tercih etmiştir. Günümüzde hemen hemen her sektörde çok uluslu şirketlere rastlamaktayız ancak bazı sektörler yapıları itibari ile çok ulusluluğa daha elverişlidir. Medya sektörü, yiyecek- içecek ve tütün sektörü, yapı sektörü gibi sektörler çok ulusluluğa daha açıktırlar. Çok uluslu şirketlerin mülkiyet yapıları incelendiğinde ise oldukça çeşitli ve karmaşık bir yapı ortaya çıkmaktadır. Birçok uluslu şirket yurt dışındaki bir girişimin mülkiyetinin yüzde 50’sinde fazlasını elinde bulundurduğunda yönetim hakkını da tamamıyla ele geçirdiğinden bu şube “ Yavru Şirket” olarak kabul edilmektedir. Her konuda ana şirketin kontrolü altındadır.

Ülkelerin yabancı yatırım rejimlerindeki kısıtlamalar ya da girişimlerin stratejik amaçları dolayısıyla yurt dışındaki bir girişimin mülkiyetinin yüzde 50’sinin altında bir mülkiyet

durumunda ise ana girişimin bu girişimin yönetimde söz hakkı bulunduğunu görürüz. Joint Venture yatırımlar bu tarz yatırımlara örnektir ve ortak girişim olarak da adlandırılabilir. Yavru şirket ya da ortak girişime bağlı olan şirketlerde ana şirketin yavru şirket ya da ana şirketin ortak girişimdeki payına göre ana şirkete bağlı olmakta ya da ana şirketin söz hakkı bulunmaktadır. Çok uluslu şirketlerin yurt dışındaki girişimler üzerindeki mülkiyet yapısını tam olarak sınıflarsak dört grupta inceleme şansımız olur (Yıldırım 1979, ss.163-164).

1. Tam sahiplik durumu: Çok uluslu şirketin yurt dışındaki girişimin mülkiyetinin tamamına yakın kısmını elinde bulundurmaktadır ve bu oran yüzde 95'in üstündedir.
2. Hisse çoğunluğu ile sahiplik: Bu durum yukarıdaki açıklandığı gibi yurt dışı girişimin mülkiyet yüzde 52 ile yüzde 95 arasındaki mülkiyetinin ana şirkete ait olması durumunu ortaya koymaktadır.
3. Yarı yarıya sahiplik: Bu durumda ana şirketin yurt dışındaki girişimin hisselerinin eşitliği söz konusudur. Yapılacak anlaşmalarla yönetimde asıl söz sahibi belirlenebileceği gibi, yönetim kurulunda eşit söz konusu olabilmektedir.
4. Hisse azınlığı ile sahiplik: Bu durumda çok uluslu şirketin yurt dışı girişimin mülkiyetindeki payı yüzde 50'nin altında gerçekleşmektedir ancak çoğu durumda hisse azınlığı söz konusu olsa da teknolojik üstünlük ya da yerli ortaklarının sayısının fazla olması dolayısıyla yine kontrol ana şirkete olacaktır.

Çok uluslu şirketin yukarıda saydığımız ortaklık çeşitlerinden hangisine başvuracağını belirlemesi oldukça karmaşık bir stratejiyi gerektirmektedir. Bu seçimde çok uluslu şirketin örgütlenme biçimi, çalıştığı sektör, teknoloji, dış faaliyet deneyimi gibi birçok faktör önemli rol oynamaktadır. Çok uluslu şirketlerin organizasyon yapıları genel olarak üçe ayrılmaktadır. Bunlar Etnosentrik, polisentrik ve Geosentrik organizasyondur (Seyidoğlu 1994, s.595).

1. Etnosentrik (**ethnocentric**): Bir yönetim şekli olarak bu model ana ülkeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Girişimin sahip olduğu yurt dışındaki şubelerin yönetimi ana şirketin personelindedir. Şirket yönetiminin yerel personel tarafından yürütülemeyecek kadar karmaşık ve bilgi gerektiren bir faaliyet olduğu düşüncesi, şubelerdeki üst düzey yönetimin tamamıyla ana ülke uyruğundan olmasına yol açmaktadır.
2. Polisentrik (**Polycentric**): Bu yönetim biçiminde ev sahibi ülkelerin yarı özerkliği söz konusudur. Ev sahibi firmaların kendi piyasalarında deneyimli oldukları fikri ana

merkezin sadece mali konularda şubeleri denetlemesine sebep olmaktadır. Bununla birlikte en üst düzey yöneticiler yine ana ülke uyuğundan atanmaktadır ancak ev sahibi ülkenin yöneticileri de üst düzey yönetimde bulunabilmektedir.

3. Geosentrik (**Geocentric**): Bu yönetim biçiminde ana ülke ev sahibi ülke ayrımı ortadan kalkmıştır. Yönetim kadroları, fırsat eşitliğine açık olarak en üst düzey beceriye sahip yöneticiler tarafından doldurulmaktadır. Bu yönetim tarzına sahip şubeler faaliyette buldukları ülkenin ekonomik ve sosyal yapısı ile daha fazla bütünleşmiş durumdadırlar.

Bütün bu yönetim organizasyonlarına karşın bazı işletmelerin çeşitli departmanları bu yönetim şekillerinin ikisi ya da hepsini kapsar. Finansman fonksiyonunun etnosentrik, pazarlama fonksiyonunun polisentrik ve insan kaynaklarının geosentrik olması genelde rastlanan bir durumdur.

Bir girişimin çok uluslu şirket halini almasında ilk aşamada kaynak, piyasa ve firma stratejisi önemli rol oynamaktadır. Ara girdilerini güvence altına almak ve maliyetini düşürmek isteyen firmalar yurt dışına açılırken, ürün ve hizmetlerini bir başka pazarla desteklemek isteyen firmalar da dışarı açılmaktadır. Ülke içindeki firmalarla rekabet içerisindeki bir girişim ise yurt dışına açılarak diğer girişime göreli üstünlük sağlamaya ve böylece hem iç piyasa da hem de dış piyasada bu firmalara üstünlük sağlamaya çalışmaktadır.

2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklamaya Yönelik Doğrudan Yatırım Teorileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının II. Dünya savaşı sonrası giderek artması ve çok uluslu şirketlerin sayısının ve faaliyetlerinin buna paralel olarak artması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve uluslararası üretimin nedenlerine yönelik kuramsal çalışmaların gerçekleştirilmesine sebep olmuştur.

Klasik yaklaşım bu olguyu, klasik dış ticaret yaklaşımı ile açıklamaya çalışırken, bu yaklaşım içerisinde yer alan mükemmel piyasalar ve bilginin serbest mal olduğu gibi varsayımlar doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının açıklama gücünü oldukça sınırlamıştır. Klasik yaklaşımın tersine Hymer (1970), doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelen firmaların mükemmel olmadığı ve piyasaların da tam rekabet koşullarında çalışmadığını ortaya koyarak

köklü bir değişim gerçekleştirmiştir. Dunning (2000) ise Hymer'ın teorisini en başarılı şekilde geliştiren ekonomist olmuştur.

Dunning'e (2000) göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını eklektik yaklaşım tam olarak açıklayabilmektedir. Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamaya yönelik olan yaklaşımlar içerisinde en açıklayıcı kabul edileni de Dunning'in (2000) Eklektik yaklaşımıdır. Klasik yaklaşımın günümüzde geçerliliği kalmayan çok fazla varsayıma sahip olması dolayısıyla Klasik yaklaşıma bu bölümde yer verilmeyecek. Ayrıca Marksist Emperyalizm teorisinin de hem çok geniş olması ve hem de gelişmiş ülkeler arasında büyük çoğunluğu gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklayamadığı için bu çalışmada yer verilmeyecek.

Çalışma için ayrı önemi olan entegrasyonlara yönelik dikey ve yatay organizasyon yaklaşımları yoluyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının açıklanması da ayrıca önemlidir. şimdi önemli teorik yaklaşımları inceleyebiliriz.

2.4.1. Ürün Hayat Devreleri Yaklaşımı

Klasik uluslararası diş ticaret kuramının sınırlayıcı varsayımları 1950'lerde yeni yaklaşımların geliştirilmesine yol açmıştır. Balogh (1950), Kravis (1956) ve Mac Dougall (1957) yeni ürünler ya da üretim süreçlerinin yaratılmasının endüstriyel ülkelerin rekabet gücünü arttırttığını ortaya koymuşlardır (Allica 1983, s.95). Vernon ise, yenilik, ölçek, belirsizlik ve bilgi eksikliği faktörlerine ağırlık vermiş bilginin serbest mal olduğunu varsayan klasik yaklaşımı da reddetmiştir.

Vernon'un modelinin ilk varsayımı, pazara sürülen yeni bir ürünün teknoloji yoğun bir ürün olduğu ve teknolojinin de klasik yaklaşımdaki gibi serbest bir mal olmayıp firmaların mülkiyetinde olduğudur. İkinci olarak, geliştirilen yeni ürünün alıcısı yüksek gelir seviyesine sahip olacağından ürünün ilk aşamadaki fiyat esnekliği düşük olacaktır ve yeni ürünü sunan firmanın maliyeti düşürmek gibi bir negatif etkide uzak olmasını sağlayacaktır. Üçüncü varsayım ise, yenilikçi firmanın pazar yapısı tüketici tercihleri, rakip firmanın tepkileri gibi konularda geniş bilgisinin olduğu ve bu sayede de girişim riskini en aza indirdiğidir (Yıldırım 1979, s.20).

Vernon, endüstrileşmiş ülkeleri geliştirmekte olan ya da az gelişmiş ülkelere göre, ürün geliştirmeye çok daha fazla yatırım yaptıklarını ortaya koymuştur. Bu durum ise yüksek sermaye yoğun ürün ya da düşük emek içerikli ürün üretimini doğurmaktadır. Vernon'un modeli, yeni bir ürünün yaratılmasında ve uluslararası dolaşımında talebin rolü, oligopolcü rekabet ve ürünün maliyetindeki değişme gibi üç faktörü bir araya getirmektedir.

Vernon ürünün, kişi başına yüksek gelir, piyasalara ulaşımdaki kolaylık, verimli bir haberleşme ve teknolojik düzey gibi özelliklerin ABD ekonomisinde bir arada olma dolayısıyla ilk olarak bu ülkede üretilip satışa sunulacağını ve ihraç edileceğini belirtmiştir (Erdost 1982, s.33).

Ürünün ilk aşaması bu süreci ifade eder. İkinci aşamada hem diğer rakip ABD firmaları hem de yurt dışındaki gelişmiş ülke firmaları ürünün olgunlaşmaya başlamasından kaynaklanan standart teknolojiyi taklit ederek aynı ürünü üreteceklerdir. Yine bu aşamada ürüne olan talebin artması belirsizliğin azalmasına ve diğer firmaların da aynı ürünün üretmeye başlamalarına bağlı olarak maliyeti düşürme önem kazanacaktır (Kim and Lyn, 1990,s.54). Bu noktada talebe olan fiyat elastikiyeti de artmaya başlar.

Tsurumi, ikinci aşamada yani olgunluk aşamasında ürüne yurt dışı talebin arttığını ABD'nin de bu ülkelere ihracat yaparken bu ülkelerin de kendi pazarlarının yapısında uygun olabilmesi için bu üründe değişikliğe gittiğini belirtmiştir (Mullor 1983, s.96). İhraç pazarı tehlikeye düşen yenilikçi firma maliyetleri düşürmek ve pazarını korumak için yurt dışında üretim yapmaya yönelir. Yer seçimi ise maliyetleri bağlı olarak faktör fiyatlarının düşük olduğu yerler olacaktır. Böylece firma, ürünü olgun bir ürün halini alırken uluslararası bir firma halini alır.

Ürünün son aşaması ise standart olma aşamasıdır. Yani ürün, ABD'den ve yenilikçi firmadan gelişmiş ülke firmalarına kaymış ve son aşamada ise az gelişmiş ülkelere doğru yönelmiştir. Bu noktada ABD artık bu ürünü ihraç etmek yerine ithal etme konumunda olacak, bu ürünün üretilmesinden vazgeçilecektir.

Yenilikçi bir firmanın pazarını kaybetmemek, maliyeti düşürmek ve sahip olduğu yenilikten elde edeceği geliri maksimize etmek için dışarı yatırım gerçekleştirmesi, firmaya oligopolcü bir üstünlük sağlar. Teknolojik üstünlüklerin taklit sürelerinin oldukça kısalmış olması,

firmaların bu avantajlarını korumak ve ürünlerinin yaşam devrelerini uzatmak için uluslararası yatırımlara gitmesini de zorunlu kılmaktadır (Erdost 1982, s.37).

Vernon'un modeli işleyişi açısından Leontief Paradoksu'nu da açıklamaktadır*. Buna göre yeni hayata geçirilen bir ürün, vasıfsız emek yoğun ürün olmaktan uzaktır ancak yüksek kalifiye niteliğe sahip bir yapısı vardır. Bu durumda ürünün ilk aşamasındaki ihracat emek yoğun olarak görülebilir. Ürünün olgunluk aşamasında ise yüksek kalifiye emek ihtiyacı yerini standart emek ihtiyacına bırakır. Yani ilk olarak kalifiye emek yoğun ürün ihraç ederken daha sonra bu ürünü emek yoğunluğunun değişmesiyle ithal eder duruma gelmesi paradoksu açıklamaktadır (Yıldırım 1979, s.96).

Modelin işleyişi ile ilgili ABD ekonomisi incelenerek deneysel kanıtlar bulunması yoluna gidilmiştir. Keasing, belirli endüstrilerde Ar-Ge'deki bilim adamları ve mühendislerin görece önemi ile bu endüstrilerin ihracat performansı arasında yüksek bir korelasyon bulunmuştur (Mullor 1983, s.96).

Stobaugh'un incelemesi de kayda değerdir. Stobaugh, ürün hayat devrelerinin teknolojik bileşenleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Petro kimya üretiminin ilk olarak büyük bir pazara sahip, gelişmiş bir ülkede yer aldığını, ürünün olgunluğa ulaşması sonrasında ise düşük maliyetli hammaddeye sahip ülkelerin bu ihracatı yerine getirdiğini ortaya koymuştur (Mullor 1983, s.96). Daha sonra ise ürünün fiyatı hayat döngüsüne bağlı olarak düşmektedir. Yapılan çoğu çalışma ABD'yi ele alırken, Hirsch İsrail'in düşük gelişme düzeyindeki ülkelere yüksek kalifiye emek yoğun ürünler ihraç ederken, gelişmiş ülkelere ise düşük emek yoğunluklu ürünlerin ihracatını söz konusu olduğunu ispat etmiştir.

Bu modele çeşitli eleştiriler getirilmektedir. Modele göre ürünün olgunluk aşamasında ürün sahibi düşük maliyetler için yurt dışına açılmaktadır. Yani düşük emek ya da hammadde maliyetini aramaktadır. Bu durumda gerçek dünyada bu model, gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen yüksek miktardaki doğrudan yabancı sermaye yatırımını açıklayamamaktadır. Yani gelişmiş iki ülke ele alınırsa, bu iki ülkedeki faktör fiyatlarının yüksek olduğu söylenebilir. Eğer ürünün maliyeti düşürülmeye çalışılırsa neden yüksek faktör fiyatlarının olduğu gelişmiş ülkeler tercih ediliyor? Bu soru cevapsız kalmaktadır. Başka bir eleştiri ise, bilgi yoğun ürünlerin olgunluk aşamasında bu yoğunluğu kaybederek az gelişmiş ülkeler tarafından taklit edilebileceği varsayımıdır. Bilgi yoğun bir ürün ilerleyen aşamalarda ilk

ana göre bilgi yoğun olma özelliğinden kaybetmiş olabilir ancak yeni çıkan bir üründen daha fazla bilgi yoğun olması durumu söz konusu olabilmektedir (Mullor 1983, s.96).

Yenilik yaratma tekelinin ABD'ye Verilmiş olması da diğer bir eleştiridir. Gelişmiş ülkeler yanında gelişmekte olan ülke kaynaklı çok uluslu şirketler de günümüzde birçok yeniliklere imza atabilmektedir. Model sadece ihracatın yerini alan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklaması dolayısıyla diğer doğrudan yabancı sermaye yatırım amaçlarını da kapsam dışı bırakmakta bu da izah gücünü daraltmaktadır.

Son olarak firmaların ürünlerinin olgunlaşması aşamasında uluslararasılaştıkları savı eksiktir. Birçok uluslu şirket, yenilik gerçekleştirirken tek bir piyasa yerine faaliyette bulunduğu tüm pazarları dikkate almaktadır. Model, firmanın öncelikle ABD pazarı için araştırma yapıp yeni ürün geliştirdiğini daha sonra ise uluslararasılaştığını belirtirken çok uluslu şirketlerin stratejisi bu durumla çelişmektedir (Yıldırım 1979, s.22).

2.4.2. Tekelci Rekabet Teorisi (Hymer-Kindleberger Modeli)

Kindleberger, Neo Klasik iktisatçıların iddia ettikleri dünyadaki tam rekabet varsayımı sonucunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının var olamayacağını belirtmiştir. Gerçekte bütün piyasaların verimli şekilde faaliyet gösterdikleri, dışsal pazar ya da üretim ekonomilerinin olmadığı, haberleşmenin maliyetsiz olduğu, ticarete ya da rekabette sınırlamaların olmadığı bir durumda uluslararası ticaret tek olası yol olarak ortaya çıkmaktadır (Calvet 1981, s.43).

Stephen Hymer, uluslararası şirketlerin yatırımlarının monopol ya da oligopol kuramına bağlı olarak açıklanabileceğini ortaya koymuştur. Bu anlamda uluslararası şirketlerin yatırım kararları da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının temsil etmektedir. Hymer, Çok uluslu şirketin sahip olduğu monopolistik avantajları ev sahibi firmalara karşı kullanarak doğrudan yabancı sermaye yatırımına gideceğini iddia eder (Kim and Lyn 1990, s.41).

Yerel bir firma yabancı bir firmaya göre kendi piyasasında birçok avantaja sahiptir. Yabancı firmaların uzakta faaliyet gösteriyor olması, seyahat, haberleşme gibi ekstra maliyetlerin varlığı ve dil sorunu, yerli firmaya göre sahip olduğu dez avantajlar olmaktadır (Kindleberger and Lindert 1982, s.450). Modele göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının

açıklanabilmesi için firmanın yukarıda sayılan dez avantajları kapatarak avantajlara sahip olması gerekmektedir.

Bu modelin ilk dayanağıdır. İkincisi ise avantajını kullanacağı piyasanın mükemmel olmamasıdır (Eksik piyasa) (Calvet 1981,s.44). Kindleberger, buradan hareketle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının varlığının eksik piyasalardan kaynaklandığını ortaya koymuştur. Peki yabancı firmanın yukarıda sayılan dez avantajlara karşın sahip olduğu avantajlar nelerdir? İlk olarak yatırımın yapıldığı ülkenin piyasalarında tam rekabeti engelleyecek tüm faktörler yatırımcı firmaların oligopolistik gücünü arttıracaktır: Ürün farklılaştırması, ürün çeşitlendirmesi, pazarlama ve reklam faaliyetleri bu gücü arttıran faaliyetlerdir (Aldan 1997, s.3). İkinci olarak teknoloji ya da patent hakları yabancı firmalara, yerli firmalara karşı oldukça büyük bir avantaj sağlamaktadır.

Yerel firmaların sahip olamayacakları büyüklükteki sermayeye ya da krediye yabancı firmaların çok daha kolay ulaşabiliyor olmaları, yabancı firmaların uluslararası tecrübelerinden kaynaklanan piyasalara daha kolay giriş yeteneği ve dikey bütünleşme ile içselleşmeden kaynaklanan dışsal ekonomilerden faydalanma kabiliyeti yerli firmalar karşısından uluslararası firmaların en önemli avantajları olmaktadır (Yıldırım 1979, s.35).

Yabancı firmaların yönetsel üstünlükleri, sermaye ve kredi sağlamadaki avantajları, patent ve endüstriyel sırlara sahip olmaları bir endüstriye dışarıdan girişlerin sınırlı kalmasına, dolayısıyla monopol ya da oligopol yapının oluşması ya da sürdürülmesine yol açmaktadır. Bu durum ise bu sektörlerdeki firmaların uluslararasılaşmasında önemli rol oynamaktadır.

Oligopolistik endüstrileri rekabetçi endüstrilerden aynen iki gerekli özellik vardır. İlki her firmanın az sayıdaki diğer firmaya tepkilerini tahmin etmek zorunda olmasıdır. İkincisi ise engellerdir. Engeller rekabetin artışını engellemek için gereklidir (Calvet 1981, s.46). Oligopolistik yapıda olmayan tam rekabetin hüküm sürdüğü faktör ve mal piyasalarında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının oldukça sınırlı olacağı ya da var olamayacağı, belirtilir (Kinleberger 1972, s.13). Bu durumda yerli firmalar karar alma merkezlerine faaliyetlerinin yakınlığı yabancı firmalar karşısından avantaj sağlar. Sektörel bir örnek verilirse; tarım sektörü ele alınabilir. Bu sektörde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının oldukça sınırlı olduğu görülür. Buna karşılık otomotiv ve kimya gibi endüstrilerde oligopolistik yapıya bağlı olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları çok büyük sıklıklarla

görülmektedir (Kindleberger and Lindert 1982, s.450) Oligopol kuramının bir sonucu, olarak her bir firma; diğer bir firmanın beklenmedik bir avantajı elde etmesini engellemek için diğerinin yaptığı şeyi yapmak zorunda olmasıdır. Bu tür yatırımlara savunmacı yatırımlar da denmektedir (Kindleberger and Lindert 1982, s.451).

Kindleberger, sınırlı derecede açıklayıcı gücü olmakla birlikte, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının firma büyümesinin bir fonksiyonu olduğunu, sadece kârların firmaları doğrudan yabancı sermaye yatırım yapmaya teşvikte yeterli olmadığını belirtir (Kindleberger 1972, s.7). Eğer doğrudan yabancı sermaye yatırımları piyasaya bağlı ise bu durumda piyasa ile organik bir bağı olacaktır. Bir piyasa büyüyorsa, firmada büyümek zorundadır. Aksi takdirde piyasa tarafından firmanın varlığı sonlandırılacaktır.

Yabancı firmaların firma ürünlerini mümkün olan en geniş piyasalara sürme çabası onun yatay olarak büyümesine yol açmaktadır. Bu durumda içsel ölçek ekonomisi sağlanmaktadır. Bu genişlemenin avantajıdır ancak yönetim ve haberleşme alanında ise dez avantajlarla karşılaşmaktadır. Dikey bütünleşmeye giden firmalar ise dışsal ekonomilerden faydalanmaktadırlar. Bir petrol firmasının en uygun yerden hammaddeyi çıkarıp en uygun yerde işleyip istediği pazara sunması kendisine avantaj sağlamaktadır (Yıldırım 1979, s.36). Bu tarz dikey bütünleşmenin bulunduğu piyasalarda yüksek seviyede sermaye gerekliliği olduğundan endüstriye girişler sınırlı kalmakta ve oligopol yapı oluşmaktadır.

Bu avantajlar genel olarak çok uluslu şirketlere ait avantajlar olarak görülse de firmaya ve endüstriye göre bu avantajlar değişebilmektedir. Bu da aynı endüstriye ait iki çok uluslu şirketin birbirinin ülkesinde yatırıma gitmesini açıklamaktadır. Hymer ve Kindleberger'in oligopolistik avantajları genel olarak kabul edilirse, Caves bu avantajlardan sadece birine çok ağırlık vererek yatay, dikey büyüme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamaktadır. Caves, yatay bütünleşme yoluna giderek büyüyen bir Çok uluslu şirketin en önemli oligopolistik avantajının şirketin ürün farklılaştırma yeteneğinden geldiğini belirtmektedir (Aldan 1997, s.3). Yani bir firma Ar-Ge harcamaları ve reklâmlarla kendi ürününü diğer ürünlerden farklı bir hale sokabiliyorsa bu firma kolayca dışarıya açılacaktır. Caves'e göre başarılı bir firma farklılaşmış bir ürün üreten, diğer ulusal piyasalarda maliyeti çok düşük ya da hiç olmayan yerel piyasaya hizmet bilgisini kontrolünde tutan firmadır (Callet 1981, s.46). Farklılaştırılmış ürün, rekabette buldukları firmaların ürettikleri mallarla aynı özellikleri taşıyan ancak her satıcının ürünü rakipleri tarafından

fiziksel farklılıklar yoluyla tanınan üründür. Bu tanımda marka adı, reklâm yoluyla yaratılan farklılıklar ya da satışa yardımcı durumlar önemli rol oynamaktadır (Caves 1971, s.31).

Başarılı bir şekilde farklılaştırılmış bir ürünün diğer ulusal pazarlara sunulmasının maliyeti hemen hemen hiç yoktur. Caves'e göre kendi piyasası ile yurt dışında üretim konusundaki seçim, taşıma maliyetleri ve gümrükler gibi ulusal karşılaştırmalı avantajlarından da etkilenecektir (Caves 1971, s.6). Firmaların dış yatırımları ile Ar-Ge harcamaları arasındaki pozitif korelasyon, Ar-Ge harcaması yoluyla ürün farklılaştırması yapabilme becerisi kazanan firmanın kolayca dışarı açılabilmesi ile açıklanabilir(Yıldırım 1979, s.38).

Yatay bütünleşmeye giden endüstriler ya da firmalar için ürün farklılaştırması geçerli olurken, dikey bütünleşmede bu durum söz konusu olmamaktadır. Firmaları dikey bütünleşmeye iten faktörler çeşitlidir. Oligopolistik belirsizlik ve yeni rakiplerin girişini engellemek bu faktörlerden önemli olanlarıdır(Caves 1971, s.10). Ayrıca üretim az sayıda satıcı tarafından gerçekleştirildiğinde bu firmaların girdi kaynaklarının kontrol edilmesiyle mevcut firmalar yeni girişleri engellemek için engelleri arttırabilirler. Ayrıca Caves, dikey bütünleşmenin görüldüğü endüstrilerin daha yüksek düzeyde rekabetle yüzleşen endüstriler olduğunu belirtmiştir. Firmanın ürün farklılaştırması yapmak için tüketiciye yakın olmak zorunda olması, ihracat yoluyla satış yapılan bir pazara bir süre sonra dış yatırımın zorunlu olduğunu ortaya koymuştur (Yıldırım 1979, s.38).

Hymer, Kindleberger ve Caves'in modellerindeki ortak nokta, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına konu olan endüstrilerin ve firmaların monopolistik ya da oligopolistik yapıya sahip oldukları yaklaşımıdır. Yurt dışı yatırımlarda ortaya çıkan dez avantajlar firmanın kendine özgü avantajları ya da endüstrinin yapısından kaynaklanan avantajlarla bertaraf edilecektir. Firmaların sahip oldukları kendilerine özgü avantajlar, daha sonra ortaya konulacak Eklektik Yaklaşım'da (**OLI Paradigm**) mülkiyet (**Ownership advantages**) avantajına denk gelmektedir.

2.4.3. Buckley-Casson'un İçselleştirme Yaklaşımı

Ortodoks üretim kuramı, firmaların tam rekabet koşulları altında kâr maksimizasyonuna gittiğini varsaymaktadır. Ancak çok uluslu şirketlerin yayılması olayı bu varsayımı geçersiz kılmaktadır. Buckley-Casson kendi modellerinde firmaların kâr maksimizasyonuna ulaşmaya

çalışmakla birlikte özellikle ara malları piyasalarında eksik rekabetin olduğunu varsaymaktadırlar.

Modelin iki önemli önermesi vardır. İlki firmanın gerçekleştirdiği her bir faaliyet için en ucuz konumu seçeceği'dir. İkinci önerme ise firmanın, daha ileri bir içselleştirmeden elde edilen faydanın maliyetlerden ağır bastığı noktaya kadar piyasaları içselleştirme yoluyla büyüyeceğini varsayar (Buckley 1998, s.182). Aslında modelin ilk kuruluşunda, piyasaların içselleştirilmesi süreci firma büyümesinin açıklanmasında kullanılıyordu.

Düzenli işleyen bir piyasada içselleştirme faaliyetlerinden söz edilemez. Eksik bir piyasada firmaya özgü avantajlar doğru şekilde korunamaz ve fiyatlandırılmaz. Bu da firmaların içselleştirmeye giderek ellerinde bulundurdukları firmaya özgü avantajları korumaya çalışmalarına yol açar (Denekamp 1995, s.494).

Yani firmanın yurt dışındaki faaliyetleri dâhil mevcut piyasa eksiklikleri ya da bozuklukları dolayısıyla üretim faaliyetlerinin aksamasını engellemek için birçok işlevi kendi bünyesinde toplamaya çalışır (içselleştirir) (Aldan 1997, s.3). Kamu malları doğal yapıları itibariyle içselleştirmeye konu olmazken diğer piyasalarda bu durum söz konusu olabilmektedir.

Genel olarak eksik piyasalar maliyetler tarafından kârlar eşitleninceye kadar içselleştirilir (Buckley 1998, s.182). İlerleyen süreç içerisinde Dunning ve Rugman, belirli endüstrilerde yüksek işlem maliyetlerinin firmanın yabancı faaliyetlerini doğrudan yabancı sermaye yatırımı yoluyla, içselleştirmesine yol açacağını belirtmiştir (Denekamp 1995, s.493) Eğer eksik piyasa durumu ortadan kalkarsa, mekanizmalar verimli şekilde çalışır ve doğrudan yabancı sermaye yatırımı, mülkiyet haklarının (**Ownership Advantages**) içselleştirme olmaksızın var olabileceğinden gerçekleşmeyecektir.

Geleneksel kuramın dikkate almadığı Ar-Ge, yönetim kadrosu, pazarlama ve mali kaynakların geliştirilmesi gibi faaliyetler modern firmalarda üretim sürecinin yanında oldukça önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple geleneksel kuram yetersiz kalmaktadır. Bu faaliyetlerin tümü birbirlerin bağımlıdır ve bunlar ara malı kategorisine dâhil edilebilir. Ara malı piyasalarını kontrol etmekse bu piyasaların taşıdıkları eksiklikler dolayısıyla oldukça güçtür. İçsel piyasaların oluşturulması sonucunda piyasa yoluyla birbirine bağlı faaliyetler ortak mülkiyet ve kontrol altına girer (Calvet 1981, s.50). Modern firmalar eksik rekabet piyasalarında kar maksimizasyonuna giderler. Ara malları piyasalarındaki eksik rekabet firmaların diğer tekeli

firmalara bağı kalmamak için piyasaları içselleştirme isteğini ortaya çıkarır. Piyasaların uluslararası düzeyde içselleştirmesi ise çok uluslu şirketleri yaratır.

Firmaların içselleştirme faaliyetlerine sebep olan bazı önemli piyasa eksiklikleri vardır (Yıldırım 1979, s.47). İlk olarak firmanın çeşitli faaliyetleri arasında zaman aralığı olabilir. Bunun geleceğe yönelik bir piyasa oluşturulması yoluyla kontrol edilmesi gerekir. Tek alıcı ve tek satıcı durumuna yakın olan piyasalarda iki firmanın birleşmesi ya da birinin diğerini satın alması doğabilecek sakıncaları engelleme açısından zorunlu görülmektedir. Ara malı üreticisi ve alıcısı arasında oluşabilecek bir anlaşmazlık durumunda ara malı üreticisi eğer güçlü ise alıcı firmayı satın alarak dikey bütünleşmeye gidebilir. Vergi, gümrükler, kâr transferlerindeki sınırlamalar gibi dolaylı ya da dolaysız sınırlamalar çok uluslu şirketlerin dikey bütünleşme yoluyla içselleşmeye giderek büyük ölçüde ortadan kaldıracabilecekleri dezavantajlar olmaktadır.

Modele göre iki temel içselleştirme süreci vardır. İlki çok aşamalı üretim sürecinin dikey bütünleştirilmesidir. İkincisi ise Ar-Ge, pazarlama ve üretim faaliyetinin bütünleştirilmesine yönelik farklı bir içselleştirme sürecidir. Dikey bütünleşmede, üretimin her bir aşamasının nerede gerçekleştirileceği sorusu, ortalama üretim maliyetinin minimize edilebileceği yerin belirlenmesi ile cevaplanır.

Buna göre bir firma bir televizyonun tüpünü Kore'de üretirken, elektronik aksamını Tayvan'da ve kasası da Çin'de üretilebilir. İkinci tür birleşmede ise üretim yerinin ya da pazarlama ve dağıtım yerinin belirlenmesi oldukça karmaşık bir süreç halini almaktadır. Pazarlama ve dağıtım faaliyetleri ürünün pazara sunulduğu bölgeye yakın ve hatta içinde seçilirken, Ar-Ge faaliyetlerinin gerçekleştirileceği yer ise kalifiye iş gücünün bol bulunduğu ve pazara uzak olmayan bir yer olarak seçilecektir.

Her iki yazara göre de bir firmanın uluslararasılaşması, bilgi ve pazarların içselleştirilmesine bağlıdır. Buckley ve Casson II. Dünya savaşı öncesinde uluslararasılaşmanın, çok aşamalı üretim faaliyetinde ara malı piyasalarının içselleştirilmesi faaliyetinden kaynaklandığını ancak savaş sonrası uluslararasılaşmanın ise, bilgi piyasalarının içselleştirilmesi olarak ortaya çıktığını iddia ederler. Dunning, bu modelde yer alan içselleştirme sürecini oluşturduğu Eklektik Yaklaşım (**OLI Paradigm**) içerisinde yer vermiştir.

2.4.4. Hirsch Modeli

Hirsch uluslararası yatırıma yönelen firmaların bilgi birikimleri ve teknoloji seviyesine ağırlık vermiştir. Hirsch, başlangıç olarak oligopolistik bir piyasada kârını maksimize etmeyi amaçlayan firmanın uluslararası ticaret ve yatırım stratejisinin, firma, kuruluş yeri ve endüstriyel organizasyon kuramları ile açıklanması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Yıldırım 1979, s.40).

Model, firmanın dış pazara açılmasını hangi koşulların sağladığı, firmanın dış pazara ne zaman ihracat yoluyla ne zaman dış yatırım yoluyla açılacağı sorularını cevaplamaya çalışmaktadır. Modeldeki değişkenler içerisinde ürünün iç pazar ya da dışarıda üretilmesinin maliyetleri önem taşımaktadır. Diğer önemli değişkenler ise ihracatın maliyeti, dış yatırımın doğurduğu maliyetler ve teknolojik üstünlükler olmaktadır.

Hirsch, gerçek hayatta ise 1970'lerde yüksek iş gücü maliyeti ve coğrafi konum itibarıyla yüksek ihracat maliyetine sahip olduğu, bunun yanında gelişmiş bir ülke olmasından kaynaklanan yüksek teknolojiye sahip olması dolayısı ile de dış yatırımı tercih ettiğini iddia etmiştir. Hirsch'in modelini destekleyen Caves, endüstriler arasında da modelin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Teknoloji ve bilgi birikiminin önemli olduğu oligopolistik endüstrilerden otomobil ve lastik sektörünün dış üretim yolunu seçerken, demir-çelik, dokuma gibi bilgi ve teknolojinin yoğun olmadığı sektörlerin ihracat yolunu tercih ettiklerini ortaya koymaktadır (Yıldırım 1979, s.44).

Bilgi birikimi ve teknolojideki maliyetin çok yüksek olması, ölçeğin bu maliyeti düşürmek için bir araç olmasına yol açmaktadır. Üretim ve satışların genişlemesi birim başına düşen teknoloji maliyetini düşürmektedir. Bu durum da firmaları yurt dışına açılmaya iten en önemli faktörlerden biridir. Bu modelin geçerliliğini sınırlayan en önemli nokta, ihracat ve dış yatırımın her zaman birbirlerinin yerini almamalarıdır. Firmaların yatay ve dikey bütünleşmeye bağlı olarak hem dış yatırımı hem de ihracatı gerçekleştiriyor olabilmeleri modelin geçerliliğini zayıflatmaktadır.

2.4.5. Oligopolistik Tepki Yaklaşımı

Knickerbocker'a göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yoğun olarak gerçekleştiği sektörler oligopolistik yapıya sahiptirler. Knickerbocker, Oligopoli'yi şu şekilde tanımlıyor: “

Az sayıda satıcının olduğu, bu az sayıda satıcının sattığı ürünlerin birbirinin yerini almaya yakın olduğu ve üçüncü bir koşul olarak bu firmaların rekabetçi politikaları arasında önemli bağımlılığın olduğu durumlarda var olan bir piyasa yapısıdır” (Knickerbocker 1973, s.4). Ayrıca oligopoli hem piyasa yapısını hem de piyasada satış yapan firmaların davranışlarını tanımlamaktadır.

Oligopoli'nin tanımındaki firmaların karşılıklı bağımlılığı, oligopoli içerisindeki firma davranışlarının etki-tepki ve hareket-karşı harekete doğru yöneleceğini ifade eder. Böylece her bir firma, bir satranç oyunu oynar gibi saldırgan durumunu geliştirici hareketleri ile rakiplerinin bir saldırı yapmasını dengeleyici hareketlerini bir araya getirir.

Oligopolistik endüstrilerde rakip firmalardan birinin yatırım yapması durumunda diğer firmaların da bu firmayı izleyerek yatırım faaliyetine yönelmeleri oligopolistik tepki olarak ifade edilebilir (Aldan 1997, s.4). Burada ilk yatırımı yapan, firmanın yatırımı “Saldırı yatırımı” olarak adlandırılırken, oligopolistik tepki olarak yatırımı yönelen rakiplerin yatırımları da “Savunma yatırımı” olarak adlandırılır (Yıldırım 1979, s.55). Saldırı yatırımı gerçekleştiren bir firmanın rakipleri bu konuda bir şey yapamadıklarında piyasalarını kaybetme riski ile yüzleşirler. Buna bağlı olarak da, benzer hareketler ya da bazı engelleyici stratejiler yoluyla rakiplerinin hareketinden beklenen sonuçları geçersiz kılmaya çalışırlar (Knickerbocker 1973, s.6).

Genel olarak karşı hareket iki durumdan biri ile sonuçlanır. İlki karşı hareketi yapan firmanın ilk hareketi yapan firmanın kazandığı avantajları kazanması yoluyla rekabetçi dengenin yeniden oluşmasıdır. İkincisi ise karşı hareketi yapan firmanın, bütün rakiplerin zarar göreceği noktaya kadar yoğunlaşan rekabet tehdidi yoluyla avantaj sağlamasıdır. Bu durumda eski rekabetçi denge geri kazanılmış olur.

Bu ikinci durum oligopol içerisindeki firmaların karşılıklı olarak yok edici bir rekabete girmelerine sebep olabilir. Fiyat savaşı bunun için güzel bir örnektir. Her firma rakibinin fiyatlarını, endüstri içerisinde hiç bir firmanın kâr yapamadığı noktaya kadar düşürür. Bu durumdan oligopol içerisindeki firmaların tümü haberdardır. Zaman içerisinde bu piyasadaki firmalar yoğun rekabetten kaçınmanın önemini kavrar ve rekabet yerine piyasada bir düzen ortaya koyarlar. Her bir firma saldırgan davranışlarını, rakiplerinin de aynı sınırlamayı yapacağı beklentisi ile sınırlar. Hepsi bir fiyat rekabetine başlamaktan çekinirler

(Knickerbocker 1973, s.7). Bunlar yerine reklam yoluna gitmeyi tercih eden firmalar bu sayede talebi genişletebilir ya da mevcut durumu sürdürebilirler. Tüm firmaların birbirine yakın rekabet seviyesine sahip olmaları durumunda herhangi bir rakip için diğerinin gideri pahasına kendi piyasa konumunu güçlendirebileceği beklentisi oluşmayacaktır. İşte bu duruma Knickerbocker, “Oligopolistik Denge” adını vermektedir (Knickerbocker 1973, s.7).

Bu oligopolistik tepki durumundan hareketle, bu piyasa içerisinde yer alan bir firmanın yurt dışında yatırım gerçekleştirmesi durumunda, savunma yatırımı olarak rakiplerinin de dış yatırıma gideceği söylenebilir. Ancak Knickerbocker, bu durumun belirli sektörlerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının neden yoğunlaştığını açıkladığını ancak neden ilk yatırımı yapan firmanın yatırım yeri olarak orayı seçtiğini açıklayamadığını belirtmiştir (Knickerbocker 1973, s.8).

ABD’nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yerel piyasa ve yurt dışında oligopolistik yapıda çalışan firmalar tarafından büyük çapta gerçekleştiğini ortaya koymuştur (Aldan 1997, s.4). Bu yaklaşıma göre, yoğunlaşma ya da toplulaşma ne kadar yüksek düzeyde olursa firmaların birbirlerini izleme eğilimleri de o kadar yüksek olmaktadır. Ayrıca dış pazarların istikrarı ve coğrafi yakınlığı da yatırımların coğrafi dağılımını etkilemektedir.

Yaklaşım yapılan eleştirilerden biri lideri izle stratejisinin, oligopol kuramına bağlı olarak sürekli kullanılamayacağıdır. Oligopol kuramında rakipler birbirlerinin hareketlerinin tahmin edilmesini istememekte, engellemeye çalışmaktadırlar (Yıldırım 1979, s.50). İkinci bir eleştiri ise, Knickerbocker’ın da kabul ettiği gibi, yaklaşımın oligopolistik yapıda çalışan endüstrilerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yoğunlaşmasını açıklayabilme kapasitesine karşın ilk yatırımı yapan firmanın neden o yeri seçtiğini izah edememektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımların sadece lideri izle tepkisine bağlamaktaki yaklaşımın izah gücünü oldukça zayıflatmaktadır. Ayrıca konuma özgü belirleyiciler yerine firmaya özgü açıklamalar üzerinde yaklaşımın temellenmesi yeterli açıklamayı sağlamasını engellemektedir (Buckley, Forsans and Reilly 2000, s.6).

2.4.6. Aliber’in Farklı Para Bölgeleri Kuramı

Aliber, Hymer ve Kindleberger’in aksine firmaların sahip oldukları avantajların, içinde buldukları ülke ya da bölgenin parasından kaynaklanan genel bir avantaj olduğunu iddia etmektedir (Yıldırım 1979, s.50). Aliber’e göre çok uluslu şirketlerin anahtar özelliği dış

üretimi ele alması gerçeği değil, en azından bu üretimin bir kısmını kendi parası cinsinden finanse etmesidir (Dunning 1987, s.8).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının açıklanmasında, sermaye piyasalarının, kur risklerinin ve belli bir para cinsi türünden tutulan aktiflerle ilgili tercihleri kullanmaktadır. En önemli ayırım ise uluslararası açıdan farklı para bölgelerinin varlığıdır. Aliber'e göre birçok uluslu şirketi eşsiz kılan, coğrafi olarak yayılmış olan varlıklarını farklı para türlerinde egemen olma yeteneğidir. Bu şekilde firma uluslararası sermaye ve yabancı döviz piyasalarında işlemsel ve yapısal eksikliklerin avantajını elde etmiş olur (Dunning 1987).

Modelin en önemli noktası “para türü primi”ne dayanmaktadır. Örnek olarak dolar ve Sterlini karşılaştıralım. Bir Amerikan firmasının İngiltere’de tahvil ihracına gittiğini düşünelim. Aynı anda bir de İngiliz firmasının aynı miktarda borçlanmaya gittiğini düşünelim. Amerikan firmasının ödeyeceği faizin İngiliz firmasına göre daha düşük olması söz konusudur. Bu fark doların sterlin karşısında daha güvenilir ve güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Sterlin’in dolar karşısında değer kaybedeceği beklentisi, faiz oranının beklenti kadar artmasına yol açmakta ayrıca bekleyişteki belirsizliğin telafisi için de bir kaç puanlık prim söz konusu olmaktadır.

Biraz daha açılırsa, bahse konu olan yılda eğer sterlinin dolar karşısında yüzde 7 değer kaybetmesi bekleniyorsa, ABD şirketi dolar cinsinden ödeme koşulu ile yüzde 12 ile borçlanabiliyor olsun. Yerli firma ise ancak yüzde 19’un üstünde bir faiz oranı ile borçlanabilecektir. Yüzde 21’lik bir faiz düzeyinden borçlandığı düşünülürse bunun yüzde 7’si sterlinin değer kaybı için, yüzde 2’si de bu beklentinin kesin olmaması dolayısıyla firmadan talep edilecektir. İşte yüzde 2’lik bu fark para türü primi olarak adlandırılmaktadır.

Aliber’e göre bir ülkenin yatırımcı ülke mi yoksa yatırım alan ülke mi olduğu, sahip olduğu paranın para türü priminin yüksek ya da düşük olmasına bağlıdır. Parası istikrarlı ve güvenilir olanlar yatırımcı diğerleri ise yatırıma konu olan ülke konumunda olacaklardır.

Faiz haddindeki bu farklılık yerli ve yabancı firmalar arasında fark yaratır ancak sadece faiz haddi farklılaşmaz. Bunun yanında firmanın gelir akışı ve sermaye aktiflerinin günümüze indirgenmiş değerini bulmak da firmaya avantaj sağlamaktadır.

$$C=I/r$$

Bu formülde C indirgenmiş değeri verirken, I gelir seviyesini, r'de iskonto haddini ya da faiz oranını göstermektedir (Kindleberger and Lindert 1982, s.452). Yıllık 1000 dolar gelir gösteren bir Amerikan firmasının tahvilinin indirgeniş değeri, $1000 \cdot 0.12 = 8.333$ dolar olurken, 1000 sterlinlik gelir getiren bir İngiliz firmasının tahvilinin indirgenmiş değeri, $1000 \cdot 0.21 = 4.761$ sterlin olacaktır. Bu, ABD firmasının hem borç bulmada avantaj elde etmesine hem de gelirine bağlı olarak çeşitli aktiflerini kapitalize ederken yerli firmalara karşı avantaj sağlamasına yol açmaktadır.

Aliber, tüm bu açıklamalara bağlı olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının temel uyarıcısının para türü primi olduğunu, farklı para bölgeleri olmaksızın yatırım yeri kararının hiçbir öneminin olmayacağını belirtmiştir (Yıldırım 1979, s.52).

I. Dünya savaşı öncesi İngiliz yatırımlarının büyüklüğü ve yaygınlığı, Aliber'e göre sterlinin gücünden kaynaklanmaktaydı. Almanya, Hollanda, İsviçre, Japonya gibi ülkelerin, günümüzde görece olarak para türü primi yüksek paralara sahip olmaları dolayısıyla yatırımcı ülke konumunda olduğunu ortaya koymaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının endüstriyel dağılımının da bu modelle açıklanabileceğini belirten Aliber, sermaye kullanımı oranı yüksek olan sektörlerin yabancı yatırımcılar için daha fazla kazanç sağlayacağı sektörler olan sermaye yoğun sektörlerle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının daha çok olacağını ortaya koymuştur.

Uluslararası firmaların yerel firmaları satın alma yoluyla yatırıma yönelme olgusunu da bu modelin açıkladığını iddia eden Aliber, daha ucuza bulacağı fonlarla yatırım yapacağı ülkenin firmalarını alabileceğini belirtmektedir. Bunun kolay uygulanabilir olması da, en çok başvurulan dışa açılma şekli haline almasına yol açmıştır.

Bu model para türü primine bağlı olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklarken, günümüzde ABD'nin en çok yatırım çeken ülke konumu ile çelişmektedir. Modele göre, para türü primi düşük, yani güvenilir olmayan ülkelerin yatırıma konu olacağı ifade edilmektedir. ABD'nin hem güçlü paraya hem de en büyük yatırım çeken ülke konumunda olması modelle çelişir. Ayrıca yerli firma almak yerine bir firmanın açılması yoluyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelime cevap getirememektedir. Dunning, Aliber'in doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını firmaların farklı para alanlarına yatırım yapması durumu ile sınırlandırmasını, küresel olarak çok fazla bir anlam ifade etmediği için eleştirmektedir.

Yurt dışına yatırım yapan firmaların mallarını ve varlıklarını günümüz fiyatlarına indirgeyebilme yetenekleri bu firmalara rekabetçi avantaj ya da firmaya özgü avantajlar tanıyabilir. Bu avantajlar uluslararası sermaye piyasaları ya da döviz piyasalarındaki eksikliklerin varlığı ile daha önemli bir hale gelebilir ancak bu avantajlar doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dağılım miktarını açıklamada yeterli değildir (Dunning 1987, s.9). Örneğin, beklenen kârlar, yatırımın yapıldığı yerden veya finansal olmayan piyasaların içselleştirilmesi yoluyla çok uluslu şirketlerin ekonomik kazanç elde etme yeteneklerinden bağımsız değildir. Son olarak bir paranın gücü, ekonomiden gelmektedir ve model bunu atlamaktadır. Ekonomisi güçlü olan ülkenin parası değerli olacağından, esas belirleyici para değil ekonomik güç olmaktadır.

2.4.7. Firma Kuramı Yaklaşımı

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını firmanın davranışları, yapısı ve yönetim kadrosu yoluyla açıklamaya çalışan bu yaklaşımın temel varsayımlarından biri sermayenin sahipliği ile kontrolünün birbirinden ayrıldığıdır. Yani modern bir firma aile şirketi hüviyetinden uzak, firma sahiplerinin yönetime karışmadığı, profesyonel yöneticiler tarafından yönetilir.

Buradan hareketle yöneticilerin firmanın kazançlarını belli bir seviyenin altına düşmemek koşulu ile kısmen kâr payı olarak dağıtacağı, diğer kısmı ise firmanın büyümesinde kullanılacağı kabul edilir. Diğer bir önemli varsayım firmanın kar maksimizasyonuna değil büyüme maksimizasyonuna gideceği varsayımdır. Penrose'a göre sermayenin sahipliği ile kontrolünün ayrılmasının önemi, kârların yeni yatırımlara ve ortaklara gidecek kısmının belirlenmesinde kendini gösterir. Yönetici en karlı alanlara yatırım yaparak bir sonraki dönemin yatırımlarını bu kârlarla finanse etmeye çalışır (Yıldırım 1979, s.62).

Davranışsal yaklaşımda firma kuramı içerisinde ele alınabilir. Bu yaklaşıma göre insanlar en iyi, en faydalı olanı seçmezler. Bunun yerine beklentilerini karşılayacak seçeneğe yönelirler. Bu yaklaşıma göre firma içerisindeki tüm gruplar kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışarak firmanın davranışında etkili olurlar. Buradan hareket ederek firmanın hareketlerinin sadece kâr ya da büyüme maksimizasyonu ile açıklanamayacağını belirtebiliriz.

Ahoroni'ye göre firmanın, dış yatırım kararı birçok aşamadan geçerek alınır (Yıldırım 1979, s.31). Karar, eldeki olanakların incelenmesi, yatırım kararı, daha derinlemesine inceleme ve düzeltmeler bu karar sürecinin aşamaları olmaktadır. Burada en önemli aşama ilk aşama olan

dış yatırıma gitme kararının alınmasıdır. Firmayı bu kararı almaya iten bir güç olması gerekir. İhracat yapılan pazarın kaybedilme riski, üst yöneticilerin tercihi ya da önemli kişilerin tavsiyeleri gibi... Firma bir kez dışarı açıldığında ise firma yöneticilerinin kazandığı deneyim ve dışa açılmanın büyümesinin sağlayacağı kişisel çıkarlar dış yatırımın büyümesi yönünde hareket edilmesine yol açar.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamakta kullanılan firma yaklaşımında en önemli öge olan sürekli büyüme olgusu, dış yatırımlara yönelmeyi cazip kılmaktadır. Firmanın büyümesinde iki önemli unsur vardır. İlki, şirket ortaklarına dağıtılan kârların mümkün olduğunca düşük düzeyde tutulması, şirketin elinde maliyetsiz yatırım fonlarının birikmesine yol açar. Bu da dış yatırım için önemli bir faktör olmaktadır.

İkinci unsur, firmanın içinde bulunduğu pazar büyüdükçe büyümek zorunda olmasıdır. Aslında firmalar büyümeye yönelmedikleri durumda firmanın sonu hazırlanmış olmaktadır. Günümüzde çok uluslu şirketlerin dış şubelerinin büyümelerinde dış kaynağın çok az kullanılması bunun yerine dağıtılmayan kârların kullanılıyor olması ilk unsur ile örtüşmektedir. Bunda eksik olan açıklama ilk yatırımın başlatılmasının açıklanamamasıdır. Yatırım sonrası dış yatırımların devamlı büyümesi ise bu yaklaşımla açıklanabilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamaya yönelik kuramsal çalışmalar genelde bu yatırımların belirli yönlerini açıklayabilmektedir. Firma yaklaşımı da mikro bazda konuyu ele alarak yöneticilerin de dış yatırım kararı ve bu yatırımların büyümesinde oldukça önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Bu yaklaşımın da birçok eksiği vardır. Dış yatırıma yönelmeyi belirleyen faktörlerin çok az olması yaklaşımın açıklama gücünü sınırlı kılmaktadır. Çok uluslu şirketlerin devamlı büyümesi olgusunun açıklanmasında ya da yöneticilerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına olan etkisinin vurgulanmasında bu yaklaşım önemli katkılarda bulunmuştur.

2.4.8. Genel Denge Yaklaşımı

Mükemmel bir ekonomi ve tam rekabet durumu beraberinde arz ve talebin dengeye gelmesi için fiyatların herhangi bir yerde ayarlanacağı varsayımını getirir. Ancak uluslararası alanda kazanç oranları dengede değildir. Yurt dışına yatırıma teşvik sağlayan bu dengesizlik durumu bir kaç çeşittir. Temel olarak faktör piyasaları ve döviz kuru piyasalarına uygulanırlar.

Paranın aşırı değerlenmesi, dengesizlik hipotezlerinin en göze çarpan örneklerinden biridir. Paranın aşırı değerlenmesi durumunda ticarete konu olan malların fiyatının görece olarak artacağı açıktır. Böyle bir durum ise kur dengeye gelinceye kadar kâr amacı güdenler için düşük değerli paraya sahip ülkede yatırımı teşvik edecektir. Burada önemli noktalardan biri ticarete konu olan malın üretimi için düşük değerli paraya sahip ülkeye yatırım yapılmasıdır. Önemli noktalardan diğeri ise kur dengeye geldiğinde doğrudan yabancı sermaye akışının duracağı ve hatta yatırımcıların kazançları ile birlikte ülkelerine geri dönebilecekleri olasılığıdır (Calvet 1981, s.45) .

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ortalama kâr oranının yüksek olduğu yerler tarafından da çekilebilir. Portföy yatırımları bu kazanç oranlarının dengelenmesinde tahvil piyasalarının (bilgi eksikliği ya da azlığı) eksikliği nedeniyle etkili olamaz. Bu durumda kazanç oranlarının eşitlenmesi yalnızca doğrudan yabancı sermaye akımı yoluyla gerçekleşebilmektedir (Calvet 1981). Ancak bu süreç kendi kendini imha eden bir yapıya sahiptir. Düşük gelir oranlı ülkeden yüksek gelir oranlı ülkeye yapılan yatırımlar gelir oranları dengeye gelinceye kadar devam eder. Sonrasında ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları durmaktadır.

Aynı şekilde emek maliyetlerinde de bu yaklaşım kullanılacaktır. Yüksek emek maliyeti olan ülkelere yatırım, maliyetin minimize edilmesi için düşük emek maliyeti olan ülkelere akar. Diğer durumlarla aynı şekilde emek maliyeti dengeleninceye kadar da yatırımın akması beklenebilir. Aynı dönemde kaynak ülkedeki emek talep eksikliği de fiyatların ve ücretlerin aşağı inmesine yol açacaktır.

Bu genel dengesizlik durumu teknoloji piyasasında da ortaya çıkabilir. Teknolojik buluşların oranı ülkeler arasında farklılık gösterebilir. Görece olarak teknolojiye ileri seviyede olan firmalar yurt dışına açılmada kazançlı fırsatlarla karşılaşabilirler. Böylece yurt dışına yatırım için ortaya teşvikler çıkmış olur.

2.4.9. Eklektik Yaklaşım

Günümüzde çok uluslu şirketlerin sayısının hızla artıyor olmasının sebeplerinin tek bir teori ile açıklanması mümkün değildir. İşte bunu fark eden Dunning, konum, endüstriyel organizasyon ve mülkiyet teorilerini içinde barındıran bir model geliştirmiştir (Calvet 1981, s.55). Dunning'e göre firmaları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına iten faktörler,

firmaya özgü mülkiyet avantajları, içselleştirme fırsatları ve hedef piyasanın konumsal avantajlarıdır (Buckley,Forsans and Reilly 2000, s.6).

Çok uluslu şirketler firmaya özgü varlıklarını (Mülkiyet avantajları), ev sahibi ülkelerin kendilerine özgü varlıklarının birleşimi ile kullanmaya çalışır. Bunu firmalar arası ittifaklar ve piyasa mekanizmalarından ziyade, hiyerarşinin kullanımı ile alakalı faydaların olduğu durumlarda doğrudan yabancı sermaye yatırımı yoluyla piyasaları içselleştirerek yaparlar (Buckley,Forsans and Reilly 2000).

Dunning'in modeli, firmaların doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına gitmeleri ile ilgili neden, nasıl, ne şekilde ve nereye sorularına cevap vermektedir (Dunning 2000, s.1). Dunning'e göre bir firma, yurt dışında yatırım yapmak için teşvik ya da içselleştirme fırsatlarından yoksun olduğunda (yani sadece mülkiyet avantajlarına sahip olduğunda) sahip olduğu mülkiyet avantajlarını lisans ve teknik hizmet anlaşmaları yoluyla kullanacaktır. Yani içselleştirme avantajının yaklaşımın en önemli ayağı olduğunu belirtir (Dunning 1998, s.45).

Şimdi modelin içerdiği üç teori olan Mülkiyet avantajları, Konumsal avantajlar ve İçselleştirme avantajlarını derinlemesine inceleyelim:

2.4.9.1. Mülkiyet Avantajları (Firmaya özgü avantajlar)

Yurt dışında faaliyet gösteren birçok uluslu şirket, yerel rakipleri ile karşılaştırıldığında çeşitli maliyetlerle karşılaşmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- a. Kültürel, yasal, kurumsal ve dilsel farklılıklar
- b. Yerel piyasa koşulları hakkındaki bilgi eksikliği
- c. Mesafeye bağlı olarak artan haberleşme ve faaliyet giderleri

Bir firma bu durumda yerli bir firma ile karşılaştırıldığında çok daha yüksek bir kâr ya da kazanç düzeyine ulaşmalıdır.

Böylece birçok uluslu şirket yurt dışında başarı ile faaliyet gösterebiliyorsa, rakiplerinin sahip olmadığı avantajlara sahip olmak zorundadır. Bu avantajlar genelde firmaya özgüdür, soyuttur ve firmanın farklı ülkelerdeki bölümleri arasında maliyetsiz ya da çok düşük bir maliyetle transfer edilebilir. Bu avantajlara mülkiyet avantajları ya da firmaya özgü avantajlar denmektedir.

Dunning, 1976'da üç tür mülkiyet avantajı tanımlamıştır (Dunning1897, s.2):

- i. Firmanın, belirli gelir yaratıcı varlıklara ulaşmakta ya da sahip olmaktadır ayrıcalıklı koşulları
- ii. Yerli firmalarla karşılaştırıldığında yavru şirketlerin faydaları
- iii. Çok ulusluluk ya da coğrafi çeşitliliğin avantajları

1983 yılında ise mülkiyet avantajlarını iki gruba ayırarak, varlık ve işlem avantajları olarak sınırlamıştır. Dunning'in mülkiyet avantajlarına Hymer ve Kindleberger rekabetçi ya da tekeli avantajlar adını vermekteydi (Dunning 1987, s.2). Mülkiyet avantajları, firmanın yapısı ürettiği ürün ve faaliyet gösterdiği piyasaya bağlı olarak farklılaşmaktadır.

Mülkiyet avantajları şu şekilde sıralanabilir:

- a. Ürün:** IBM'in bilgisayarlarının sahip olduğu teknoloji, çok az sayıda rakibinde vardır. Bu, ürüne bağlı olarak avantaj sağlamaktadır. Bazen bu ürünler, ürünü üretene özel haklar tanıyan patentler tarafından korunur.
- b. İşleme teknolojisi:** Firmanın düşük fiyatla, ya da dahi iyi kalitede, ürün üretmesine izin veren teknolojidir. Örnek olarak bir şişeleme fabrikası verilebilir. Bu süreç, farklı içeceklerin aynı üretim hattında şişelenmesini sağlar. Bu tür bir fabrikada, şişeler yıkanır, doldurulur, kapaklanır ve etiketlenir. Bütün bu işlemler farklı bir ürünün şişelenmesi için çok kısa bir sürede yeniden düzenlenebilir. İşleme sürecinin avantajı bazı durumlarda iş gücü ve yöneticilere bağlı olabilir.
- c. Emek yönetimi becerisi:** Buna, işçi takımlarını kapsayan emek organizasyonunda Japon firmalarının avantajı örnek verilebilir. Bunlar patent yoluyla korunamaz ancak bu beceriler firmada kazanıldığından nispeten koruma söz konusu olur.
- d. Pazarlama know-how:** Firmaya, benzer ürünler karşısında ürününü farklılaştırabilme yeteneği veren avantajdır. Bu, kimi durumda marka adı olurken kimi durumda ise tanıtma ya da reklam tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Marka ve reklâmın birçok ürünün uluslararasılaşmasında anahtar rol oynadığı pek çok durum vardır. Markalar, patent yoluyla yaratıcı firmanın özel kullanımına tabi olur. Pazarlama becerisi ise patentle korunamaz ancak firmanın reklâm takımının becerisine bağlı kalmaktadır.

e. Dağıtım kanalları: Firmalar, ürünlerini satmak için karmaşık sistemler oluşturabilirler. Buna satış hizmetleri, tamir ekibi, gösteri ve tanıtım ekipleri ile kredi sağlama mekanizmaları dâhildir. Bilgisayarların dağıtımı, bakımı, tanıtımı, satışında sağlanan kredi kolaylıkları iyi bir örnektir.

f. Yönetim avantajları: Bu, ülke dışı şubeler ağının kontrolü ile alakalıdır. Dış şubelerin izlenmesi ve kontrolü hakkındaki bilgi, ödüllendirmeye önem veren yapının korunmasında uzmanlık, bilgi akışı, muhasebe ve kontrol sistemleri ve idari hiyerarşinin oluşturulması firmanın düşük maliyetlerle daha fazla şubeyi hayata geçirmesine yardımcı olur. Yönetimsel avantajlar, çok uluslu şirketlerin işlemleri hiyerarşik bir yapıda içselleştirmesini sağlayan avantajlardır (Dunning 1987, s.3).

Firmaların sahip oldukları bu mülkiyet avantajlarının korunması önemlidir. Görüldüğü gibi bazı avantajlar patent ve benzeri enstrümanlarla korunabilirken bazılarında ise bu durum söz konusu olamamaktadır. Bir firma bu avantajlarını koruyup koruyamama durumuna göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ya da diğer yatırım yollarına başvurur.

Bir firma mülkiyet avantajlarını kullanarak ürün ya da hizmet üretirken milyonlarca işlem gerçekleştirir. Bir montaj fabrikasında işçiler arasındaki işlemler dizisi buna iyi bir örnektir. Piyasa işlemleri, kaynakların dağılımı için fiyat mekanizması yoluyla bahsi geçen işlemleri farklı piyasa işlemlerine ayırır. Bu, bir firma içerisinde işçilerine ne yapmaları gerektiğini söyleyen yönetici olmaktadır. Yönetici burada piyasanın yerini alır. Piyasadaki fiyat mekanizması yoluyla üretimin belirlenmesinin yerini ise yöneticinin emirleri almaktadır.

Casson, işlemsel piyasa bozukluklarının var olduğu ve bunun uluslararası üretime yol açtığını iddia etmiştir. Dunning ise bu bozukluklar yoluyla varlık ve mülkiyet avantajlarını en iyi kullanan çok uluslu şirketlerin en başarılı şirketler olduğunu ortaya koymuştur (Dunning). Dunning günümüzde firmaların sahip oldukları mülkiyet avantajlarının aşağıda sayacağımız koşulların yerine getirilmesi durumunda sürdürülebileceği ya da kullanılabilceğini belirtmektedir (Dunning 2000, ss.5-6).

1. Verimli bir şekilde faaliyet gösterebilme yeteneği, bilgiye dayalı kaynakları koordine etme ve bunu dünyanın farklı konumlarında yapabilme yeteneğine bağlıdır. Ayrıca bu, yenilikçi bir yol kullanılarak yapılmalıdır.

2. İşgücünün, entellektüel ya da yaratıcı yeteneklerinin geliştirilmesi ya da motive edilmesi yeteneğine düşük maliyetle sahip olunmalı.

3. Girişimdeki tüm hissedarların ortak faydalarını bulabilme yeteneğine sahip olmak, kaynak ya da yeteneklerin farklı kullanımlara yönlendirilebilmesinde esnek olabilme yeteneği, hızlı bir şekilde doğru teknolojileri, yönetsel stratejileri ve örgütsel prosedürleri benimseme yeteneğinin varlığı.

4. Mevcut üretim ya da pazarlama tekniklerini daha verimli bir şekilde kullanabilmek, daha hızlı ve verimli girişimler yaratmak için rakipler, tedarikçiler ve müşterilerle uyumlu ve etkin çalışabilme yeteneğine sahip olabilme.

5. Bilinmeyen ve yeni pazarlar arama yeteneği ile bu pazarlardaki yerel müşterilerin belirli ihtiyaçlarını karşılayabilmek için belirli ürünlerin kalitesini arttırma yeteneği.

Dunning, günümüzde bu yeteneklere sahip olamayan firmaların, firmaya özgü avantajlar ya da mülkiyet avantajlarını kullanamayacağını belirtmektedir.

2.4.9.2. Ülkeye Özgü Avantajlar

Firmalar sahip oldukları firmaya özgü avantajlardan maksimum düzeyde faydalanabilmek için yabancı faktörleri kullanmak zorundadır. Böylece ülkelerin sundukları ya da sahip oldukları konumsal avantajları, çok uluslu şirketler için hangi ülkenin, ev sahibi olacağı konusunda belirleyici rol oynamaktadır (Griffin and Pustay 2000, s.3). Yani doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki nereye sorusuna konumsal avantajlar cevap vermektedir. Ticari engeller, doğal (taşıma maliyetleri) ve suni (tarifeler ve kotalar), ucuz üretim faktörleri ve tüketiciye ulaşmadaki kolaylık ülkelerin konumsal avantajlarını etkilemektedir (Brenton, Manro and Lücke 1998, s.5).

Konumların göreceli çekicilikleri, yani avantajları zaman içerisinde değişebilir. Bir ülke ilk zamanlarda oldukça çekici bir ülke konumundayken, bu durum gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkisi ile değişebilir. Aynı şekilde sahip olunan avantajların niteliği de değişebilmektedir. Dunning, bir ülkenin gelişimini doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilişkilendirerek beş aşamaya ayırmıştır. Bu aşamaların her birinde ülkenin sahip olduğu konumsal avantajlar değişim geçirmektedir. Örneğin ilk aşamada ülkenin alt yapı, eğitim, yönetsel eksiklikler gibi sebepler dolayısıyla konumsal çekiciliği düşük bir seviyededir. Sadece düşük emek ve hammadde maliyeti söz konusu olabilmektedir. İkinci aşamada gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da etkisi ile yavaş bir ivmeyle değişim yaşanarak bir

önceki döneme göre konumsal avantajlarda görece bir değişim yaşanır. Burada alt yapı, eğitim vb faktörlerde iyileşme görülür. Üçüncü aşamada ülkenin faktör fiyatlarındaki artışa paralel olarak bu tarzdaki konumsal avantajın zayıfladığı görülür. Buna karşılık genişleyen Pazar hacmi yeni bir konumsal avantaj olarak karşımıza çıkar. Dördüncü ve beşinci aşamada ise gelişmiş ülkelerin sahip olduğu konumsal avantajlara yönelik bir değişim söz konusu olduğu görülür (Dunning and Narula 1996, ss.3-6).

Birçok uluslu şirketin yatırım yapacağı yeri etkileyen ülkeye özgü avantajlar üç gruba ayrılabilir. Bu üç grup, ekonomik, sosyal ve politik faktörlerdir. Ekonomik avantajlar, üretim faktörlerinin miktar ve kalitesi, piyasanın büyüklüğü ve piyasa olanakları, ulaşım ve haberleşme maliyetleri ve buna benzer faktörleri kapsamaktadır. Sosyal ve kültürel avantajlar, ev sahibi ve ana ülke arasındaki psikolojik mesafe, yabancılara karşı genel yaklaşım, dil ve kültürel farklılıklar ve özgür girişime yönelik tutumlar gibi faktörleri kapsamaktadır. Politik avantajlar ise, firma içi ticaret, uluslararası üretim ve elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırım akışını etkileyen genel ve özel hükümet politikalarını içerir. Vergi teşvikleri, gümrük vergileri, dolaylı sınırlamalar veya diğer ülkelerle gerçekleştirilen çeşitli ekonomik entegrasyon girişimleri de bu grubun içinde sayılabilir.

Konumsal avantajlar bir başka sınıflamaya göre ikiye ayrılabilir. İlki özel konumsal avantajlar ikincisi ise genel konumsal avantajlardır.

Özel konumsal avantajlar:

1- Üretim maliyetleri

- a- Kişi başına ücretler
- b- Enerji maliyetleri (Elektrik ya da yakıt gibi)
- c- Malzeme maliyetleri (ana maddeler için başlıca çıktılarının maliyeti ya da ürün fiyat endeksleri)
- d- Vergi oranları (vergi kolaylıkları dahil)
- e- Ülkede faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin ortalama sayısı

2- Transfer maliyetleri

- a- Taşıma maliyetleri
- b- Gümrükler
- c- Gümrük dışı engeller

3- Genel

a- Politik risk

Genel konumsal avantajlar

1- Üretim maliyetleri

a- Kişi başına üretim maliyetleri

b- Kişi başın net çıktı ya da satış

2- Kârlılık

a- Kâr/varlıklar ya da satışlar

3- Büyüme

a- Satışlardaki artış

Dunning'e göre günümüzde ülkelerin sahip oldukları genel ya da özel avantajlarda değişimler söz konusudur (Dunning 2000, s.7).

Günümüzde önemi azalan konumsal avantajlar şunlardır:

1. Doğal kaynakların ve niteliksiz emeğin bolluğu ve maliyeti
2. Ücretle ilişkili maliyet
3. Taşıma maliyetleri
4. Gümrük engelleri
5. Ulusal hükümetlerin bütçesel teşvikleri
6. Ulusal hükümetlerin makro ekonomik politikaları

Günümüzde önemi artan konumsal avantajlar:

1. Hedeflenen kaynağa yönelik bulunabilirlik
2. Kalifiye iş gücünün kalitesi ve bulunabilirliği
3. Yatırımcı firmaların mülkiyet avantajlarını tamamlayıcı konumsal avantaja yönelik varlıkların bulunması
4. Bölgesel piyasalar
5. Uluslararası haberleşmenin ve alt ve üst yapının kalitesi

1. Bazı gümrük dışı engeller ve organizasyonel yetenekler
2. Yenilikçi sistemler ve girişimci yaklaşım
3. Küresel ya da bölgesel makro ağların bir parçası olarak alt bölgelerin rolü
4. Hükümetlerin piyasa yapıcı politikaları; büyüme için ortaklıklar
5. Ulusal hükümetlerin zorlayıcı manevralarında ulus ötesi kurumların rolü

Dunning, günümüzde ana ülkeden ihracat yapmayı teşvik eden ve doğrudan yabancı sermaye yatırımı yoluyla üretimi teşvik eden gelişmelerin de değiştiğini ortaya koymaktadır (Dunning 2000, s.8).

Ana ülkeden mamul malların ihracını destekleyen faktörler:

1. Dağıtımda yeni sistemler, sınır ötesi taşıma maliyetlerini önemli ölçüde düşürebilen internet gibi.
2. Yeni bilgi ya da bilgi yoğun ürünler (ulusal sınırlara arasında transferi kolaylıkla mümkün olan ürünler)
3. Firma içi ve sınırlar arasında daha da düşen işlem maliyetleri
4. Gelen ya da dışarı gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik ev sahibi ülkelerin uyumsuz politikaları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yoluyla üretimi destekleyen faktörler:

1. Piyasaların bölgeselleşmesi
2. Daha fazla kişiye özel olma: talebin yüksek gelir elastikiyetinin olduğu ürünlerde müşteri ihtiyaçlarında uzmanlaşma ya da satış öncesi ya da sonrası hizmet ihtiyacı olan ürünler
3. Artan firma içi uzmanlaşma ve coğrafi olarak dengesiz dağılan firmalar ve ölçek ekonomilerinden doğan alakalı faaliyetlerin ulusal düzeyde bir araya toplanması
4. Sınırlar arası örgütsel ve haberleşmeye yönelik maliyetlerde düşüş ve daha gelişmiş ülkeler arasında alt yapı hizmetlerinin uyumlaştırılması, küçük ya da orta ölçekteki firmalar yoluyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını destekleme
5. Gelen ve dışarı gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik daha olumlu hükümet politikaları (Satın alma ve birleşme faaliyetleri dâhil)

Dunning sayılan tüm bu değişkenlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve uluslararası üretime olan net etkilerini tahmin etmenin güç olduğunu belirtmekle birlikte günümüz gelişmelerini ele alarak bu değişkenleri vermesi önemlidir. Hükümetler ya da doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek isteyen ülkeler değişen faktörleri göz önünde bulundurarak yeni stratejiler belirleyebilirler.

2.4.9.3. İçselleştirme Avantajları

Özel know-how ya da en önemli yetenekler bir firma için ekonomik rant yaratabilmenin birer aracıdır. Bu rantlar, başka bir firmaya lisans yoluyla kazandırılabilir, bir çıktı gibi firmaya özgü bu avantajlar kullanılarak ürünler ihraç edilebilir ya da yurt dışında yavru şirketler kurulabilir. Böylece çok uluslu şirketlerin mülkiyet avantajları, neden yurt dışına gidildiğini açıklarken, ülkelerin konumsal avantajları da çok uluslu şirketlerin yabancı üretime gittikleri yerleri açıklar. İçselleştirme avantajı, firmaların lisans vb. yollarla sahip oldukları mülkiyet avantajlarından faydalanmasının ötesinde firmalara kazanç sağlamaktadır (Brenton, Mauro and Lücke 1998, s.5).

Eklektik yaklaşım, piyasaların eksik olduğunu kabul eder. Bunun bir sonucu olarak çok uluslu şirket kendi içsel pazarını oluşturabilir ve verim kazançları elde edebilir. Örnek olarak bir firma ihraç yoluyla yurt dışına açılabilir ancak belirsizlik, arama maliyetleri ve gümrük engelleri gibi faktörler bu tür ticarete yönelmeyi zorlaştırabilir. Bunun gibi, bir yabancı firmaya lisans yoluyla ürün dağıtım hakkı verme durumunda da ana firma diğer fırsatları kaçırdığı için bu durumdan memnun olmayabilir.

Eklektik model, Hiyerarşi (içsel pazarlar üzerinde temellenen dikey ya da yatay olarak bütünleşmiş firma), piyasadan (birbiriyle alakası olmayan firmalar arasındaki ticaret) işlemlerin organize edilmesi açısından çok daha iyi bir yöntemdir. Bu sadece dışsal pazarların eksik olduğu ya da hiç bulunmadığı durumlarda geçerli olacaktır (Griffin and Pustay 2000, s.4). Bir piyasada aksaklıkların bulunması durumu görüldüğü gibi firmanın içselleştirmeye gitmesinin ana belirleyicisidir. Aksi takdirde firma böyle bir harekete gerek duymayacaktır.

Eklektik yaklaşım, içselleştirme avantajlarının birçok uluslu şirketi yavru firmaların tam mülkiyetine iteceğini belirtir. Böylece eklektik yaklaşım, çok uluslu şirketlerin neden faaliyetlerini bütünleştirmeye gittiğini, üretimi çeşitli ülkelerde yaptığını ve malların dolaşımı için firma içi ticaretin kullanıldığını açıklamaktadır (Calvet 1981, s.50).

Çok uluslu şirketler içerisinde içselleşme, çok uluslu organizasyonun hiyerarşisi ile dışsal piyasaların bozukluklarının yer değiştirme yoluyla piyasa bozukluklarını azaltması için hazırlanmıştır. İçselleştirme teorisi, birçok uluslu şirketin uluslararası piyasalarda birçok düzensizlik ve gecikmelerle karşılaşabileceğini kabul eder. Birçok uluslu şirket yabancı piyasalarda var olan ve kendi üretim sürecini olumsuz yönde etkileyen piyasalardan kurtulmak için kendisi ile alakalı olan piyasaları içselleştirmeye yönelir (Aldan 1997, s.17).

İçselleştirmenin belirleyicisi olan piyasa eksiklikleri, özel piyasaların eksiklikleri ya da kayıplarından oluşur. Dışsal piyasalarda doğal olarak oluşan birçok piyasa eksikliği türleri vardır ancak bunlardan ikisi en çok bilinenidir. Bilgi, için piyasa eksikliği ve dışsal piyasalarda işlem maliyetlerinin varlığıdır. Risk, belirsizlik ve arz-talep bağımlılığı diğer önemli bozukluk yaratan faktörlerdir. Teknolojinin soyut ve firmaya özgü olması dolayısıyla sahibi ya da alıcısı için bunun fiyatının belirlenmesi zordur. Alıcının bu bilgiyi kopyalama şansı varken neden satın alma yoluna gideceğini bilgi sahibinin anlatması gerekir. Bu durum her bir grubun koşulları kendi lehine çevirdiği fırsatçı bir davranışa yol açar (Dunning 1987, s.3).

En önemli ikinci, piyasa eksikliği olan işlem maliyetlerine, arama maliyetleri haberleşme, ayrıntıların belirlenmesi, kalitenin takibi, vergilerin ödenmesi ve taşıma maliyetleri örnek verilebilir. İşlem maliyeti eğer burada, geçen, gruplardan ikisine sahip olunabilirse düşürülebilir. Örneğin, dışsal fiyatlar gelecekte meydana gelebilecek dalgalanmalardan bir grubun faydalanmak istemesi sebebiyle uzun süre sabit tutulamaz. Eğer iki firma birleşirse bir piyasa oluşturma olasılığı artar. Ek olarak geriye doğru entegrasyon yoluyla da kalite kontrolü geliştirilebilir. Dikey bütünleşme ise kalite kontrolünü garantiye alır. Kalite kontrolünü kontrol etme ve fiyatları sabit tutabilme, belirsizliği azaltma piyasa eksikliklerini azaltmaya yardımcı olur. Firma bunları içselleştirme yoluyla gerçekleştirir (Dunning 1987) .

Üçüncü önemli piyasa eksikliği, piyasaların risk-ve belirsizlikle mücadeledeki yetersizliklerinden doğar. Risk kaybetme olasılığıdır ve bundan kaçınma doğrudan yabancı sermaye yatırımının bir nedenidir. Belirsizlik altında bireyler bildikleri bölgeler içerisinde mantıklı kararlar alabilirler. Bunun bir sonucu olarak bireyler, kendi bölgeleri hakkında diğer grupların bilmedikleri bilgilerini pazarlık imkânlarını arttırmak için fırsatçı bir şekilde kullanabilirler. İçselleştirme, alıcı ve satıcılar yoluyla fırsatçı davranışlar için dürtüleri azaltır. Bu ayrıca piyasaların geleceği hakkındaki belirsizliği de azaltır. Birçok uluslu şirket içerisinde

gelecek fiyat değişmeleriyle ilgili bu Şirket içerisinde çalışan bir bireyin alakası olmayacağından içselleştirme fırsatçı davranışları engelleyecektir (Dunning 1987).

Yapısal piyasa bozuklukları, ulusal ve uluslararası piyasalarda bir okuluslu Şirketin sahip olduğu monopol gücü kullanabilmek için yarattığı bir bozukluktur (Grifinand Pustay 2000, s.5). Dunning günümüzdeki belirli koşulların firmaların, içselleştirme veya ittifaklara gitmelerine ya da dışsal bağımsız pazarların oluşmasına yol açtığını belirtiyor.

Firmaları daha fazla içselleştirmeye itecek faktörler (Dunning 2000, s.8):

1. Çok yönlü beŐeri ve doğal kaynak ile üretim yönetimine yönelik stratejik yaklaŐımına gereksinim.
2. Üretim zincirleri yanında üretim süreçleri ve yeniliklerin daha yakın bütünleşmesi
3. Benzer pazarlama ya da dağıtım özelliklerine ve/veya benzer çıktılara ihtiyaç duyan ürünleri kapsayan saha ekonomilerinin artışı
4. Artan bilgi, öğrenme ve biriken deneyimler, takım çalışması, kişiye özel karar alma, hızlı talep deęiŐkenlięine sahip olan konulardaki teknoloji yoğun ürünler durumunda yüz yüze haberleşme

Firmaları daha fazla ittifaklara iten faktörler (Dunning 2000):

1. Yenilikçi faaliyetlerin artan maliyeti ve eskime oranındaki hızlanma
2. Yerel girişimcileri cesaretlendirme ihtiyacı ve küreselleŐmeye karşı tepkiler ve farklı kültürel ihtiyaçları kabul etme..
3. Üretim zincirleri yanında üretim süreçleri ve yeniliklerin daha yakın bütünleşmesi
4. Büyük çok uluslu Şirketlerin ekonomik güçlerini azaltmak için hükümet baskıları ve ulus ötesi varlıklar.

Bağımsız dışsal piyasalara yönelten faktörler (Dunning 2000):

1. Bazı internet işlem türleri
2. Bazı standartlaŐmıŐ üretici ve tketicim ürünü türleri (zellikle fiyata duyarlı ürünler durumunda)

3. Büyük çok uluslu şirketlerin ekonomik güçlerini azaltmak için hükümet baskıları ve ulus ötesi varlıklar.

Görüldüğü üzere Dunning'in eklektik modeli üç ayrıntılı teorinin bir bütün hale getirilmesinden oluşmaktadır ve açıklayıcı gücü de oldukça fazladır. Daha önce de belirtildiği gibi Dunning'in yatırım gelişme yolu (**Investment Development Path**) hem modeli çok iyi açıklamakta hem de gelişmekte olan ülkeler için bir referans olmaktadır. Bu kavramı açıklayarak eklektik yaklaşımı sonlandırabiliriz.

2.4.9.4. Yatırım Gelişme Yolu (Investment Development Path)

2.4.9.4.1. Birinci Aşama

Birinci aşamada ülkenin doğal, kaynakları hariç sahip olduğu konumsal avantajlar doğrudan yabancı sermaye yatırımları için yeterince çekici değildir. Kişi başına gelirin düşük olması sebebiyle talep dardır ve bu piyasaları sınırlandırır. Kötü ekonomik sistem ve hükümet politikaları, taşıma ve haberleşme tesislerinin yetersizliği gibi alt yapı eksiklikleri ve en önemlisi akademik ve mesleki açıdan yetersiz eğitime sahip işgücü bu aşamadaki ülkelerin tipik özelliğidir (Dunning and Narula 1996, s.2).

Bu aşamada yabancı firmalar büyük ölçüde ihracat yolunu tercih ederler. Yerli firmaların firmaya özgü mülkiyet avantajları da oldukça sınırlıdır ve genelde emek yoğun ve temel ürün üretimine dönüktür. Hükümetler ise bu aşama da ilk olarak gelişimi yavaşlatan piyasa bozukluklarını azaltmaya, altyapıyı iyileştirmeye ve eğitim düzeyini arttırmaya çalışır. Ekonomik ve sosyal politikalar da ikinci öncelikte olur. İthal koruma, ihracatı teşvik ve yerel içerikli politikalar buna örnek verilebilir (Dunning and Narula 1996, s.3).

2.4.9.4.2. İkinci Aşama

Elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları artmaya başlar. Yerel piyasalar hem ölçek açısından hem de satın alma gücü açısından büyümeye başlar. Bu aşamada ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları ithal ikamesi üretim yatırımı şeklindedir. Bu aşamada gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha çok hükümetin uyguladığı gümrük ve gümrük dışı vergiler tarafından uyarılır. Gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları bazı dikey bütünleşme faaliyetleriyle emek yoğun, düşük teknolojiye doğal kaynaklara ve temel ürünlere yönelik üretim gerçekleştirir. Gerekli alt yapının (haberleşme, ulaşım), nitelikli ve

niteliksiz iş gücünün sağlanması) yabancı yatırımcılara sunulması önemli faktörlerdir (Dunning and Narula 1996) .

Kısa vadede bir ülkenin konumsal, özelliklere de sahip olması bu aşamada önemlidir. Ülkedeki firmaların sahip oldukları mülkiyet avantajları, hükümet politikalarının varlık birikimi sağladığı yerlerde bir önceki seviyeye göre artar. Bu avantajların varlığı temel endüstriler çevresinde konumlanmış alt endüstri dallarının varlığına bağlıdır ve üretim orta nitelikte ve göreceli olarak bilgi yoğun ürünlerin üretimine doğru yönelmeye başlar.

Ülkedeki firmaların dışa açılması da, ihracatı teşvik, teknolojik gelişmeler ya da satın alma (yerel firmaların içselleştirme avantajlarını etkileyen) gibi hükümete bağlı faktörler dışarı yatırım yapılmasını etkiler (Dunning and Narula 1996, s.4).

2.4.9.4.3. Üçüncü Aşama

Bu aşamada elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında kısmi bir azalma ve dışarı gerçekleştirilen yatırımlarda da artış görülür. Ülkenin teknolojik yetenekleri bir hayli ilerlemiştir. Artan gelirler ve büyüyen rekabetle birlikte tüketiciler daha yüksek kalitede ürün talep ederler. Ülkenin sahip olduğu konumsal avantajlardan olan düşük işgücü maliyeti gelir artışından etkilenerek yükselir. Buna bağlı olarak yerel firmalar daha alt basamaktaki ülkelere yatırım yapmaya yönelir. Yerel firmaların kendi rekabetçi avantajları zayıflamaya başlar. Bu durumda, ev sahibi ülkede artan akademik ve mesleki eğitim ve yaratıcı faaliyetlere yönelik harcamalarının önemli payı vardır.

Artan konumsal avantajlar ise ölçek ekonomileri yaratır. Artan ücretler firmaları daha teknolojiyi yoğun, yüksek katma değerli ürünler üretmeye yönlendirir. Yerel firmaların rekabetçi avantajları sahip olduğu sektörlerde, satın alma ya da birleşmelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları meydana gelir. Bu aşamada yerli firmaların mülkiyet avantajları da değişir. Hükümetlerin faaliyetlerine daha az bağımlı hale gelir. Firmalar, pazar genişletme ve sahip oldukları mülkiyet avantajlarını geliştirmek için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelir. Bu aşamada hükümete bağlı mülkiyet avantajlarının etkisi azalırken doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bağlı mülkiyet avantajlarının arttığı gözlemlenir. Hükümetler kaynak yoğun endüstrilerin sahip olduğu yapısal piyasa eksikliklerini azaltmaya yönelik politikalara devam ederler. Böylece hükümetler karşılaştırmalı rekabet gücü zayıf olan endüstrilere doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekmeye çalışırlar. Aynı zamanda

hükümet firmaların mülkiyet avantajlarının en fazla olduğu ve konumsal avantajların en zayıf olduğu sektörlere dış yatırımı teşvik eder (Dunning and Narula 1996, s.6).

2.4.9.4.4. Dördüncü Aşama

Bu aşama, dışarı gerçekleştirilen yatırım stokunun, elde edilen yatırım stokunu geçtiği ve dışarı gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımın elde edilen yatırımlardaki büyümeyi geçtiği durumda gerçekleşecektir. Bu aşamada yerli firmalar sadece iç piyasada sahip oldukları avantajlarla yabancı firmalarla rekabette kalmayıp, yurt dışında da aynı başarıyla rekabete girerler. Sermayenin maliyeti emeğin maliyetinden düşük olduğu için yerli firmalar sermaye yoğun üretim tekniklerine yönelirler. Yani ülkenin sahip olduğu konumsal avantajlar tamamıyla değişerek yaratılmış varlıklar (birikim) üzerinde temellenir. Elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir kısmı daha düşük aşamadaki ülkelerden piyasa genişletme ve ticaretle alakalı sebeplerden gelecektir.

Dışarı gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları da hızla artmaya devam edecektir. Bu yatırımların temel amacı, hem daha düşük seviyedeki ülkeler hem de 4. ve 5. aşamadaki ülkelerin getirdikleri ticari engellere tepki olarak ve alt seviyedeki ülkelere kaymaya başlayan rekabetçi avantajları faaliyetleri taşıma yoluyla sürdürmektedir. Firmalar mülkiyet avantajları için, ihracat yerine doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile piyasaları içselleştirmeye yönelir. Bu aşamadaki ülkelerin mülkiyet avantajları benzer olduğundan endüstri içi üretim göreceli olarak daha önemli olur. Bu durumu endüstri içi ticaretin artması takip eder.

Hükümetler denetleyici ve düzenleyici fonksiyonlarına devam ederken (piyasa eksikliklerini giderme ve rekabeti sürdürme amacıyla), kamusal avantajlar ve teknolojik yeteneklere daha fazla dikkat sarf eder. Ayrıca bu seviyedeki ülkeler arasında artan rekabet dolayısıyla hükümetler yerel kaynakların geliştirilmesine yardımcı olur ve özel ekonomik ajanların bozucu davranışlarını engellemeye çalışırlar.

2.4.9.4.5. Beşinci Aşama

Beşinci ve son aşamada net doğrudan yabancı sermaye yatırım durumu başta düşer sonra da sıfır seviyesi çevresinde dalgalanır. Aynı anda hem gelen hem de dışarı gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımları artmaya devam eder. Bu aşama gelişmiş endüstriyel ülkelerin yüzyılın sonuna yaklaştığında içinde buldukları senaryodur. Bu aşamada gelen ve giden

doğrudan yabancı sermaye yatırım stoku birbirine yakındır. Bu aşamada yaratılan varlıklar açısından hegemonik güce sahip tek bir ülke yoktur. Bu aşamanın bir diğer özelliği firmaların küreselleşme dolayısıyla milliyetlerinin belirsizleşmesidir. Bir Çok Uluslu Şirketin coğrafi ve politik kısımlar üzerinde bir köprü olması dolayısıyla ana ülkenin çıkarları doğrultusunda faaliyet göstermez. Birçok endüstriyel ülkenin ekonomik yapısı benzer hale gelir. Daha önce dördüncü aşamada önder ülkeler şimdi beşinci aşamaya geçmişlerdir. Göreceli olarak düşük seviyede uluslararası faaliyetleri olan firmalar, coğrafi olarak çeşitlenmiş rakiplerinden daha hızlı bir oranda içselleştirmeye gider (Dunning and Narula 1996, s.8). Gelir seviyesindeki benzerlik dolayısıyla üretim faktörlerinin fiyatı benzerdir.

Bu aşamada, gelir seviyeleri ekonomik yapılar ve uluslararası üretiminin gidişatı endüstrileşmiş ülkelerde birbirine yakınlaşır. Belirli konumların göreceli çekicilikleri, kalite, doğal varlıkların fiyatı ve bulunabilirlik gibi faktörlere daha az bağımlı hale gelir. Firmaların sahip oldukları avantajlar ulusal sınırlar arasında kolayca transfer edilebildiğinden, uzun vadede bu durum daha dengeli bir doğrudan yabancı sermaye yatırım yapısına yol açacaktır. Ayrıca yine bu durum yaratılan konumsal avantajlarda da birbirine yakınlaşmaya neden olacaktır.

Bu aşamanın başlangıcında doğrudan yabancı sermaye yatırımları patlarken sonrasında gelen ve giden yatırımlar dengelenir (ABD’de olduğu gibi) (Dunning and Narula 1996, s.9) . Gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları ikiye ayrılır. İlki, daha düşük aşamalardan gelen ve teknoloji ile pazar arayan doğrudan yabancı sermaye yatırımdır. İkincisi ise dört ya da beşinci aşamadan gelen ve mantıklı hale getirilmiş yatırım yapan firmaların yatırımdır. Ölçek ekonomisi ve faaliyet alanlarının önemli olduğu sektörlerde verimlilik arayan çok uluslu şirketler yatırım yapmayı mantıklı görürler. Görüldüğü üzere Dunning, günümüzde az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ve yatırımlarla birlikte ülkelerin gelişimini eklektik paradigmayı da kullanarak oldukça başarılı bir şekilde açıklamıştır.

2.4.10. Gümrük Duvarı Teorisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli bir uyarıcısı olarak ticarete konulan gümrükler ve diğer engeller uzun bir süredir çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmaların çoğu da yerel üretimin büyümesini desteklemek amacıyla gümrük oranlarını yükselten Kanada ve Avustralya’da gerçekleştirildi.

Bir ülke yüksek g m ruk vergileri uyguladığında, ürünlerini bu piyasalara satan firmaların ihracat yapmasına engel olur. Bu durumda firmalar g m ruk duvarının arkasında korunan piyasalarda üretim yapmayı daha karlı bulacaklardır (Buckley,Forsans and Reilly 2000, s.7).

Yapılan çalışmaların çoğu, çok uluslu şirketlerin üretim yeri seçiminde ticari engellerin kaldırılmasının etkisini incelemiştir. Ticarete, serbestleşme ya da engellerin arttırılmasını konu alan bu teori, doğrudan yabancı sermaye yatırım teorileri ile ticaret teorilerinin bir araya getirilmesi ile çok uluslu şirketlerin engellerin kaldırılması ya da arttırılmasına olan tepkilerinin daha kolay belirlenmesine yardımcı olur. İlk olarak çok uluslu şirketler Pazar içindeki kaynakların, pazara giriş ya da pazardan çıkış yoluyla değişmesine yol açabilir. İkinci olarak çok uluslu şirketler firma içi kaynak sağlama yapısını değiştirme yoluyla  tими yeri değişiklikleri yapma seçeneğine sahiptir. Ana ülkeden ihraç yaptığı ülkeye karşı, firma yabancı şubeleri yoluyla belirli yerlerde üretim ve satışlarının karışımını değiştirme yoluyla da yer değişikliği yapabilmektedir.

Ticari serbestleşmenin olduğu bir ortamda çok uluslu şirket ana ülkeden dış ülkeye ne kadar ihracat yapacağını seçebilmek yanında yerel şubeleri yoluyla ne kadar satış ya da üretim yapacağını da seçebilme şansına sahiptir. Ticaret teorisi g m ruk oranlarının yüksek olduğu aşamada ticaretin düşeceğini belirtmektedir. ABD ve Kanada arasında çok uluslu şirketleri ele alalım. Eğer her iki ülkede de g m ruk tarifeleri ticareti engelleyici oranda yüksek ise bu durum her iki ülkenin çok uluslu şirketleri için de engelleyici olacaktır. şoyle ki, Kanada'da faaliyet gösteren birçok uluslu şirket şubesinin ABD'den ithalat yapması oldukça maliyetli olacaktır. Aynı şekilde bir ABD çok uluslu şirketinin Kanada'da üretip ABD'ye bu ürünleri göndermesi de ABD g m ruklerindeki yüksek tarifeler dolayısıyla oldukça maliyetli olacaktır. Bu durum her iki piyasada da parçalanmayı arttıracak ve çok uluslu şirketlerin üretimlerini uluslar arası düzeyde ayarlamaları şansını azaltacaktır (Buckley, Forsans and Reilly 2000).

Bu teorinin açıklama gücü oldukça sınırlıdır. Günümüzde g m ruk tarifeleri d şuk olan AB ile Kuzey Amerika arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları bu yaklaşımla çelişmektedir. Ayrıca firmaların stratejik yatırımlarını ya da içinde buldukları oligopolistik yapıyı hiç dikkate almamaktadır. Bu teoriyi, içine katarak, Yatay ve Dikey organizasyon yaklaşımını ortaya koyan Markusen günümüz gelişmelerini daha iyi açıklayabilen bir yaklaşımı gerçekleştirmiştir.

2.4.11. Dikey ve Yatay Örgütlenme Teorisi

Bir firmayı çok uluslu olmaya yönelten iki temel sebep vardır. Biri yerel piyasaya daha iyi hizmet etmek, ikincisi ise daha düşük maliyetli ürünler elde etmektir. Yerel piyasalara hizmeti amaçlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımı genellikle yatay doğrudan yabancı sermaye olarak adlandırılır. Farklı ülkelerde kurulan çeşitli fabrikalar da üretim sürecinin kopyalanmasını içerdiği için bu adı alır.

Bu doğrudan yabancı sermaye yatırımları ticaretin yerini alacak türde yatırımlardır. Bunun sebebi ise firmaların ihracatın yapıldığı pazarlarda aynı ürünleri üretmeye başlamasıdır. Temel amaç daha önce ihracatın yapıldığı pazarlarla ilgili maliyetlerin düşürülmesi (gümrük ya da taşıma maliyetleri gibi) ya da piyasada firmanın rekabetçi pozisyonunu geliştirmeye yönelik yöntemlerdir (Shatz and Venables 2000, s.5). Diğer taraftan düşük maliyetli çıktıları arayan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına da dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımları denilmektedir. Dikey üretim zincirinin parçalara ayrılmasını kapsaması dolayısıyla bu şekilde adlandırılır ve bu zincirin bölümlerini en düşük maliyetin olduğu yerlere yerleştirir. Dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımları genellikle ticaret yaratıcıdır. Üretimin farklı aşamalarındaki ürünlerin farklı konumlar arasında gidip gelmesi ticarete sebep olduğundan ticareti artırıcı yapıdadır.

2.4.11.1. Yatay Örgütlenme Yaklaşımı

Bir firmanın yurt dışında üretime başlaması, firmaya çeşitli ilave maliyetler getirir. Ancak ihracat yerine ihraç pazarında üretim firmaya maliyetlerden tasarruf imkânı tanır. Bu maliyet tasarruflarından en belirgin olanları taşıma ve gümrüklere yönelik olanlarıdır. Diğer önemli maliyet avantajları içerisinde ürünlerin daha kısa sürede ulaştırılması ve yerel şartlara daha kolay tepki verebilme yeteneği yer almaktadır.

Bu tarz doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teorik modellemesine gidildiğinde temel mesele yurt dışında yeni bir fabrika kurmanın ilave sabit maliyetleri ile ihracat maliyetlerinden tasarruf miktarı arasındaki denge olarak ortaya çıkmaktadır. (Shatz and Venables 2000, s.6) Yani firma, ihracat yaparken sahip olduğu maliyetler yurt dışında yeni bir fabrika açmanın ilave maliyetinin altında kaldığı sürece ihracata devam edecektir. Bu bir firmanın uluslararasılaştığı ya da neden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleştiğini açıklamaktadır.

Yabancı üretime yönelmenin stratejik değerinin olabilmesi sebebiyle net doğrudan yabancı sermaye yatırım değeri net maliyet hesaplamasını aşabilir. Oligopolistik bir pazarda her bir firmanın maliyeti diğerlerinin marjinal maliyetine bağlıdır. Eğer bir firma marjinal maliyetlerini düşürürse, rakip firmalarının artışlarının düşmesine neden olur. Bu da artı değer olacaktır. Sonuç olarak doğrudan yabancı sermaye, yerel piyasaya arzı desteklemeye hizmet eder ve bu da rakiplerin davranışlarının değişmesine yol açabilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımının konumuna dönersek, doğrudan yabancı sermaye yatırımı ihracat yoluyla piyasalara ulaşma maliyetinin yüksek olduğu ya da yeni bir fabrika kurma maliyetinin düşük olduğu yeri seçecektir (Shatz and Venables 2000, s.7). Teorinin bu öngörüsü, düşük ticari engellerin olduğu ülkeler arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları gerçeğiyle ters düşmektedir. Örneğin, basit bir şekilde düşük ticari engellere sahip ülkelerin düşük doğrudan yabancı sermaye yatırım engellerine sahip olacağı görüşü ile cevaplandırılabilir olsa da AB ve Kuzey Amerika arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırım ilişkisiyle çelişir gözükmektedir.

Teori ayrıca, daha geniş piyasalara sahip olan ülkelerde doğrudan yabancı sermayenin ihracatın yerini alma ihtimalinin daha yüksek olduğunu ortaya koyar (Markusen and Maskus 2001, s.7). Bunun iki sebebi vardır. İlki üretime özgü sabit maliyetler daha fazla ürüne yayılır. İkinci ise daha geniş piyasaların daha fazla yerel firmayı barındırması ve küçük piyasalara göre daha güçlü rekabete yer vermesidir. Yani rekabet düşük fiyatları getirecektir. Bu durumda ihracat yoluyla piyasaya ulaşan firmanın kârlılığını olumsuz yönde etkiler. Firma kârlılığını yüksek tutabilmek içinse o piyasada üretime gitmesi gerekir.

Markusen ve Venables, AB ve Kuzey Amerika arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını yukarıda belirtilen açıklamaya bağlar. AB'nin daha ileri bir entegrasyona gitmesi, pazarının büyümesi dolayısıyla ABD ve Japon yatırımcıları için doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha anlamlı hale getirmiştir. Entegrasyona bağlı olarak, ara malı fiyatlarının düşmesi ve ticari engellerin azalması piyasa büyüklüğünün etkisinden daha düşük kalmaktadır.

2.4.11.2. Dikey Örgütlenme Yaklaşımı

Günümüzde çok uluslu faaliyetlerin büyük kısmı üretim süreçlerinin belirli aşamalarını düşük maliyetli konumlara doğru değiştiren firmalar görünümündedir. Bundaki temel amaç üretim

sürecinin farklı kısımlarının farklı girdi ihtiyaçlarına sahip olduğudur. Girdi fiyatlarının ülkeler arasında farklılık göstermesi dolayısıyla üretimi parçalara ayırmak karlı olabilir (Shatz and Venables 2000, s.7). Burada, dikey bütünleşmeye; gitmiş firmanın faaliyetindeki temel düşünce, üretim sürecindeki faktör yoğunluğu ve faktör fiyatlarındaki uluslararası farklılıktır (Markusen and Maskus 2001, s.5). Örnek olarak ürünün bir aşamasında niteliksiz emek gücü önem kazanıyorsa bu aşamanın niteliksiz emek gücü maliyetinin düşük olduğu ülkede önem kazanacaktır.

Bu durum klasik dış ticaret kuramı ile de uyumaktadır. Faktör donanımlarına göre ülkelerin üretim yapması dikey doğrudan yabancı sermaye yoluyla hayata geçebilmektedir. Bir elektronik firmasının bilgisayar ürettiğini varsayalım. Bilgisayarın monitörünü Tayvan'da kurduğu bir fabrikada ham madde ve iş gücünün ucuz olması sebebiyle daha ucuza üretecektir. Bilgisayarın kasasının, metal ham maddesinin bol olduğu yerde üretilmesi, yüksek nitelikli iş gücünün gerektiği aşamanın ana ülkede gerçekleştirilmesi gibi... Bunların tümü firmaya rekabetçi avantaj sağlamaktadır.

Bütün bu avantajlarla birlikte üretimi parçalara ayrılması firmaya ilave maliyetler katmak yoluyla çok uluslu üretimi daha az çekici kılmaktadır. İlk olarak yer seçiminde üretim faktörlerinin maliyeti yanında merkeze uzak olmamanın önemli olduğu belirtilebilir. Uzak olması durumunda ara üretimlerin birleştirilme aşamalarında, ağır taşıma maliyetleri ortaya çıkacaktır. Diğer yandan uzak yerlerde taşıma maliyetleri çok yüksek olması dolayısıyla diğer ticarete konu olan faaliyetlerde bu maliyetle yüzleşir. Bundan dolayı faktör fiyatları daha düşük olacaktır. Daha derinlemesine incelendiğinde, ülkenin ihracat faaliyetinde yoğun olarak kullanılan faktör fiyatları düşük olacaktır. Böylece bu faktörleri yoğun olarak kullanan firmaların yatırım projeleri merkeze uzak olan ülkelere etkilenebilecektir. Böylece yatırım projesine göre merkeze yakın ya da uzak bir yerin seçildiğini belirtebiliriz.

Sonuç olarak dikey ve yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının piyasa boyutu ve faktör donanımından etkilendiğini, bir firmanın uluslararasılaşmasının taşıdığı amaca göre bu iki bütünleşmeden birine yönelmesi sonucu ortaya çıktığını belirtebiliriz. Çok fazla tartışılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ticaret arasındaki, birbirini tamamlayıcı mı yoksa birbirinin yerine geçici bir yapıya mı sahip olduğu sorusu da bu yaklaşımla açıklanmış olmaktadır. (Markusen and Maskus 2001, s.22). Firmanın üretim projesine yani yatay ya da dikey bütünleşmesine göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları ticaretin yerini almakta ya da ticareti arttırmaktadır.

Elbette bu yaklaşımın da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını her yönüyle açıklaması oldukça güçtür. Ancak günümüzde bölgesel entegrasyonlar sonucunda meydana gelen büyük pazarlar ya da düşük gümrük tarifelerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını nasıl etkilediği de bu ya yaklaşımla açıklanabilmektedir.

3.AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

3.1. Avrupa Birliği'nin Tarihçesi

Avrupa kelimesinin kullanılmaya başlanmasından 14.Yüzyıl sonlarına kadar kelimenin temel anlamı coğrafi bir bölgeyi nitelemesinden öteye gitmemektedir. “15 Yüzyıla gelinceye kadar sözcüğün sıfat olarak “Avrupalı” halinde kullanılışı da yaygın değildir” (Yurdusev 1997, s.32). Avrupa'nın kökenini açıklayan Hıristiyan mitolojisi de, Hıristiyanlığın kabulü ve yayılması ayrıca Roma İmparatorluğu'nun resmen kabulü sonrası Yunan mitolojisi ile birleşmiş ardından gelen İslam dininin ortaya çıkışı ve yayılması ile de Avrupa'nın ötekisi olarak İslam ortaya çıkmış ve Avrupalı üst kimliği gelişmeye başlamıştır. Aslında modern döneme kadar Avrupa kelimesi Hıristiyanlıkla özdeşleşmiştir. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte Avrupa ya da Avrupalı kelimesinin en belirleyici ögesi Hıristiyanlıktan ulus-devlet'e kaymıştır. Rönesans ve reformlar sonrası laikleşen Avrupa'da dinin etkisi de iyice azalmış bunun yerine hümanist değerlere dayalı Avrupa kimliği ortaya çıkmıştır. 18. Yüzyılda sonradan medeniyetin ölçüsü olarak kabul edilecek olan laikleşme, demokrasi, sanayileşme, aydınlanma, bilimsel gelişmelerin çoğu Avrupa içinde yer alacak ve medeniyet kelimesi bu dönemde gelişmişliği değil bizzat Avrupa'yı tanımlayacaktı. Avrupa'nın coğrafi keşiflerle yayılması da “öteki” bilincinin yerleşmesine yardımcı olmuştur. Sonuçta 19. Yüzyılda Avrupa kelimesi bugünkü anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır. Avrupa üst kimliği bu şekilde tanımlandıktan sonra bu üst kimliği dayanak olarak alan ve birleştirmeyi amaçlayan fikirler ve sonucunda AB'ye giden süreci açıklayabiliriz.

Avrupa Birliği düşüncesi 14. yüzyıldan itibaren tarihçileri, filozofları, yazarları, hukukçuları ve siyaset adamlarını cezp etmiştir. Bir kısım yazarlar Avrupa'nın bütünleşmesi düşüncesini Fransız hukukçusu Pierre Dubois götürürlerken, bazıları da Rousseau ve Kant'ın adlarını zikrederler. 19. Yüzyılda ise Avrupa Birliği konusunda görüşler ileri süren ve aralarında Sully, Saint Simon, Penn, Leibnitz, Saint Pierre ve Bluntschi'nin de bulunduğu liste oldukça zengindir. Avrupa Birliği düşüncesine katkılar arasında I.Dünya Savaşı Sonrasında ortaya çıkan Graf Coudenhove- Kalergi'nin Pan Avrupaist hareketi de anılmalıdır. Bazı görüşler Avrupa Birliğinin, hayat düzeyi yüksek ve barış içinde yaşayan bir Avrupa yaratmak düşüncesinden çok, “Türk tehlikesi” nin bir ürünü olduğunu, bu tehlikeyi bertaraf etmek için prenslikler ve devletler arasında sıkça görülen ve bazen savaflara varan çekişmelerin, ortadan kaldırılması çabalarının AB yolunda etkili rol oynadığını ifade etmektedir (Tekinalp ve

Tekinalp 1997, s.5). II. Dünya Savaşı öncesi dönemde Avrupa ülkeleri arasındaki köklü düşmanlıklar, emperyalizm akımları, aşırı milliyetçilik gibi faktörler Avrupa Birliği fikrinin gerçekleştirilmesini baltalayan gerçekliklerdi.

Marshall planı, IMF, GATT, BM gibi örgütler de AB'nin kurulmasında faydalı olmuşlardır. Fransız-Alman dostluğunu Avrupa'da barışın şartı olarak gören Schuman Planı da AB fikrinin hayat geçirilmesinde önemli bir dönemeçtir. Schuman ve Monnet'te göre Avrupa'nın sorunlarına çözümü siyasi birlikte ve ABD'ye benzer bir biçimde bütünleşme olmalıydı (Alpar ve Ongun 1987, s.196). Birleşme yolundaki ilerlemeler üç ana nedene dayandırılabilir: Kanımca en önemli ve ilk neden uzun yıllardır süren savaşlar ve anlaşmazlıklar sonucu harabeye dönen Avrupa'nın dünyanın merkezi olma özelliğini kaybedip ağırlığını ABD ve Sovyetler Birliği'ne kaptırmasıdır. Birlikle birlikte üçüncü bir kutup olarak dünyada yeniden önemli bir güç olma amaçlanmaktaydı (Seyidoğlu 1994, s.440). İkinci neden ise savaşlar ve düşmanlıkların ekonomik ilişkilerin ve entegrasyonun geliştirilmesiyle engellenmesidir. Son sebep ise bu birliğin küresel ilişkilerde istikrara yardımcı olmasının düşünülmesidir.

Sonuçta somut bir adım atılması II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. AB'den önce hayata geçirilen bazı somut adımlar “ 1948 yılında kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OEEC), 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi ve başarısızlıkla sonuçlanan Avrupa Savunma Topluluğu (1952) ve Avrupa Politik Birliği (1953) (Güran ve Aktürk 1992, s.277)”dir. Bugünün Avrupa Birliği ise üç anlaşma ya da üç kuruluşun üzerinde inşa edilmiştir. Bunlardan ilki Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'dur.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulması yönündeki ilk girişim, 9 Mayıs 1950 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'dan gelmiş ve Avrupa ülkelerine yapılan çağrıda, Almanya ve Fransa arasında savaş sanayinin ana maddeleri olan kömür ve çeliğin üretim ve kullanımının uluslar üstü bir organın sorumluluğunda yönetilmesi öngörülmüştür ve isteyen diğer devletler de bu birliğe katılabilir denmiştir.

Schuman Planı tabanında AKÇT' yi kuran ve aynı zamanda bugünkü Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan Paris Antlaşması, Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg arasında 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te imzalanmıştır. Kuruluşun görevi altı ülke arasında yapılan bir kartel anlaşmasıyla kömür ve çelik ürünlerine yönelik sınırlamaları kaldırmak ve rekabet kuralları belirlemektir (Alpar ve Ongun 1987, ss.197-198). Bu yeni topluluğun kurucuları faaliyetlerin kapsamının genişletilerek gelecekte daha ileri bir

anlaşmaya imza atılacağını umuyorlardı. “Montanunion” olarak da anılan bu anlaşma ile üye ülkeler arasında bir ortak kömür ve çelik pazarı oluşturulması, ekonominin geliştirilmesi ve istihdam ile hayat seviyesinin yükselmesinin sağlanması hedeflenmiştir. Aynı dönemlere rast gelen ve başarısız olan bir kaç siyasal birleşmeden sonra, ekonomik entegrasyonda ilerlenmeksizin siyasi entegrasyona ulaşılamayacağı şeklindeki görüş ortaya çıkmış ve bu doğrultuda ekonomik entegrasyon çabaları yoğunluk kazanmıştır. Altılar hükümetlerinin AKÇT ile elde ettikleri görüş ve çıkar birliği açılan yolda ilerlemelerine sebep olmuştur (Alpar ve Ongun 1987, s.198).

Bu bağlam da AB'nin ikinci ayağı olan Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1957 yılında altı Batı Avrupa Devleti (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya) arasında imzalanan “Roma Antlaşması” ile kurulmuştur. Roma Antlaşması dört temel serbestliğe dayanmaktadır:

- 1- Kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı
- 2- Tarımda serbestlik
- 3- Malların serbest dolaşım
- 4- Ulaştırımda serbestlik (Raes 2002, s.9).

AET'ye hukuken ve fiilen uluslararası bir kuruluş olma niteliğini kazandıran Antlaşma, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

AET'nin nihai hedefi Avrupa'nın siyasal bütünlüğe ulaşmasıdır. Bu hedefe varmak için öngörülen ekonomik dengeyi sağlamak üzere, ilk araç olarak üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbestçe dolaştığı bir ortak pazar ve gümrük birliği kurulması öngörülmüştür. Roma Antlaşması'nın ikinci maddesinde AET'nin hedefi “Topluluğun görevi, ortak pazarın kurulması ve üye ülkelerin ekonomik politikalarının giderek yaklaştırılması suretiyle, Topluluğun bütünü içinde ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, artan bir istikrarı, yaşam düzeyinin hızla yükseltilmesini ve birleştirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkileri gerçekleştirmektir” şeklinde özetlenmiştir (www.foreigntrade.gov.tr 2007).

1-2 Haziran 1955 tarihinde Messina' da düzenlenen konferansta iki yeni Avrupa Topluluğu'nun daha kurulması kararlaştırılmıştır. Uzun süren görüşmeler ve teknik çalışmalardan sonra 25 Mart 1957'de, bu kez Roma'da imzalanan Antlaşmalarla AET'yle aynı anda Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. EURATOM' un

amacı, 1950'lerde ortaya çıkan enerji darboğazı ve 1956'da yaşanan Süveyş Kanalı krizinin yarattığı petrol sıkıntısının atom enerjisi yoluyla aşılması ve atom enerjisinin barışçı amaçlarla kullanımını geliştirmektir (Alpar ve Ongun 1987, s.198). Antlaşmanın birinci maddesi çerçevesinde EURATOM' un temel hedefi, nükleer endüstrinin süratle kurulması ve gelişmesi için gerekli şartların gerçekleştirilmesi yolu ile üye ülkelerin hayat seviyelerinin yükseltilmesi ve diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi olarak özetlenmektedir.

Roma Antlaşması'nın 1958 yılı başında yürürlüğe girmesinden sonra, her üç Topluluk (AKÇT, EURATOM, AET) bakımından, özellikle de Roma Antlaşması'nın uygulanması açısından başarılı olarak nitelendirilebilecek bir dönem başlamıştır. Yukarıda sayılan üç kuruluşun organları 1965 yılında imzalanan füzyon anlaşmasıyla birleştirilmiştir ve böylece oluşturulan birliğe Avrupa Topluluğu (AT) adı verilmiştir (Güran ve Aktürk 1992, s.278).

Avrupa Topluluğu gümrük birliğinin ilk aşaması 1957-67 yılları arası dönemde gerçekleştirilmiştir (Yannapoulos 1990,s.235). Ulaştırma ve enerji alanlarındaki gecikmelere rağmen AET, "geçiş dönemi" adı verilen ilk uygulama devresinin sonunda 31 Aralık 1969 tarihinde Antlaşma ile saptanan hedeflerin çoğuna ulaşmayı başarmıştır. Ekonomik bütünleşmenin ilk sonucu da bu sayede alınmış oldu.

1961 yılında İngiltere ilk adaylık başvurusunu yapmış onu EFTA üyesi olan Danimarka, İsveç ve İrlanda izlemiştir. Ancak Fransa'nın bu ülkelere olan güvensizliği 1963 yılında bu ülkelerle olan görüşmelerin kesilmesine yol açmıştır. 1967 yılında bu talepler yenilenmiş ve 1969 yılında La Haye' de yapılan zirvede, Topluluklara katılma talebinde bulunan İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile konuya ilişkin müzakerelerinin başlatılması kabul edilmiştir. İngiltere, İrlanda ve Danimarka tam üye olarak, 22 Ocak 1972 tarihinde topluluğa katılmışlar, Norveç'in katılma anlaşması ise, referandum sonucu halkın katılmamayı tercih etmesiyle sonuçsuz kalmıştır. Sonuçta AT ilk olarak kuzeye genişlemiştir. Kalan EFTA ülkeleri de toplulukla serbest ticaret bölgesi anlaşması imzalamışlardır. AT topluluğa üyelik için ilerleyen süreçte siyasal kriterlerin daha fazla ağırlığa sahip olduğunu ortaya koymuş ve ülkelerinde demokrasiyle dönmüş olan Yunanistan 1981 yılında topluluğa katılmış, 1986 tarihinde İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla Topluluğun üye sayısı 12'ye yükselmiştir.

Bu genişleme ise topluluğun güneye doğru genişlemesi olarak adlandırılmıştır ve topluluğun ekonomik ve sosyal gücünü arttırmıştır ancak katılan ülkelerin göreceli olarak ekonomik

açından geri kalmışlığı sorun olmuştur. Dördüncü ve son genişleme ise 1995 Yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in birliğe tam üye olmasıyla sonuçlanmıştır. Son genişlemeye kadar olan süreç içerisinde AT içerisinde birçok değişiklik meydana gelmiştir. Bu gelişmeler AT' den AB'ye giden süreç içerisinde çok önemli ayaklar olmuştur. Sonuçlanan genişlemelerden sonra yapıdaki bu değişikliklere değinmek yerinde olacaktır.

Gümrük birliği sürecindeki hızlı ilerlemeler sonrası AT içerisinde tek pazara yönelik entegrasyonun gerçekleştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bununla ilgili olarak '...Bu pazarı birleştirmenin, Avrupa firmalarının beraber çalışmasını teşvik etmek için gerekli ölçüler, para birliğinin güçlendirilmesi, vergi yapısı, kurallar ve yasamanın uyumlaştırılması, her türlü engellemelerin kaldırılması hakkında üye ülkelerin fikir birliğine varacaklarını varsayar' şeklinde bir ifade ile 6 Mart 1985'te "Beyaz Kitap" adında bir belge yayınlanmıştır (Servais 1995, s.13). Bu belge de iç pazarın tamamlanması için yapılması gerekenler ve nihai tarih verilmekteydi.

AB'nin üç ayağını oluşturan üç kuruluşun anlaşmalarında ilk defa büyük değişiklikler gerçekleştiren anlaşma olan Avrupa Tek Senedi (ATS) 1987 yılında yürürlüğe girmiştir. ATS, Roma anlaşmasını kapsamlı bir şekilde değiştirmiş ve tamamlamıştır. "Beyaz Kitap"ta bahsedilen iç pazar ya da tek pazara ulaşmak, bu anlaşmada da en önemli hedeflerden biridir. Tek senette ayrıca ortak dış politika ve uygulamaya yönelik politikalar da yer almaktadır (Güran ve Aktürk 1992, s.280). Birlik yöneticileri karar alma mekanizmasında etkinliği ve birliğin küresel sistemdeki rekabet gücünü artırma düşüncesiyle reform düzenlemelerine de bu anlaşmada yer verdi.

İlerlemenin devam edebilmesi için "Avrupa Birliği Anlaşması" olarak anılan Maastricht Anlaşması 7 Şubat 1992'de 12 üye ülke tarafından imzalanmıştır (Seyidoğlu 1994,s.280). Bu anlaşma AB'nin anayasası niteliğini taşımaktadır ve AET'nin adını AT olarak değiştirmektedir. Maastricht anlaşmasının belirlediği kurallar çerçevesinde AB'nin hareketine izin verilmiştir. Tek senet ve Maastricht'in programlamış olduğu tek Pazar programı kuşkusuzdur ki AB yolunda önemli bir ilerlemeyi temsil etmektedir. Maastricht, ekonomik ve parasal birliği, Avrupa yurttaşlığını, ortak güvenlik ve dış politikayı ve tek pazarın kurulması ile değişik alanlarda ortak programları öngörmüştür (Seyidoğlu 1994).

AT'den AB'ye geçiş sürecinde başarıyla ilerlenmesi ve 1990'da bağımsızlıklarını tekrar kazanmaya başlayan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye olan büyük ilgisi, 1993 Kopenhag Zirve toplantısında birliğin eski Varşova Paktı ülkeleri olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bir genişleme sürecine başlamasına yol açmıştır.

1994 yılında, yıllardır gerçekleştirilmeye çalışılan “iç pazarın tamamlanması” çalışması ya da “Ortak Pazar” hayata geçirildi ve iç pazar üzerindeki her türlü gümrük dışı engeller kaldırılmış, oldu. İç pazarın, tamamlanmasıyla ekonomik birliğe bir adım daha yaklaşan AB, 2002 yılı başında tüm üyeleri ile olmasa da ortak para olan Euro'yu da kullanmaya başladı.

Ocak 1996 tarihinde AB Türkiye ile gümrük birliği anlaşması gerçekleştirerek ekonomik entegrasyon açısından bir adım atmış oluyordu. Ancak 1997 yılında yayınlanan “Gündem 2000” adlı raporla 2000'li yıllarda iki dalga şeklinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye üyeliklerinin gerçekleştirileceği vurgulanmış, buna karşılık Türkiye'nin yıllardır sürdürdüğü üye olma uğraşısına ise bu raporda yer verilmemiştir. Türkiye ile olan gümrük birliği anlaşmasının da yeterli ve düzgün işlediği belirtilmiştir. Aralık 1999'da gerçekleştirilen Helsinki zirvesinde ise Türkiye'nin adaylık statüsü diğer ülkelerle eşit seviyede kabul ediliyordu.

23 Eylül 2003'te Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Slovakya, Malta ve Güney Kıbrıs Birliğe dâhil olurken 1 Ocak 2002'de ise Bulgaristan ve Romanya birliğe son katılan ülke olmuşlardır. Türkiye ve Hırvatistan ise 2005 yılında katılım müzakerelerine başlamış olup halen aday ülke konumundadırlar.

Çalışmamız açısından Avrupa'da entegrasyonun ilerlemesi ya da tek pazara ulaşılmış olması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişiminde önemli rol oynamıştır. Maastricht anlaşmasıyla gelen gümrük sınırlamaları dışında gümrük dışı sınırlamaların da iç pazarın tamamlanması bağlamında kaldırılması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını önemli derecede etkilemiştir. AB'nin elde ettiği doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yıllar itibarıyla bakıldığında bu açık olarak görülmektedir ancak bahsi geçen bu konu ileride inceleneceğinden şu anda verilere yer verilmeyecek. Gümrük Birliği'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarını ve bilhassa coğrafi dağılımını etkilediğini varsayan görüşler vardır. 1950'lerin sonlarında Avrupa gümrük birliği oluşumu, diğer AT üyesi ülkelere, üçüncü ülkelere ve özellikle ABD'den AT' nin ilk altı üye ülkesine doğrudan yabancı

sermaye yatırım akışında önemli artışla aynı zamana denk gelmektedir (Yannopoulos 1990, s.257). Bu görüşler uluslararası entegrasyon ve ticaret teorilerinin birleştirilmesi ve yeni modellerin oluşturulmasından ortaya çıkmıştır.

3.2. Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

3.2.1. Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihçesi ve Buna Yönelik Gelişmeler

Gerçek anlamıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları olmasa da I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde dünya çapında yapılan yatırımlarda Avrupa'nın imzasının olduğu görülür. Aslında bu dönemde Dünya doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile Avrupa'nın doğrudan yabancı sermaye yatırım tarihçesinin hemen hemen aynı olduğu görülür.

I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde dünyada yatırım yapabilecek yegane bölgenin Avrupa olduğu söylenebilir ve bu da yatırım açısından Avrupa'nın tarihinin o döneme kadar Dünya'yı temsil ettiğini ortaya koyar. "19 Yüzyılda ABD, Kanada, Yeni Zelanda ve koloni bölgeleri olan Latin Amerika, Asya ve Afrika'da yatırımların çok önemli bir miktarı Avrupalı yatırımcılar tarafından finanse edildi (Schelling 1958,s.392)". Klasik anlamda, ilk doğrudan yabancı sermaye yatırımının ortaya çıkması, anavatanda gelişen sanayinin ihtiyacı olan hammadde ve özellikle madenlerin ve petrolün çıkarılması için İngiltere'nin sömürgeleştirdiği yatırımlardır denilebilir(Uras 1979, s.19). Bu yatırımlar genelde büyük sermaye gerektiren demiryolları, kanallar, maden işletmeleri ve büyük tarım, işletmelerine yönelikti Yalnızca İngiltere'nin 1900-1910 yılları arasında gerçekleştirdiği yatırım yaklaşık olarak yıllık ortalama 750 Milyon \$'dır.

Bu rakam günümüzle karşılaştırıldığında oldukça düşük gözükmeyle birlikte İngiltere'nin o döneme ait GSMH'si ile bugünün GSMH'si karşılaştırıldığında yukarıda geçen rakamın oldukça ciddi boyutlarda olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle İngiltere 1870 yılından hemen hemen I. Dünya Savaşı'nın başına kadar olan dönemde milli gelirinin yüzde 4'ünü ihraç etmiş, sürecin son on yılında ise bu oran yüzde 7'ye çıkmıştır (Ongan 1998, s.34). Daha önce de belirtildiği gibi, yatırımlar bu dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları yoluyla değil de daha çok portfolio bonoları yoluyla gerçekleştirilmiştir.

I. Dünya Savaşı, Avrupa'nın ve özellikle de İngiltere'nin denizaşırı yatırımlarını savaşı ve artan ithalatını finanse edebilmek için paraya çevirdiği bir dönem olmuştur. Takip eden 10 yıl

ise ABD'nin uzun vadeli menkuller yoluyla dünyayı finanse ettiği bir dönem olmuştur. Aslında bu dönemde ABD'nin menkul kıymet satın almalarına karşılık dünya genelinde portföy yatırımlarında azalma olmuş buna karşılık doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve kalkınma kredilerinin payı artmıştır (Seyidoğlu 1994, s.579).

1930'lar boyunca uluslararası sermaye akımları, politik ve ekonomik istikrarsızlık olgusu, yeni menkullerin akışı yerine eskilerin satılması, istikrarsız ülkelerden sermaye kaçışları ve finansal paniklerden etkilenmiştir (Schelling 1958, s.394). I. ve II. Dünya Savaşları ile Avrupa'da meydana gelen yıkım sonucunda Avrupa'dan dünyaya akan yatırımlar durmuş, bu dönemde ABD ağırlığını hissettirmiştir. Ayrıca II. Dünya savaşı sonrası uluslararası satın alma ve menkul satışı da, kur belirsizlikleri, gelişmekte olan ülkelerdeki ulusçuluk akımları, ayrımcı politikalar gibi sebepler dolayısıyla oldukça azalmıştır.

Savaş sonrası ilk bölümde belirtilen Avrupa Birliği fikri ve bu fikrin hayata geçirilmesiyle birlikte Amerikan şirketlerinin AB'ye (o dönemin Avrupa Topluluğu'na) yatırımları hızlı bir şekilde artmıştır (Seyidoğlu 1994, s.587). Gümrük Birliği'nin üye ülkeler arasında 1960 yılına kadar tam olarak uygulanmaya başlanmasıyla birlikte AB'ye akan doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarındaki artışta gittikçe hızlanmaya başlamış, 1973 yılına kadar olan dönemde dünyada gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yüzde 75'e yakını AB'ye gerçekleştirilmiştir.

ABD'nin Avrupa'daki yatırımları 1950'li yıllarda özel yatırımdan çok devlet yatırımı olarak ortaya çıkmaktaydı ve bu yatırımlar da uzun vadeli devlet kredisi şeklinde olup savaş sonrası Avrupa'nın yeniden inşası için kullanılmaktaydı. Örneğin, 1946'da İngiltere'ye istikrar kredisi olarak 3,75 Milyar \$ verilmişti (Schelling 1958,s.397).

Bu kredilerin önemli bir kısmı savaş sonrası acil kredi olarak verilmiş ve 1948 yılı sonuna kadar büyük bir kısmı Avrupa ülkelerine dağıtılmıştır. Tablo 3.1'de de görüldüğu gibi ABD'den Avrupa'ya gerçekleştirilen özel doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına bakıldığında üretim ve petrol alanlarının öncelikli olduğu görülür.

Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi, 1946-55 yılları arasında özel yatırımdan çok ABD hükümetinin kredileri ve yatırımları söz konusu olmuş buna bağlı olarak da 10 yıllık süreç içerisinde özel yatırımlarda büyük bir artış görülmemiştir.

Tablo3.1: 1955 Yılında ABD'nin Avrupa'ya gerçekleştirdiği özel yatırımların değeri ve Sektörlere göre dağılımı (Milyon \$)

Bölge	Ortalama değişim		1955	Madencilik	Petrol	1955 Üretim	Kamu Malları	Ticaret	Diğer Ends.
	1946	1946-1955							
Avrupa ve ona bağlı ülkeler	2.392	136	3.622	150	1.190	1.645	60	330	248

Kaynak: Schelling, a.g.e., s.398

Söz konusu, çalışma açısından Avrupa Birliği'nin gelişimi aşamasındaki iç pazarın tamamlanmasına yönelik anlaşmalar ve sözleşmeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına önemli ölçüde etki ettiğinden AB'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihçesinde bu gelişmelere de yer vermemiz faydalı olacaktır. Buna göre 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe giren Roma anlaşması malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımını öngörüyordu ve bu da AB'ye (AET) gelen doğrudan, yabancı sermaye yatırımlarında beklentilerden kaynaklanan bir artışa yol açıyordu. Bu artışta beklentilerin yanında gümrük birliği sürecine 1957 yılında başlanması ve 1967 yılına kadar da tamamlanacak olması önemli bir etken teşkil ediyordu. Aslında 60'lı yılların başında Roma anlaşmasında öngörülüyor olmasına karşın üye ülkelerin çoğu, para politikalarının bağımsızlığını korumak için sıkı kambiyo kontrolleri uyguluyordu. Sermayenin serbest dolaşımı üzerindeki bu sıkıntı altmışlı yılların başında AET'nin güçlü bir şekilde büyümesi sayesinde, sermaye hareketlerinin uygulamaya, karşın daha da serbestleşmesinin mümkün olduğunun görülmesine yol açıyordu (Raes 2002, s.14). Ancak 1962'den sonra üye ülkeler arasında ekonomik farklılıklar ortaya çıkmaya başlamış, bazı üyeler ekonomik istikrarı tehlikeye düşürecek orandan kısa vadeli sıcak parayla mücadele etmek zorunda kalmış bu da sermayenin serbestleşmesi konusundaki düşüncelerin yerini kambiyo kontrolü politikasının almasına yol açmıştır. Tablo 3.2'den de açıkça görüleceği gibi 1957 yılında başlayan gümrük birliği süreci ve 1958'de yürürlüğe giren Roma anlaşmasına bağlı olarak ABD'nin Avrupa Topluluğu içerisindeki doğrudan yabancı sermaye yatırımları, daha önceki 14 yıllık süreçte yaklaşık olarak ortalama yüzde 6 büyürken 1957-64 yılları arasında büyüme yüzde 12,2 olmuştur.

Tablo 3.2: ABD'nin Yurt Dışına Gerçekleştirdiği DYS Yatırımlarının Toplam Değeri

	1950		1957		1964	
	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%
AT	637	5,4	1.680	6,6	5.398	12,2
EFTA	986	8,4	2245	8,8	6.045	13,6
Diğer Avrp	110	0,9	226	0,9	624	1,4
Batı Avrp	1.733	14,7	4.151	16,3	12.067	27,2
Toplam	11.788	100	25.394	44,393	44.393	100

Kaynak: Yannopoulos, a.g.e, s.23

Tablo 3.3’de ABD’nin batı Avrupa’ya gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında EFTA ve AET’nin paylarının 1950’li yıllarda birbirine yakın olmakla birlikte EFTA’ nın daha üstün olduğunu görebiliriz. Ancak 1957 yılında gümrük birliği sürecine başlayan AET, 1950-57 arası dönemde EFTA’ ya karşı kan kaybetmiş ve yatırımlara ev sahibi olma açısından EFTA’ nın gerisinde kalmıştır. Bununla birlikte gümrük birliği ve Roma anlaşmasının katkılarıyla 1964 yılına gelindiğinde AET, EFTA’ nın önüne geçerek ABD’den daha fazla yatırım çekme şansına sahip olmuştur. “Böylece, AT üyesi olmayan Batı Avrupa ülkelerine giden ABD doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının akışının (özellikle İngiltere’den) AT’ ye üye ülkelere doğru yön değiştirdiği ortaya çıkar.” (Yannopoulos 1990, s.237).

Tablo3.3:Batı Avrupa’ya ABD DYS Akışı, yüzde

	1950	1957	1964
Batı Avrupa	100	100	100
AT	45,6	36,5	50,4
EFTA*	48,9	59,7	44,1

Kaynak:Yannopoulos, **a.g.e.**, s.237

* EFTA entegrasyonu 1960 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihten önce EFT’nin anılması mümkün değildir ancak 1960 öncesi EFTA’yı oluşturan ülkelere- ait verilerin bir araya getirilmesi ile. AT ile karşılaştırma yapma şansı olmakta.

Avrupa Topluluğu’na ihracat yoluyla faaliyet gösteren Amerikan şirketleri, gümrük birliğinin tamamlanması sonrası konumsal avantajlarını artıran topluluk ülkelerine olan faaliyetlerinin devamı ve gümrükleri atlama amacıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelmişlerdir (Buckley,Forsans and Reilly 2000, s.6).

Özel doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının baş aktörleri olan Çok uluslu şirketlerin faaliyetleri bize Avrupa’daki doğrudan, yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi için ipuçları verebilir. Buna göre; AT’nin ilk altı üye ülkesinin çok uluslu şirketlerinin AT ve AT dışındaki şubelerinin ya da alt şirketlerinin sayısındaki artış farklı bir yol izlediğini söyleyebiliriz.

Tablo 3.4’de de görüleceği gibi, 1946’dan gümrük birliğinin başladığı süreç ve Roma anlaşmasının yürürlüğe girdiği dönem olan 1958 yılına kadar olan sürede AT kökenli çok uluslu girişimlerin AT içerisindeki şube sayısı 68 iken gümrük birliği ve entegrasyonun ilerlemesiyle birlikte bu sayı 119’a yükselmiş yani yaklaşık olarak yüzde 75’lik bir artış meydana gelmiştir. Buna karşılık Avrupa’nın kalanı ve Avrupa dışındaki dünyada Avrupa kökenli çok uluslu şirketlerin şube sayısı AT içerisindeki artışa göre sınırlı kalmış ve yüzde 50-55 Aralığında gerçekleşmiştir.

Tablo3.4: AT Çok Uluslu Şirketlerin Yabancı Üretim Şubeleri

Ana ülke	Ev sahibi ülke	1946-58	1959-65	1966-70
AT	AT	68	119	434
(ilk altı üye ülke)	Diğer Avrupa	95	143	311
	Dünyanın kalanı	229	356	908

Kaynak: Yannopoulos, a.g.e, s.243

1966-70 yılları arasında ise AT' nin ilk altı üye ülkesine ait Çok uluslu şirketlerin. AT içerisindeki şube sayıları patlama göstererek 119'dan 434'e yükselmiş artış oranı ise yüzde 350 olmuştur. Avrupa'nın kalanında ve dünyada şube sayıları ise yaklaşık olarak yüzde 200-250 Aralığında kalmıştır. Bu rakamlardan çıkarabileceğimiz Avrupa entegrasyonuna yönelik düzenlemelerin AT' ye dışarıdan gelen yatırımlar yanında AT içi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da körüklediğidir.

Kısacası 1970 yılına kadar olan dönemde Avrupa doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından dünyadaki en büyük ev sahibi bölge olma özelliğini sürdürmüştür. Bu döneme kadar hem AT' ye gelen hem de AT' den dışarı gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları büyük bir hızla artmıştır. Ancak 1970'lerde meydana gelen enerji krizi ve 1973 yılında Bretton Woods düzenlemelerinin ve buna bağlı olarak istikrarlı kambiyo kur rejimlerinin çöküşü hem Avrupa'da hem de Dünya'da doğrudan yabancı sermaye yatırım artış hızının düşmesine yol açmıştır (Reas, s.15).

AT' nin 1972 yılında İngiltere İrlanda ve Danimarka'yı üyeliğe kabulü ile topluluk pazarının genişlemesi ve buna bağlı etkiler sonucu AT' nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından etkinliği artmıştır.

Teorik açıdan yeni üyelere gelecek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artış göstereceği beklenebilir. Ancak bu beklentinin gerçekleşmesi üç üye içinde aynı şekilde olmamıştır, İngiltere'nin, AT' ye üyeliğinin, kesinleştiği düşüncesi ile İngiltere'nin AT' ye gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1971 yılından itibaren hızla artmaya başlamıştır (Yannopoulos, s.245). AT' nin İngiltere'nin dışarı gerçekleştirdiği doğrudan yabancı yatırımlarındaki payı 1968-70 yılları arasındaki üç yıllık, dönem boyunca ortalama yüzde 18,5 olurken sonraki üç yıllık dönemde (Yani birliğe giriş beklentisinin artmasıyla birlikte) yüzde 32'ye yükselmiştir.

Bu durumun aksine AT' nin İngiltere'nin elde ettiği DYS yatırımlarındaki payı üyeliğin ilk yıllarında zayıf bir büyüme göstermiş ve 1970-72 döneminde yüzde12 iken 1973-75 arası dönemde yüzde 13'e yükselmiştir. Aslında buradaki mantıksal ilişkinin tam ters yönde hareket etmesinin en önemli sebebi İngiltere'nin üyelik, öncesinde zaten önemli bir yatırım ihracatçısı ülke konumunda olması ve entegrasyonla birlikte artan yatırım şansını AT içerisinde kullanmasıdır.

Diğer bir üye olan İrlanda'nın elde ettiği doğrudan yabancı, sermaye yatırımları incelendiğinde ise, AT' ye katılım sonrası büyük bir patlama yaşadığıdır. Topluluğa girmeden önce İrlanda bir tarım ülkesiyken topluluğa üyelik sonrası yabancı sermaye politikasındaki başarısı ile birlikte sanayisini de oldukça geliştirmiştir (Soytürk, s.246). Bir örnekle İrlanda'daki yabancı yatırımların önemi açıklanmak istenirse; İngiltere ve Almanya'nın İrlanda'da, sahip oldukları üretim tesislerinin yarattığı istihdam miktarı, yabancı firmaların yarattığı istihdamın yüzde 33'üne tekabül ettiği görülür (Yannopoulos, s.246).

İrlanda'daki bu gelişmenin bizim açıımızdan önemi ise, AT' ye üye diğer ülkelere göre ekonomik kalkınmışlık açısından olması ve bugünün AB'ye aday ülkeleri ve Türkiye'nin gelecekteki gelişimine ışık tutabileceğidir.

Bretton Woods sisteminin 1973 yılında çöküşünden bir yıl evvel Avrupa içi kur dalgalanmalarını sınırlayan anlaşma yürürlüğe girmiş bunu 1979'da AT' de parasal istikrar bölgesi yaratmayı amaçlayan Avrupa Para Sistemi'nin kur mekanizmasının oluşması izlemiştir (Raes, s.16). Avrupa Para Sistemi'nin kurulmasındaki önemli amaçlardan biri, sistem dışından gelebilecek tehditlere karşı, üye ülke paralarının korunmasıydı (Bolat, 1989, s.3). Bu uygulamayla kur riskinin AT içerisinde azalması ve istikrara olan katkısı, topluluk içi ve dışarıdan elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasında önemli bir etken olmuştur. Topluluk içi ekonomik gelişmelerle birlikte Avrupa kökenli Çok uluslu şirketlerin dünya çapındaki faaliyetleri de büyük bir hız kazanmıştır ancak yine bu dönemde ABD kökenli Çok uluslu şirketler üstünlüklerini korumuşlardır.

1981 yılına gelindiğinde Yunanistan üyeliğe kabul edilmiş, 1986 yılında ise Portekiz ve İspanya üye olmuştur. Bunu takip eden 1987 yılında Avrupa Tek Senedinin Roma anlaşmasını temelden değiştirmesi ve tamamlaması sonucu AT'de iç pazarın tamamlanmasının yani, kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını

engelleyecek bütün engellerin kaldırılacağı bir iç Pazar (Bolat, s.12) 1992 yılı sonuna kadar gerçekleştirilmesinin öngörülmesi ekonomik entegrasyondaki ilerlemenin bir göstergesi olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvikte önemli bir adım olmuştur.

İspanya'nın tam üyeliğe adaylık sürecinde beklentilerin iyice artması dolayısıyla 1981-85 arası, dönemde yaklaşık olarak 1.4 Milyar \$ elde eden İspanya, üyelikten bir yıl önce daha önceki seneye oranla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yüzde 43'lük bir büyüme yaşayarak {3,4 Milyar \$) büyük bir patlama yaşamıştır (Çongar ve ve Sey, 1989, s.41). Aynı dönemde Japonya'nın İspanya'ya büyük ilgisi vardı. İspanya'yı AT' ye dolaylı olarak girmeyi kolaylaştıracak bir sıçrama tahtası olarak gören Japon sermayesi İspanya'da 1983'te doğrudan yatırımların yüzde 2,6'sını oluştururken bu sonraki yıl yüzde 6'ya yükselmiştir. İspanya, ve Portekiz'in katılması, tek pazarın kazançlarına dönük beklentilerle artış, gösteren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki trendin daha da yükselmesine yol açmıştır (Schatz and Venables, s.18). Tam üyelikten bir yıl sonra İspanya'ya yatırım yapan yabancı sermayenin yüzde 75'i AT ülkelerinden kaynaklanmıştır. Bu verilerden elde edilen eğilim, İrlanda ve Danimarka'nın birliğe katılım süreci ve sonrasında yaşadıklarıyla hemen hemen aynıdır.

1985 yılında yayımlanan Beyaz Kitap, adlı rapor ve 1987 yılında devreye, giren Avrupa Tek Senedi'nin hedeflediği tek pazara ulaşma, Avrupa Birliği'nde yatırımlarla ilgili en önemli mevzuat niteliği taşımayla, özdeştir. Entegrasyon sürecinin ilerlemesi ve yatırım faktörlerinin serbest dolaşımı bugün Avrupa Birliği'nin hem kendi arasında hem de dünya çapında yatırımlarda lider rol üstlenmesini sağlamaktadır. Bu sebeple adı geçen anlaşmaların hedeflediklerinin incelenmesi bize Avrupa Birliği'nde yatırıma yönelik mevzuatların çalışmamızı ilgilendiren kısmını verecektir.

Daha geniş bir alanda, tek pazarın, elde edilebilmesi için Beyaz kitap'ta 282 konu tespit edilmiştir. Bu konular üç ana kategoride incelenebilir.

- a- Fiziksel engellerin kaldırılması: Kamu güvenliği konusu dışarıda bırakıldığında sınır karakolları ve gümrüklerin varlığının temel sebebi ülkeler arasında vergi ve teknik sınırlamalardır. Devam eden bu tür sınırlayıcı kontroller maliyetleri ve dezavantajları sürdürmektedir. Bu kontroller 1993 yılı itibariyle yürürlükten kaldırıldı.

- b- Teknik engellerin kaldırılması: Bu, ticareti daha rekabetçi yapan ölçek ekonomisine izin verme yoluyla ekonomik ve endüstriyel boyutta tek pazarın elde edilmesini sağlar. Teknik engellerin önemli bir kısmı 1993 yılı itibariyle kaldırıldı.
- c- Vergi engellerinin, kaldırılması: Dengesiz rekabet ve fiyatlarda uyumsuzluğu arttıran engelleyici kontrollerin varlığının sürmesi vergi sistemlerinin arasındaki farklılığın bir başka sonucudur. Bu konuda önemli bir aşama kaydedilmiştir. Gümrüklerin yürürlükten kaldırılması ve KDV sisteminin oluşturulması ancak üretilen bazı ürünlerde ve KDV oranlarında hala bazı ufak farklılıklar devam etmektedir.

Tek pazarın gerçekleştirilmesi, pazar içindeki firmaların konumsal avantajlarını arttırmalarına yol açmaktadır. Bunun yanında artan rekabet, yeniliği destekleyici olan bu yapı bir süre sonra firmaların içselleştirme avantajlarına teknoloji yoluyla ulaşmalarını sağlamaktadır. Bu durumda firmaların Pazar içine yatırım yapmaları kaçınılmaz olmakta ve bu da ev sahibi ülkelerde kapasite kullanımının artması ve maliyetlerin düşmesine katkıda bulunmakta, dış pazarlara girmeyi kolaylaştırmaktadır (Atukeren, 1989, s.6) .

1987’de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi’nde tek pazardan elde edilecek kazanım konusunda öngörülen rakam 200 Milyar Euro olmuştur. Bu, 1988 fiyatlarıyla topluluğun, toplam GSMH’sinin yüzde 4,3 ila yüzde 6’sına denk gelmektedir. Ayrıca 1.800.000 yeni iş olanağı sağlayacağı hesaplanmıştır (Servais, s.19). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından önemli olan ve tek pazar hedefleri arasında yer alan sermayenin serbest dolaşımı, Roma anlaşmasıyla başlayan sürecin 1994 yılında, yürürlüğe giren Maastricht anlaşmasıyla tamamlanması anlamına gelmiştir (Raes, s.17). Sermayenin serbest dolaşımı da bu anlaşmayla eş zamanlı olarak yürürlüğe girmiştir. Birlik içi finansal aracı kuruluşlar açısından finansal entegrasyonun etkisi; kaynakların ileri düzeyde tahsisi ve daha büyük ölçekte artan yatırım ve tasarrufunu daha düşük aracılık maliyetleriyle sağlamasıdır. Ayrıca, acımasız uluslararası rekabetle daha iyi koşullarda mücadele etmeyi mümkün kılan finansal sınırlamaların kaldırılması Avrupa finans dünyasına yeni bir teşvik ve güç sağlayacaktır (Servais, s.23).

Firmalar açısından bakıldığında ise finansal maliyetlerin düşmesiyle, birlikte elde edilen kârların arttığı ve özellikle orta ve küçük çaplı, daha önce uluslararası piyasaya, açılmamış, yerli piyasada faaliyet gösteren firmaları dışarıya yatırım yapmaya yöneltmiştir. Özellikle birlik içi ülkelerin firmalarının yine birlik içindeki diğer ülkelere yatırım yapması söz konusu

olmuştur. İlerleyen bölümde birlik içi yatırımlardaki artışların yıllar itibariyle dağılımı gösterildiğinde bu görüşte desteklenmiş olacak.

1994 yılındaki bu düzenlemeler sonrası, birlik son genişlemesini 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'le gerçekleştirmiştir. Bu genişleme ile hem pazar açısından hem de politik açıdan güçlenen AB içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının AB'nin çevresindeki ve deniz aşın ülkelerle olan çeşitli anlaşmaları ile doğru orantılı olarak şekillendiğini söyleyebiliriz. 90'ların başında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin doğu bloğundan ayrılmasıyla birlikte Avrupa'ya yönelmeleri ve birliğe adaylık statüleri, birliğin bu ülkelere olan ilgisini arttırmıştır. Daha çok Orta Avrupa'da yer alan eski doğu bloğu ülkelerinin istikrarlı yapıları ve özelleştirme programları vasıtasıyla AB'den görece olarak büyük miktarda doğrudan yabancı sermaye yatırımı gerçekleştirmiştir.

AB'nin EFTA, ABD, Güney Amerika, bazı Asya ülkeleri ve Aday ülkelerde önemli miktarlarda, yatırımı bulunmaktadır. Kendi arasındaki doğrudan yabancı sermaye ilişkisi ise dünya toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında en büyük payı teşkil etmektedir ve bu yatırımların en önemli aracı da "birleşmeler ve satın almalar"dır (**Mergers&Acquisitions**). Euro'nun önce sanal olarak sonra da piyasada, dolaşıma başlaması işlem maliyetlerini ve Birleşme ve Satın almaların parasal riskini Euro-bölgesi içerisinde düşürdü (Miyake and Sass, s.8).

Şimdi 1990 sonrası AB'nin önemli ülke, bölge ve gruplarla olan doğrudan yabancı sermaye ilişkisini inceleyebiliriz.

3.2.2. Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Genel Görünümü

Geçtiğimiz yıllarda küreselleşmenin hızlanması, dünyanın başlıca ekonomik aktörleri arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında güçlü bir artışı getirdi (Eurostat, 2001, s.74). AB açısından bakıldığında ise artış eğiliminin 90'ların ikinci yarısından itibaren oldukça güçlü olduğu ve özellikle AB'ye üye ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında patlama olduğunu söyleyebiliriz. İç pazarın tamamlanması ve Avrupa para birliğinin oluşturulması bu gelişmelerde en önemli etkenler olmuştur. Dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının konumsal dağılımında AB, ABD ve Japonya gibi önemli aktörler arasında farklılıklar vardır. 1995-1999 yılı arasında dünyada gerçekleştirilen

doğrudan yabancı sermaye yatırım akışının yıllık ortalaması alındığında (gelen ve dışarı gerçekleştirilen) AB'nin kendi üye ülkeleri arasında gerçekleşen akışın Dünya toplamının yüzde 25'ini kapsadığı görülür (Yıllık ortalama 127 Milyar Euro). AB'nin ABD ile olan doğrudan yabancı sermaye yatırım akışı ise toplam dünya akışının yüzde 27'sine denk gelmektedir. AB'nin ABD'ye gerçekleştirdiği yatırım dünya toplamının yüzde 18'ini ABD'nin AB'ye gerçekleştirdiği yatırım ise dünya toplamının yüzde 9'una denk gelmektedir (sırasıyla 95 Milyar Euro ve 45 Milyar Euro). Bunun dışında AB'nin en önemli partnerleri; Güney Amerika, EFTA ülkeleri, aday ülkeler ve Asya'dır.

Tablo 3.5'den de görülebileceği gibi AB'nin en önemli partnerleri olan kendi üyeleri ve ABD hariç AB'nin diğer önemli üç partneri Güney Amerika, EFTA ülkeleri ve Aday ülkelerdir. Güney Amerika ile İspanya'nın özel bağları ve bilhassa bu ülkenin bölgedeki yatırımları AB'nin bu bölgedeki etkinliğinde önemli bir etkidir. Aday ülkelere, yapılan yatırımlar da gittikçe hızlanırken, Japonya dışındaki Asya ülkelerinde Asya krizinden kaynaklanan 1998'de düşüş yaşanmış ancak bölgedeki hızlı toparlanma ile yeniden trendin ivmesi büyümüştür.

Tablo 3.5: AB'nin AB ve ABD dışı bölgelere gerçekleştirdiği DYS yatırımları ve AB ile ABD dışı bölgelerden elde ettiği DYS yatırımları (1995-99, Milyar \$)

	AB'nin gerçekleştirdiği doğrudan yatırımlar					AB'nin elde ettiği doğrudan yatırımlar				
	1995	1996	1997	1998	1999	1995	1996	1997	1998	1999
G.Amrk	4,5	8	14	25	36,5	0,2	0,2	0,2	-	0,8
EFTA	4	6,5	10,5	24	6,5	8	7	6,5	23	11,5
Ady ülk	5,5	5,5	7	10,5	14	0,4	0,4	0,2	0,2	0,6
Asya	5,5	9,5	8,5	5,2	10,3	1	1,9	3	1,9	-7
Ort.Amrk	2	4	8	5	14	3	2,25	3,25	6,25	8,75
Afrk	2	2,5	5	4,5	4	0,4	0,4	0,5	1	0,4
Okynsya	4,5	4,3	2,5	1,3	4	0,4	2	2	2	3,5
Japny	1	2,5	1	0,5	9,3	1,25	0,3	2,6	1,25	5,5
Kanada	1,3	0,5	1,2	5	4,2	1,1	-	1,8	9,8	2,5
Doğu.Avr	0,5	0,9	3,7	6,8	0,3	0,2	0,3	1,5	1,25	10

Kaynak: Paolo Passerini, "European Union's Share in Global Foreign Direct Investment -1995 to 1999", *Economy and Finance*, Luxemburg: Eurostat, 2001, s.4'den alınan verilerle hazırlanmıştır.

AB'nin elde ettiği doğrudan yabancı sermaye yatırımları AB'nin dışarı gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına göre daha yavaş artmaktadır. Bununla birlikte kendi üyeleri ve ABD hariç dışarı gerçekleştirdiği yatırımlardaki başlıca aktörlerle elde ettiği yatırımlardaki başlıca aktörler farklılık göstermektedir. En önemli yatırımcılar; EFTA, Orta Amerika, Kanada ve diğer Avrupa ülkeleridir. Tablo 3.6'daki dikkat çekici bir nokta, 1999 yılında Asya'dan elde edilen doğrudan, yabancı sermaye yatırımlarındaki negatif, büyümedir. Asya krizi sonrası çoğunluğu AB içerisinde İngiltere'de konumlanmış olan Asya ülkelerine

ait yatırımlardaki eksi büyümeden İngiltere en yoğun şekilde etkilenen ülke olmuştur (Eurostat, 2001, s.81).

AB'nin, AB dışı ülkelere gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1995 ve 1996'da dünyada dışarı gerçekleştirilen yatırımların yüzde 20'sini temsil ederken, 1998 ve 99'da bu oran yüzde 35'e yaklaşmıştır. AB'den AB'ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları da 1995-98 arası dönemde yüzde 20'lerdeyken 1999 yılında yüzde 35'e yükselmiştir. Tablo 3.6'da da görüldüğü gibi bu iki rakam, toplandığında dünyada dışarı gerçekleştirilen toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık yüzde 40-45'lik kısmının AB ülkelerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Asya'nın dışarı gerçekleştirdiği yatırımlardaki keskin düşüş sonrası 1999 yılındaki yükseliş, 1997-98 yıllarındaki Asya krizindeki düzelmeye bir yansımasıdır (Passerirri, 2001, s.3).

Elde edilen, yabancı sermaye açısından ise AB'nin dünya genelindeki payı dışarı gerçekleştirdiği yatırımlara oranla düşüktür. AB'den AB'ye yatırım dikkate alınmazsa AB dışından elde edilen yatırımların miktarının ortalama yüzde 12'lerde kaldığı görülür (Tablo 3.6). Ayrıca dünya genelinde 1999 yılında düşüşe yönelik bir trend söz konusu iken AB'den AB'ye yatırımlardaki artış da önemlidir. Daha geniş çaplı bir inceleme için tablo 3.6'ya bakarsak daha geniş zaman aralığında AB'deki gelişimi görmemiz mümkün olabilir.

Tablo 3.6: Dünyada toplam dışarı yapılan ve elde edilen DYS yatırımlarında paylar (1995-98, %)

	Dışarı gerçekleştirilen yatırımlarda					Elde edilen yatırımlarda pay%				
	1995	1996	1997	1998	1999	1995	1996	1997	1998	1999
AB'den	22,5	24	22	22,3	36	18,5	16	17	19,8	32,5
AB'ye										
AB'den	22,3	22,3	26,5	36,5	34	-	-	-	-	-
AB dışına										
AB	-	-	-	21,4	-	16,5	12	11	17,7	12,3
dışından										
AB'ye										
ABD	25,5	22	21	3,5	15,5	18	22,3	22,3	27	27,3
Asya	12,2	13,4	10	3,7	4	22	24,9	21,6	15,9	10,2
Japonya	5,7	5,4	5,1	2,6	2,5	-	-	-	-	-
EFTA	4,8	5,1	4,92	4,9	2,4	-	-	-	-	-
Kanada	3,5	3,5	5	-	2	-	-	-	-	-
G.Amrk	-	-	-	-	-	5,1	8,5	10	7,5	7,2
Ort.Amrk	-	-	-	-	-	4,92	4,88	5	4	2
Aday.Ülk	-	-	-	-	-	4,9	3,5	3	2,5	2

Kaynak: Passerirri, "Europearr Uniort's Share in Global Foreignt Dtrect Investmeat-1995 to 1999", s.3

Tablo 3.7'den de takip edilebileceği gibi, AB'nin 1989-1994 arası dönemde dünyada elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki payı yüzde 38,2 olmuştur. Bu oran bize

AB'nin dünyadaki lider konumunu çok açık bir şekilde vermektedir. Tablo 3.7, aslında gelişmiş ülkelerin elde ettiği doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla gelişmekte olanlar arasındaki doğrudan yabancı, sermaye yatırım uçurumunu göstermesi açısından da önemlidir. Bununla birlikte 1989-1994 arası dönemde gelişmekte olan ülkelere, gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dünya toplamına göre payı yüzde 29,7 iken 2000'de yüzde 18,8'e düşmüştür. Buradan gelişmiş ülkelerin elde ettikleri doğrudan yabancı, sermaye yatırımlarının dünyadaki payının giderek arttığı görülebilir. AB iki dönem arasında elde ettiği doğrudan yabancı sermaye yatırımı açısından dünya toplamında trendin tersine payını arttırmış ve 2000 yılında dünyadaki payı yüzde 48,5'e yükselmiştir. Elbette burada AB'nin son genişlemesi ve tek pazarın, tamamlanmış olması gerçeği önemli sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1996-1997 arası dönemde AB ile ABD arasında elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımı açısından fark kısmen kapanmış gözükmeyle birlikte 1994'teki tek Pazar ve 1995'deki yeni üyelerle birlikte takip eden üç yıllık dönemde AB'nin yeniden makası kendi lehine daha da arttırdığı görülebilir.

Tablo 3.7: Bölgeler ve ülkeler itibariyle elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırım

	Miktarı 1989-2000 (Milyon \$)						
	1989-1994 Ortalama	1995	1996	1997	1998	1999	2000
AB-15	76.634	133.480	109.642	127.626	261.241	467.154	617.321
ABD	42.535	58.772	84.455	103.398	174.438	294.976	281.115
Gelişmiş Ülk	137.124	203.462	219.688	271.378	483.165	829.818	1.005.178
Gelişmekte olan Ülk	59.578	113.338	152.493	187.352	188.371	222.010	240.167
Diğer Batı Avrp	3.123	3.695	5.210	9.890	12.257	18.167	15.843
Dünya	200.145	331.068	384.910	477.918	692.544	1.075.049	1.270.764

Kaynak: UNCTAD, **World investment Report 2001**, s.291

Elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları bakımından 1989-2000 yılı arasında AB'nin elde ettiği yatırım akışı miktarı 8 kat artarken, Dünya ve ABD sırasıyla 6,3 ve 6,6.kat büyüme yaşayarak AB'nin performansına ulaşamamıştır.

Dışarı gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelendiğinde AB'nin ABD ve dünyama gidişatına göre çok daha yoğun yatırım yaptığı ortaya, çıkan 1989-2000 arası dönemde AB yatırımları 6,8 kat artarken, ABD'de yalnızca yüzde 2,8 katlık yatırımı artışı gerçekleşmiştir (Tablo 3.8). Son 11 yıllık periyot incelendiğinde AB'nin dışarı gerçekleştirdiği yatırımların, elde ettiği doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından daha hızlı arttığı söylenebilir.

Tablo 3.8: Bölgeler ve ülkeler itibariyle dışarı gerçekleştirilen doğrudan yabancı Sermaye yatırım miktarı 1989-2000 (Milyon \$)

	1989-1994 yıllık ortalama	1995	1996	1997	1998	1999	2000
AB-15	105.194	159.036	183.180	220.416	454.266	720.052	772.949
Diğer Batı	8.957	14.588	21.137	22.009	20.960	41.050	47.373
Avrupa							
ABD	49.024	92.074	84.426	95.769	131.004	142.551	139.257
Gelişmiş	203.231	305.847	332.921	396.868	672.027	945.587	1.046.335
ülkeler							
Dünya	228.281	355.284	391.554	466.030	711.914	1.005.782	1.149.903

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 2001**, s.296

Tek başına AB'nin dünyada elde edilen toplam doğrudan yabancı sermaye yatırım stokundaki payı 2000 yılında yüzde 37,6 olmuştur. Bu rakam AB'nin dünyanın en büyük yatırım çeken bölgesi olduğunu, ortaya koymaktadır. AB ile ABD arasında karşılaştırma yapmak gerekirse; 1980 yılında ABD'nin elde ettiği doğrudan yabancı sermaye yatırım stoku AB'nin elde ettiği doğrudan yabancı sermaye yatırım stokunun yüzde 44,7'si iken bu rakamın 2000 yılına geldiğinde yüzde 52,1'e yükseldiğini söyleyebiliriz (Unctad, 2001, s.301). Anlaşılabileceği gibi aslında ABD'nin AB'ye göre elde edilen doğrudan yabancı, sermaye yatırımları açısından performansının daha iyi olduğu ortaya çıkar. Kümülatif olarak ABD'nin stok artışı 14,9 kat olurken, AB'nin 12,7 kat artışta kalmıştır.

AB'nin dünyada, dışarı gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bakıldığında ise payının 1980 yılında payı yüzde 40,6' iken 2000 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 52 olmuştur. Daha ayrıntılı incelenirse 1995-99 arası dönemde yatırımların hemen hemen yüzde 86 büyüdüğü görülür. İç pazarın tamamlanması ve yeni üyelerin bu değişimdeki payı büyüktür. Ayrıca AB'nin elde edilen yatırımlara göre dışarı gerçekleştirdiği yatırımların çok daha belirleyici olduğunu buradan görmek mümkündür. 1980 yılında dışarı gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırım stoku açısından AB ile ABD aynı noktadan başlarken (ABD daha öndedir) AB hem genişlemenin hem de entegrasyondaki ilerlemelerin sonucunda inanılmaz bir sıçrama yaparak büyük miktarda yatırım gerçekleştirmiştir. 2000 yılında ABD'nin neredeyse üç katı yatırım hacmine ulaşmış olması hem ABD ekonomisinin yavaşlaması hem de Avrupa'nın, bütünleşmesi, gerçeğini ortaya koymaktadır. AB'nin net dışarı gerçekleştirdiği yatırım stoku ile elde ettiği yatırım stoku karşılaştırıldığında AB'nin net doğrudan, yabancı sermaye yatırımcısı bölge vasfını taşıdığını rahatça söyleyebiliriz 734.661 Milyar \$'lık net yatırım fazlası. (Unctad, ss.301,307)

AB'nin ve önemli aktörlerin dünyadaki çok yönlü doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelendiğinde ülkeler ve bölgeler arasında tek yönlü ya da karşılıklı olarak birbirine yakın yatırımın gerçekleştirildiği görülebilir.

Tablo 3.9: Çok Yönlü DYS Akışına Sınıflandırılması -1995-1999

1'e yakın olan Oran	Çok yönlü DYS akışı	Yorum
0 Denge	AB'den Kanada'ya, AB'den Diğer Avrupa'ya, AB'den Japonya'ya, AB'den Orta Amrk, AB'den EFTA'ya, ABD'den EFTA'ya, ABD'den Kanada'ya,	Çok yönlü DYS yatırımları dengelenmiştir.
0,5 Dengesizlik	AB'den ABD'ye, AB'den Okyanusya'ya, AB'den Afrika'ya, AB'den Orta Amerika'ya, ABD'den Aday ülkelere, ABD'den Okyanusya'ya, ABD'den diğer Avrupa'ya ABD'den Asya'ya, Japonya'dan ABD'ye	Yatırımcı Ülkeler ev sahibi Ülkelerden dikkat çekici biçimde daha yüksek yatırım yaparlar.
1 Hakimiyet	AB'den Asya'ya, AB'den aday ülkelere, AB'den G.Amerika'ya, Japonya'dan Kanada'ya, Japonya'dan Asya'ya, ABD'den G.Amerika'ya, ABD'den Afrika'ya	DYS büyük çoğunlukta bir ülkeden diğerine gider ve ters yönde akış ya hiç yoktur ya da çok azdır.

Kaynak; Passerini, “European Union's Share in Global Foreign Direct Investment 1995 to 1999”, s.5

1995-99 döneminde çok yönlü doğrudan yabancı sermaye akış ortalaması üzerinden hesaplanmış bir oran kullanarak çok yönlü doğrudan yabancı sermaye ilişkilerini sınıflandırır, Bu oran, bir ülkeden diğerine net doğrudan yabancı sermaye ve iki ülke arasındaki toplam doğrudan yabancı sermaye akışının karşılaştırılması olarak dengelenmiş karşılıklı yatırımların derecesini ölçer. Tablo 3.9, AB'nin dünya çapında çok yönlü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının iyi bir analizi olabilir. Buna göre AB'nin Kanada, diğer Avrupa, Japonya ve Orta Amerika ile karşılıklı ve dengeli bir yatırım ilişkisi olduğu söylenebilir. AB'nin yatırımlarının daha baskın olduğu ülkeler ve bölgeler ise ABD, Okyanusya ve Afrika'dır. ABD ile olan akış oranı dengenin yakın gelecekte ABD lehine daha da bozulacağını göstermektedir. AB'nin tamamıyla başta olduğu ve yatırım gerçekleştirdiği ülkeden hemen hemen hiç yatırım çekemediği bölgeler ise genelde gelişmekte olan ülkeleri ve bölgeleri bize yansıtmaktadır. Bu ülke ve bölgeler, Asya, Aday ülkeler ve Güney Amerika'dır. Tablo 3.10'dan hareketle ilk söyleyebileceğimiz şey, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki ters ilişkidir. Gelişmiş ülkelerin elde ettiği, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sabitlenmiş toplam sermaye oluşumu içerisindeki payı düşük oranlardayken, gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bağımlılığını göstermesi

bakımından sabitlenmiş toplam sermaye oluşumu içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının payı büyük oranlarda olmaktadır. AB'nin profiline bakıldığında ise dışarı gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının. AB'nin sermaye oluşumunun yarıya yakın kısmını, dışarı yönlendirdiğini ortaya koymaktadır yüzde 42. Elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da sermaye oluşumuna önemli katkısının olduğu söylenebilir. ABD'nin 1996 yılında elde ettiği ve dışarı gerçekleştirdiği yatırımların sermaye oluşumundan aldıkları pay açısından aynı olduğu görülürken, o tarihten itibaren elde edilen yatırımların sermaye oluşumundaki payının giderek arttığı ve dışarı gerçekleştirilen yatırımların iki misline ulaştığı görülmektedir. Elde edilen yüzde 17,9 dışarı gerçekleştirilen yüzde 8,6. ABD ile AB karşılaştırıldığında ise AB'nin dışarı gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermayenin sermaye oluşumundaki payı açısından ABD'nin tam tersi yönde hareket ettiği ve büyük miktarlarda yatırımı dışarıya gerçekleştirdiği söyleyebiliriz.

Tablo 3.10: Toplam sabitlenmiş sermaye oluşumunda gelen ve dışarı gerçekleştirilen Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yüzdesi 1989-1999

	1989-1994 ortalama	1995	1996	1997	1998	1999
Gelişmiş Ülkeler						
Elde edilen	3,7	4,4	4,8	6,1	10,6	17
Dışarı gerçekleştirilen	5,5	6,7	7,2	8,9	14,7	19,4
Gelişmekte olan ülkeler						
Elde edilen	5,2	7,7	9,1	10,9	11,7	13,8
Dışarı gerçekleştirilen	2,4	3,3	3,7	3,9	2,8	3,3
AB'15						
Elde edilen	5,4	6,7	6,5	8,1	15,7	27,7
Dışarı gerçekleştirilen	7,5	9,4	10,8	14	27,2	42,6
Diğer Batı Avrupa						
Elde edilen	3,7	3,8	5,5	11,2	13,6	20,7
Dışarı gerçekleştirilen	11	15	22,3	25,3	23	46,8
ABD						
Elde edilen	4,8	5,3	7	7,9	11,3	17,9
Dışarı gerçekleştirilen	5,4	8,3	7	7,3	8,5	8,6
Dünya						
Elde edilen	4,1	5,3	5,9	7,5	10,9	16,3
Dışarı gerçekleştirilen	4,9	5,7	6,2	7,4	11,6	15,4

Kaynak UNCTAD, **World Investment Report 2001**, s.312

Daha önce de belirtildiği gibi AB'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları için en önemli aracı son 15-20 yılda satın alma ve birleşmeler (M&A) olmuştur. Dünyada gerçekleştirilen satın alma ve birleşme faaliyetlerinin satın alınmasının hemen hemen yüzde 70'i AB tarafından hayata geçirilmiş ve AB menşeli firmaların satın alma ve birleşme faaliyetleri sonucu satılması da dünyada gerçekleştirilen aynı tür faaliyetlerin hemen hemen yüzde 51'ini kapsamıştır.

Buradan çıkarabileceğimiz sonuç AB'nin Çok uluslu şirketler bazında dünya genelinde satın alma ve birleşmeler yoluyla yatırımlarını gerçekleştirdiğidir. ABD'de ise eğilim yabancı kaynaklı çok uluslu şirketlere, yerli firmaların satılması yoluyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının elde edilmesi yönünde ilerlemektedir.

ABD'nin yerli firmalarının yabancı kaynaklı firmalarla birleşme veya yabancı kaynaklı firmaların yerli firmaları satın alması faaliyetleri dünya genelindeki faaliyetlerin yaklaşık yüzde 28'sini kapsamaktadır. AB içerisinde en önemli çok uluslu şirket vasıtasıyla firmaları satın alan ve birleşen ülke İngiltere olmuştur. Alıcı ülke olarak dünya faaliyetlerinin yaklaşık yüzde 33'ünü gerçekleştirmiş olan İngiltere, firmalarını satma konusunda ise o kadar istekli olmamış ve yaklaşık yüzde 14'lerde kalmıştır. İngiltere'yi Fransa yaklaşık yüzde 15'lik oranla takip etmektedir. AB içerisinde en büyük satıcı ülke konumunda Almanya vardır.

Alman menşeli firmaların yabancı kaynaklı Çok uluslu şirketler tarafından satın alınması, dünyada bu yönde gerçekleşen faaliyetlerin hemen hemen yüzde 21'ini kapsamaktadır. 2000 Yılında sadece İngiltere'nin satın alma ve birleşme faaliyeti altında Vodafone firmasının, Alman Mannesmann AG firmasıyla ilişkisi 202,8 Milyar \$'lık bir meblağın İngiltere ve Almanya arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak dolaşmasına sebep olmuştur. Çok ulusluluk açısından dünyanın en büyük beş firmasına bakıldığında dördünün ABD menşeli olduğu görülmektedir. İlk 25 firma içerisinde ise 13 AB menşeli firma ve 6 ABD menşeli yer almaktadır. Çok ulusluluk kavramının açılımı üç faktörün oranının ortalamasına göre belirlenmektedir. Buna göre Çok uluslu şirketin dışarıdaki yatırım birikiminin toplam yatırım değerine oran, yabancı şubelerinin satışının toplam satışa oran ve yabancı şubelerdeki istihdamın ana girişimin istidam miktarına oran çok ulusluluk endeksini vermektedir.

AB'nin AB dışına gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının faaliyetler açısından değerlendirilmesi yapılırsa taşımacılık ve haberleşme faaliyetlerinde yatırımların

yoğunlaştığı görülebilir. Bu yoğunlaşmada İngiliz firması Vodafone ile Amerikan firması Airtouch'un birleşmesinin önemli bir payı vardır (Eurostat, 2001, s.68). Sadece bu birleşmenin değeri 63 Milyar Euro civarındadır. Diğer sektörlerde de önemli miktarda yatırım satın alma ve birleşme (M&A) yoluyla gerçekleşmiştir.

3.2.3. Avrupa Birliği'ne Yeni Giren Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

On Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi, Doğu Bloğunun çözülmesini takiben, 1990'ların ortalarında AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Bu ülkelerin siyasi, ekonomik ve kurumsal açıdan AB ülkelerinden oldukça farklı olmaları nedeniyle, 21-22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesinde, AB'ye üye olmak isteyen tüm ülkeler için (GKRY, Malta ve Türkiye dâhil) bazı kriterler saptanmıştır. Kopenhag kriterleri olarak anılan bu kriterler, aday ülkelerin siyasi, ekonomik, kurumsal ve yasal anlamda AB standartlarını yakalamaları, bir başka deyişle, AB'ye reel olarak yakınsama sağlamaları bağlamında bir yol haritası oluşturmuştur.

AB mevzuatına uyum sağlanması çerçevesinde, bu ülkelerde Doğrudan yabancı sermaye yatırımları önündeki bürokratik engeller kaldırılmış ve vergi muafiyeti gibi uygulamalarla yatırım girişleri teşvik edilmiştir. Ayrıca, bu ülkelerde emeğin AB-15 ülkelerine göre daha ucuz olması ve özelleştirme süreci de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artışı olumlu yönde etkilemiştir. Son olarak, AB'ye tam üyelik perspektifinin de yardımıyla bu ülkelerde makroekonomik istikrarın sağlanması, ulusal ve uluslararası yatırımlar için uygun bir ortam oluşturmuştur.

1993-2004 döneminde yeni AB ülkelerinde net doğrudan yabancı sermaye girişleri, GSYİH'nin yüzde 5'i ile yüzde 10'u arasında bir seviyede seyretmiştir. Doğrudan sermaye girişi açısından Estonya iyi bir örnek oluşturmaktadır. Estonya'da söz konusu dönemde Doğrudan yatırım girişleri 1996 ve 2002 yılları dışında GSYİH'nin yüzde 5'inin üzerinde seyretmiş, 1998 ve 2003 yıllarında ise GSYİH'nin yüzde 10'unu aşmıştır. Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, GKRY ve Macaristan da net DYY girişlerinin yoğun olarak gerçekleştiği diğer ülkelerdir.

Coğrafi yakınlık ve tarihi bağların da etkisiyle bu ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli bir kısmı AB-15 ülkeleri tarafından sağlanmaktadır. AB-15, 2002

yılında yaptığı toplam yabancı yatırımların yüzde 6'sını on yeni AB ülkesine yapmıştır (Eurostat, 2005, s.35-37). Yapılan doğrudan yatırımların yüzde 83'ü, Polonya yüzde 37, Çek Cumhuriyeti yüzde 24 ve Macaristan'da yüzde 22 yoğunlaşmıştır. Yeni AB ülkelerine yapılan doğrudan sermaye yatırımlarında, AB ülkeleri içinde Almanya yüzde 23, Fransa yüzde 11, Avusturya yüzde 10 ve Hollanda'nın yüzde 9 başı çektiği görülmektedir.

İnceleme konusu ülkeler içinde DYY girişi açısından en geride kalan ülke Türkiye olmuştur. Ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ve bürokratik engeller nedeniyle Türkiye'de 1993-2004 döneminde net DYY girişleri düzenli olarak GSYİH'nin yüzde 1'i düzeyinde dahi gerçekleşmemiştir. 2000 yılında başlatılan istikrar programı ile 2001 yılında DYY girişleri ivmelenmiş yüzde 2,2 ancak 2001 yılı krizi nedeniyle doğrudan yatırım girişleri yeniden azalma göstermiştir. 2003'ten başlayarak ise, artan makroekonomik istikrara bağlı olarak doğrudan yabancı sermaye girişlerinde belirgin bir artış görülmüştür.

3.2.3.1 Seçilmiş bazı Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulamaları

3.2.3.1.1 Macaristan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulamaları

Macaristan II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllar komünist yönetim altına girmiş ve Sovyetler birliği ile Varşova Paktına katılmak zorunda kalmıştır. 1956 yılında Pakt'tan çıkma ve devrim denemesi Sovyetler Birliği çok sert bir askeri müdahale ile bu girişimi sonlandırmasına sebep olmuştur. Gorbaçov döneminde Pakt'ın dağılmasına Macaristan öncü rol oynamıştır. Ülke gerçek bağımsızlığına kavuşmasının hemen ardından çok partili rejim ve piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır.

Macaristan diğer orta ve doğu Avrupa ülkelerinin çoğu gibi temel hedef olarak AB ile ilişkilerin geliştirilmesini, nihai hedef olarak ise AB'ye tam üyeliği hedeflemiştir. AB'nin de genişleme planı içerisinde, coğrafi konumu ve tarihsel bağları sebebiyle üye olarak kabul etmek istediği ilk ülkelerden biridir. Buna bağlı olarak da 1989 yılında ticaret ve iş birliği anlaşması, 1990 yılında ise tercihli ticaret anlaşmasına Macaristan dâhil edilmiştir (Kaminski, 1998, s.4). Macaristan, 1955'de BM'ye, 1982 yılında da IMF ve Dünya Bankası'na katılmıştır. 1973 yılında GATT üyeliği Macaristan'ı Dünya Ticaret Örgütü'nün kurucu üyelerinden yapmıştır. AB ile entegrasyon sürecinde ilk önce 1988 yılında Avrupa Topluluğu ile ticaret ve işbirliği anlaşması imzalamış, 1991 yılında da Avrupa İmar ve Kalkınma

Bankası (EBRD) kurucu üyelerinden olmuştur. Macaristan 1996'da OECD'ye, 1997 yılında da Uluslararası Enerji Ajansı'na katılmıştır.

Dış politikada en öncelikli konu, Avrupa-Atlantik Bölgesi ile entegrasyonu güçlendirmektir. Böylece, demokratik liberal piyasa ekonomisine sahip, saygın ve tam donanımlı bir üye olarak uluslararası sistemde yer almayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, 12 Mart 1999 yılında NATO üyesi olan Macaristan, 1998'de başlayan müzakereleri 2002 sonunda tamamlayarak 1 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Birliği'ne üye olmuştur. AB entegrasyonunun daha da derinleşmesini desteklemektedir. Avrupa Anayasası'nı onaylayan ikinci ülke olmuştur. Ancak AB içerisinde vergi yasalarının uyumlaştırılmasına karşı çıkmaktadır.

Macaristan bölgesel girişim ve işbirliklerinde de yer almaktadır. Visegrad İşbirliği bunlardan birisi olup Orta Avrupa kimliği oluşumunda bu işbirliğinin önemli rolü olmuştur. Özellikle bölgesel çaplı altyapı gelişimlerine önem vermektedir. Orta Avrupa Girişimi çerçevesinde ise ekonomi, bilgi teknolojisi, çevre, azınlıklar ve gençlik alanlarında işbirliğini desteklemektedir. İtalya, Macaristan, Slovenya ve Hırvatistan'ın yer aldığı Quadrilaterale (Dörtlü Birlik) ise Güney Doğu Avrupa'da gelişimi desteklemektedir.

Orta Avrupa Serbest Ticaret Birliği (CEFTA) bölgesel işbirliği ve kalkınma açısından önemli bir girişimdir. Dış politikasında bu birliğe önem vermektedir. Sanayi ürünlerinde serbest dolaşımın sağlanmasının ardından, tarım ürünlerinde de kotaların kaldırılmasını desteklemektedir. Ayrıca, serbest ticaret anlaşmalarını CEFTA dışındaki diğer ülkelerle de gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

1990 yılındaki rejim değişikliğini takiben Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında serbest pazar ekonomisine geçişte en başarılı başlangıcı Macaristan yapmıştır. OECD ve Dünya Bankası'nın değerlendirmeleri, ülke ekonomisinin büyük ölçüde istikrarlı bir yapıya oturduğunu göstermektedir. Yabancı sermayeyi çekmek için gerekli düzenlemeleri hızla yapmış, düzenlemelerin uygulamada da başarılı olmasına özen göstermiş ve özelleştirme programlarına öncelik vermiştir. Böylece ekonomide geçiş başarı ile sağlamıştır. Bu program sayesinde Orta Avrupa'da gerçekleştirilen tüm yabancı sermaye yatırımlarının yarıya yakını Macaristan'da yapılmıştır. Macaristan ekonomisi bölgede, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'dan sonra üçüncü büyük ekonomidir.

Dış ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ve AB ile uyumun hızlandırılması için Ekim 2001’de dış ekonomik ilişkiler stratejisini oluşturmuştur. Bu strateji temel olarak makro-ekonomik hedefleri belirlemiş olup AB ekonomisi ile entegrasyon, dış yatırımların ve ticaretin teşvikine öncelik vermektedir. Macaristan, bölge ülkeleri arasında doğrudan yabancı yatırımları çeken başlıca ülkelerden biri olmuştur. Yabancı sermayeli yaklaşık 25.000 firma Macaristan’da faaliyet göstermektedir. Yabancı sermayeli firmaların üretimi GSYİH içinde yüzde 32 paya sahiptir. Yabancı yatırımı ülkeye çeken faktörlerden birisi girişimciye sağlanan 15 yıla kadar varan vergi indirimleridir. IMF, Macaristan’ın, “greenfield” projeleri için vergi ve ithalat gümrük indirimleri açısından bölgede en fazla indrimi sağlayan ülke olduğunu belirtmiştir. Macaristan aynı zamanda oldukça liberal bir yabancı sermaye politikası izlemektedir. Örneğin;

1. Yabancı yatırımlar için asgari yatırım miktarı şartı yoktur.
2. Yatırımcılar tarafından sahip olunacak sermaye yüzdesi konusunda bir sınırlama bulunmamaktadır.
3. Macar vatandaşı olmayanlar yönetim kurulunda üye olabilmekte, yönetimde yer alabilmektedir.
4. Yabancı yatırımların tescilinde ayrı özel bir onay veya yasal işlem uygulanmamaktadır.

2003 yılı, Macaristan’daki yabancı yatırımlar için son altın yıl olmuştur. Çünkü ülkenin AB üyeliği ile birlikte yabancı yatırımı çekmek için kullanılan doğrudan teşvik, off-shore desteği ve vergi avantajları gibi uygulamalar kaldırılmıştır. Yatırımcılar, bundan böyle, AB mevzuatı ile uyumlu teşviklerden yararlanabilecektir.

2004 yılı itibariyle kurumlar vergisi oranı yüzde 18’den yüzde 16’ya düşürülmüştür. 2004-2007 yılında Macaristan, eğitim ve AR-GE maliyetlerini azaltarak ve kalkınmaya yönelik programlar uygulayarak yabancı sermayeyi çekmeye devam etmeyi planlamaktadır. AB fonlarının yabancı yatırımcıyı çekmekte bir faktör olacağı düşünülebilir. Serbest piyasa ekonomisine geçişte kaydettiği başarılı ve istikrarlı gelişme ve liberal altyapının hızla oluşturulması yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmiştir. Yabancı sermaye hareketlerine bakıldığında, aşağıdaki tablo 3.11’ den de görüleceği üzere, 1995’de 3.5 milyar Euro civarındaki yabancı sermaye, 2001’de 1 milyar seviyesine düşmüş; 2003’te tekrar ivme kazanarak 1.4 milyar Euro’ya yükselmiştir. Yabancı sermaye hareketlerindeki bu dalgalanmanın başlıca sebeplerinden birisi ülkedeki özelleştirme programıdır.

Tablo 3.11: Doğrudan Yabancı Sermaye Yıllık Girişler (Milyon Euro)

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
1,142	2,039	966	3,576	1,653	1,302	1,592	1,519	1,098	1,497	1,281	1,494

Kaynak: Macaristan Yatırımları ve Ticareti Geliştirme Ajansı Raporu 2004

Macaristan'a gelen doğrudan yabancı sermaye girişlerinde ilk dört ülke şunlardır;

Almanya	yüzde 34
Hollanda	yüzde 15
ABD	yüzde 9
Fransa	yüzde 6

Macaristan'a gelen doğrudan yabancı yatırımın yüzde 90'ından fazlası AB ülkeleri kaynaklıdır. İtalya, Belçika ve Japonya diğer yatırımcı ülkeler arasında sayılabilir. Macaristan'ın bir dezavantajı ise işçilik maliyetinin diğer Baltık ülkeleri ve Rusya ile karşılaştırıldığında ucuz olmayışıdır. Buna karşılık göreceli olarak ucuz olan nitelikli işgücü yabancı firmaları özellikle AR-GE, telekomünikasyon, bilişim, teknoloji alanlarında bu ülkede yatırım yapmaya yöneltmektedir. Macaristan, sosyalist dönemden bu yana eğitim ve teknolojiye önem verdiğinden kalifiye eleman konusunda bölgede önemli yere sahiptir. Uluslararası arenada ün yapmış bilişimci, fizikçi, mühendis ve biyoteknoloji uzmanları bulunmaktadır. Bilgisayar sektörünün gözdesi olan Budapeşte'nin 13. semti "Silicon Buda" olarak adlandırılmaktadır (DEİK, 2005, s.8).

Macaristan'ın coğrafi konumu dolayısıyla Orta Avrupa ve Balkan ülkelerinin kesiştiği noktada bulunması, bu ülkenin koridor, geçiş yolu vasfını yaratmıştır. Bu bağlamda ülkenin lojistik alanda gelecek dönemde daha fazla önem kazanması ve AB fonlarını ulaşım ve altyapı alanlarında kullanması beklenilmektedir.

Yatırımlar özellikle imalat, taahhüt (inşaat), altyapı projeleri ve hizmetler sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Kalifiye işgücünün yüksek olması ileri teknoloji (high-tech) alanında yatırımları Macaristan'a çekmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların yaklaşık yüzde 50'si imalat sektöründe yapılmıştır. İmalat sektörü içinde de özellikle otomotiv, yedek parça ve yan sanayi, kimya ve gıda endüstrileri, elektrik-elektronik makine ürünleri üretimi ve telekomünikasyon başı çekmiştir. Ülkenin kuzey bölgesi sanayi faaliyetlerinin canlandığı bölge olmuştur. Zira Macaristan'ın kuzey bölgesi işgücü açısından zengindir ve ulaşım imkânları nispeten daha gelişmiştir. Bölgedeki yeni büyük ölçekli yatırımlara örnek olarak

İsveçli Electrolux firmasının yeni buzdolabı fabrikası, Fransız Michelin firmasının lastik üretim işletmesi verilebilir.

Tablo 3.12: Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı

İmalat	Yüzde 46
Emlak, Hizmetler	Yüzde 12
Ticaret ve Tamir	Yüzde 11
Ulaşım, Telekom, depolama ve Posta	Yüzde 10
Finans	Yüzde 10
Enerji	Yüzde 5
Diğer	Yüzde 6

Kaynak: Macaristan ulusal Bankası verileri 2005

Audi ve Suzuki, motorlarını ve yeni modellerini Macaristan'da geliştirmektedir. General Motors Opel üzerinden ülkeye 1990-2004 döneminde yaklaşık 500 milyon Euro yatırım yapmış, Orta ve Doğu Avrupa'daki merkezini Macaristan'a taşımıştır. Alcoa, BAT, Avis, Exxon Mobil, GE Electric, Diageo ve IBM Macaristan'da finans merkezleri kuran yabancı firmalardan başlıcalarıdır. Bir çok yabancı firma Macaristan'ı AR-GE merkezleri olarak belirlemişlerdir. Bunlar arasında Bosch, Zenon, Electrolux, IBM, Novartis, Astra Zeneca, Siemens, Nokia, Philips ve Ericsson sayılabilir. GE Hungary, Hewlett Packard, ING ve General Motors firmaları Macaristan'ı bölgesel çağrı merkezi olarak seçmiştir. Buna karşın yabancıların tarım arazisi alması yasaklanmıştır. Savunma sanayi, ulaşım, telekomünikasyon, boru hatları, elektrik üretimi ve kumar gibi bazı alanlarda yabancı yatırımlar belli şartlar altında yapılabilmektedir. Banka, sigortacılık gibi bazı alanlardaki büyük yatırımlar da devlet onayına bağlıdır.

3.2.3.1.2 Çek Cumhuriyeti'nde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulamaları

Birçok orta ve Doğu Avrupa ülkesi gibi Çek Cumhuriyeti, Slovakya'dan ayrılmadan önceki adıyla Çekoslovakya 1918'de Avusturya İmparatorluğu'na karşı bağımsızlığını ilan etmiş, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu dünyada ise Sovyet sistemi etki alanında yer almıştır. 1948'den itibaren ise Antonin Novotny liderliğindeki Komünist Parti yönetime el koymuştur. Nisan 1968'de benimsenen bir programla başlayan liberalizasyon ve insani yüzlü bir sosyalizm oluşturma çabaları ise Sovyet, Macar, Bulgar, Doğu Almanya ve Polonya'nın oluşturduğu Varşova Paktı birliklerinin Ağustos 1968'de ülkeyi işgal etmesi ile sonuçsuz kalmıştır. 1970 ve 1980'li yıllarda uygulanan baskı rejimi ile muhalefet susturulmuştur. 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Çekoslovakya Kadife Devrim ile özgürlüğüne kavuşmuş ve 1969'dan itibaren görevde olan Slovak Gustav Husak'ın yerine,

devrimin mimarı toplumsal oluşum Yurttaşlık Forumu'nun lideri, aynı zamanda dünya çapında tanınmış bir tiyatro yazarı olan Vaclav Havel 1993-2003 yılları arasında on yıllık bir dönem Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür.

1946'dan sonra ilk kez Haziran 1990'da yapılan seçimlerde oyların yüzde 51'ini Yurttaşlık Forumu, yüzde 35'ini ise Slovak bir siyasi oluşum almış ve bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1992 seçimleri sonrasında Slovak kimliğinin göz önüne alınmadığını iddia eden Slovak koalisyon ortakları ile istikrar sağlanamaması sonucunda halkın çoğunluğunun istememesine rağmen, ayrılma kararı 3/5 çoğunluk ile parlamentodan geçmiş, 1 Ocak 1993'te ülke içindeki iki milli kimlik 75 yıl birlikte yaşadıkdan sonra, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ayrılmıştır.

Çek Cumhuriyeti 1999'da NATO üyesi, 1 Mayıs 2004 tarih itibarıyla de Avrupa Birliği tam üyesi olmuştur (Kaminski, s.4). AB müktesebatı çerçevesinde Çek mevzuatında yapılan değişiklikler, bazı alanlarda ileri bir tarihte yürürlüğe girecektir. Emeğin serbest dolaşımında, Çek işçileri diğer AB ülkelerinde çalışmak için yedi yıl daha çalışma izni almak durumunda olacaktır. Yedi yılsonunda çalışma iznine gerek kalmadan istedikleri AB ülkesinde çalışma hakları olacaktır. Tarım arazilerinin diğer AB vatandaşlarına satışı konusunda da Çek Cumhuriyeti'ndeki tarım ve orman arazilerinin diğer AB vatandaşlarına satışı yedi yıla kadar yasaklanmıştır. 2002 yerel seçimleri sonucunda, Vladimir Spidla Başbakanlığında Çek Sosyal Demokrat Partisi, Hıristiyan Demokrat Birlik-Çek Yurttaşlık Partisi ve Özgürlük Partisi koalisyonundan oluşan hükümet göreve başlamıştır. Ancak 2004 yılında hükümetin mali reformlardaki başarısızlığı ve Çek Sosyal Demokrat Partisi'nin Avrupa Parlamentosu seçimlerindeki düşük performansı Başbakan'ın Parti içindeki güvenoyunu azaltmış, bunun üzerine Parti Başkanı ve Başbakan Vladimir Spidla görevinden istifa etmiş, hükümeti düşmüştür. Ağustos 2004 tarihi itibarıyla kabinede az bir değişiklik yapılarak Stanislav Gross Başbakanlığında yeni hükümet görevi devralmıştır.

Çek Cumhuriyeti'nde politik açıdan istikrarlı bir yapı sürmekte olup var olan tartışmalar ülkede kriz yaratacak boyutta değildir. Çek Cumhuriyeti'nin geçiş döneminde oluşturduğu devlet kurumlarının güçler ayrılığı ilkesine dayalı faaliyette bulunmaları ülkede politik sistemin düzenli işleyişini sağlayan önemli bir faktördür (DEİK, 2005, s.2). Çek Cumhuriyeti, Orta ve Doğu Avrupa'nın en gelişmiş ekonomilerinden birine sahiptir. Komünist dönem sonrası değişim yaşayan geçiş ekonomileri arasında da küresel ekonomi ile entegrasyon

sürecinde en başarılı performans gösteren ülkeler arasındadır. 20. yüzyılın başında sanayileşmiş ilk 10 ülke arasında yer alan, 1950 ve 60'lı yıllarda ağır sanayinin teşvik edildiği ülkede, 1980'lerde elektronik, kimya-ilaç gibi yeni alanlarda yatırımlar gerçekleşmiştir. 1991 sonrası COMECON ittifakının çözülmesiyle geleneksel pazarlarını kaybetmiştir. Bu tarihten itibaren de ülkenin küresel ekonomi ile entegrasyon süreci başlamıştır.

1990'ların başından itibaren fiyat kontrollerinin kaldırılması, özelleştirme, yabancı yatırımlara açılma, uluslararası ticaret ve döviz kurunun serbestleştirilmesi gibi uygulamaları kapsayan bir dizi reform yapılmıştır. İhracatta rekabet gücünü artırmak için kron devalüe edilmiş, tüketim maddeleri ithalatına ek vergiler getirilmiştir. Çek kronu Ekim 1995 itibari ile tamamen konvertibl hale getirilmiştir. 1948'den itibaren planlı ekonomi politikaları izlemeye başlayan ülkede ağır sanayi öne çıkarken hizmetler geri plana itilmiştir. Planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişte ise, sanayinin GSYİH' deki oranı zamanla düşüş göstermiştir. 1990'da sanayinin GSYİH' deki payı yüzde 48 iken, 2003 yılında bu oran yüzde 29,8'e inmiştir. Buna mukabil, tarımın GSYİH' deki oranı yüzde 2,8 gibi çok düşük bir değerdedir.

Çek Cumhuriyeti'nin ticari ve ekonomik ilişkileri ağırlıklı olarak AB ülkeleri odaklıdır. Bundan dolayı AB ekonomik büyümesindeki yavaşlama Çek Cumhuriyeti dış ticaret dengesine ve ekonomisine olumsuz yansıtacaktır. 2003 yılında yüzde 6,3 olarak gerçekleşen cari işlemler açığının GSYİH' ye oranı 2004 yılında ihracat ve ithalat hacmindeki artış ve doğrudan yabancı sermayenin ülkeye girişi sonucunda yüzde 5,2'ye düşmüş, 2005 yılında ise oranın yüzde 3,9' doğru geri çekilmiştir. Çek Cumhuriyeti'nde yabancı sermayeli firmalar giderek ekonomi içinde ağırlık kazanmaktadır. İmalat sanayinde gerçekleştirilen üretimin yarısı Çek Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren yabancı firmalara aittir. Ucuz ve kalifiye işgücü imkânı, teşvikler, gelişmiş telekomünikasyon ağı ve bilgi teknolojisi altyapısı, yabancı firmaları bu ülkede üretim yapmaya teşvik etmektedir

Tablo 3.13: Doğrudan Yabancı Sermaye Yıllık girişler (Milyon Euro)

Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Euro)	
1998	3,317
1999	5,933
2000	5,404
2001	6,296
2002	9,012
2003	1,863
2004	3,596

Kaynak: Çek Milli Bankası Mart 2005

1993'ten 2004 yılı sonuna kadar ülkedeki toplam yabancı sermaye yatırımlarının tutarı 40 milyar euro'ya, kişi başına düşen yabancı sermaye tutarı ise 2003 sonu itibariyle 4,100 dolara ulaşmıştır. Bu rakam, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında kişi başına düşen en yüksek tutardır. Önde gelen yatırımcılar arasında Siemens, Panasonic, Mercedes Benz Engineering, ABB/ALSTOM, Bosch, Coca-Cola, Royal Dutch Shell, LG Philips, SAB Miller, Toyota Motor, Daewoo, Volkswagen, Daimler-Chrysler sayılabilir. Otomotiv ve yan sanayinde dünya sıralamasında yer alan ilk 100 firmadan yaklaşık 40'ının Çek Cumhuriyeti'nde imalat veya montaj yatırımı bulunmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinden gelen sermaye dikkate değerdir. Almanya, Hollanda, Avusturya ve Fransa toplam yatırımın yüzde 64'ünü teşkil etmektedir. ABD ise yüzde 7'lik bir payla 5. büyük yatırımcı konumunda bulunmaktadır.

Tablo 3.14: Ülke Bazında Yabancı Yatırımlar

ÜLKE BAZINDA YABANCI YATIRIMLAR

ÜLKE	2002	2003	2004*	1993-2004*	%
	Milyon EUR	Milyon EUR	Milyon EUR	Milyon EUR	
Almanya	4,942	144	700	12,166	30
Hollanda	1,305	-936	850	6,134	15
Avusturya	809	429	361	4,277	10
Fransa	151	603	139	3,537	9
ABD	201	136	227	2,806	7
İsviçre	288	121	115	2,265	6
Belçika	464	-224	29	1,800	4
İngiltere	-234	563	86	1,792	4
Japonya	123	291	212	779	2
İsveç	115	-44	121	599	1
Danimarka	100	-11	9	473	1
İtalya	135	64	70	435	1
Kanada	-119	116	29	298	1
Diğer	731	611	648	3,624	9
TOPLAM	9,012	1,863	3,596	40,987	100

Kaynak: Çek Milli Bankası Mart 2005

Doğrudan yabancı sermaye Çek Cumhuriyeti'ne know-how ve teknoloji aktarımını sağlamıştır. Özellikle elektrik donanımı, elektronik, makine ve otomotiv sektöründe teknolojik gelişim hızlıdır. Ayrıca gelen yabancı sermaye rekabeti arttırarak özel sektörün gelişimini teşvik etmiştir. Avrupa Birliği üyelik süreci de yabancı sermayeyi ülkeye çeken önemli bir faktör olmuştur. Bankacılık sektöründeki özelleştirme uygulamaları sonucunda finansal hizmetler sektörüne yoğun bir yabancı sermaye girişi olmuştur. 2002 yılında, finans ve sigorta sektörüne toplam 1.6 milyar Euro, imalat sanayine ise toplam 1.1 milyar Euro

yabancı yatırım gerçekleşmiştir. 2003 yılında imalat sanayinde yapılan yatırım iki kat artarak 2.3 milyar Euro'ya çıkmıştır. Başarılı bilim-mühendislik mezunları oranının Çek Cumhuriyeti'nde yüksek olması nedeniyle Honeywell, Panasonic, Siemens, Hewlett-Packard gibi önde gelen teknoloji firmaları ARGE, dizayn ve tasarım çalışmalarını bu ülkede gerçekleştirmektedirler.

Tablo 3.15: Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı

Sektör Bazın Yabancı Yatırımlar					
Sektör	2002	2003	2004	1993-2004	
	Milyon Euro	Milyon Euro	Milyon Euro	Milyon Euro	%
İmalat Sanayi					
Makine ve ekipman	348	1,463	644	5,952	41
Temel metaller	214	584	378	2,070	14
Rafine, Petrol, kimyasallar	271	78	399	2,051	14
Gıda-içecek, Tütün	84	92	46	1,631	9
Metal dışı ürünler	78	77	126	1,321	6
Ahşap, kağıt	74	33	115	872	6
Tekstil	-37	-11	0	307	2
Geri dönüşüm	31	2	19	243	2
Toplam	1,063	2,318	1,727	14,447	100
İmalat dışı sektörler					
Finansal hizmet	1,574	790	414	8,048	30
Ticaret, otel	267	579	16	5,460	21
Ulaşım ve haberleşme	4,669	-2,581	16	5,003	19
Emlak	396	390	442	3,284	12
İnşaat	408	221	215	2,478	9
Madencilik	196	136	83	997	4
Diğer	29	27	38	521	2
Toplam	410	-18	61	749	3
	7,949	-456	1,868	25,539	100

Kaynak: Çek Milli Bankası Mart 2005

Özelleştirmede büyük ilerleme kaydedilmiş olup geriye kalan kamu kurumlarının özelleştirmesi daha fazla doğrudan yabancı yatırımı ülkeye çekecektir. Yeni yatırım (greenfield) alanında da yoğunlaşma beklenilmektedir.

Çek Cumhuriyeti AB üyeliğini takiben yatırım teşvik yasasını da revize etmiştir. İmalat sanayi alanında üç yıllık bir süre içinde gerçekleştirilecek 200 milyon kronun üzerindeki yatırımlara ve işsizlik oranının ülke ortalamasının üstünde olduğu bölgelerde 100-150 milyon

kron üzerindeki yatırımlara teşvik verilmektedir. Toplam yatırım teşvik miktarı, toplam yatırım miktarının yüzde 50'sini geçmemektedir. Bu oran KOBİ'ler için yüzde 65 olarak belirlenmiştir.

Yatırım Teşvikleri

1. Kurumlar vergisinden 10 yıla kadar muafiyet (Yeni kurulacak tesisler için tam muafiyet, mevcut tesislerin genişletilmesi-modernizasyonu için kısmi vergi muafiyeti uygulanmaktadır.)
2. Yaratılan istihdam için teşvikler (İşsizlik oranının ülke ortalamasının en az yüzde 50 üzerinde olduğu bölgelerde her istihdam edilen kişi için 200.000 kron, ülke ortalamasının en az yüzde 25 üzerinde olduğu bölgelerde her istihdam edilen kişi için 100.000 kron ödeme yapılmaktadır.)
3. Eğitim faaliyetleri için teşvikler (Bölgedeki işsizlik oranına bağlı olarak mesleki eğitim giderlerinin azami yüzde 35'i karşılanmaktadır.
4. Ucuz maliyetli altyapı ve/veya yatırım alanları
5. Sanayi ve teknoloji bölgelerinde faaliyet imkânı (Toplam 80 sanayi bölgesi bulunmaktadır)

Yürütülen “Teknoloji Merkezlerini ve İş Geliştirme Hizmetlerini Desteklemek İçin Çerçeve Programı” kapsamında iş geliştirme faaliyetleri için sübvansiyonlar ve eğitim teşvikleri sağlanmaktadır. İş geliştirme hizmetleri içerisinde yazılım geliştirme, yüksek teknoloji onarım, müşteri destek merkezleri sayılabilir. Teşvik sağlanabilmesi için iş ve hizmet alanına göre minimum 15 ila 30 milyon kron yatırım yapılması gerekmektedir. İlk 5 yılda satın alınan varlıklara yapılan yatırımlarda ve ilk üç yıl çalışanların iki yıllık maaşlarında yüzde 50'ye varan destek sağlanan yadımlardandır. Eğitim alanında da özel bir alandaki eğitim masraflarının yüzde 35'i, genel eğitim masraflarının azami yüzde 60'ı karşılanmaktadır. Her bir iş pozisyonu için azami eğitim desteği yaratılan yeni iş imkanına göre 100.000-150.000 kron'dur.

Bir diğer teşvik yolu da “İkili Program” çerçevesinde otomotiv, havacılık, ilaç sanayi alanındaki tedarikçilere yönelik gelişim yardımlarıdır. Bu kapsamdaki hedef sektörlere parça ve hizmet sağlayan tedarikçiler için program, bilgi toplanması ve paylaşımı, yabancı yatırımcılarla Çek tedarikçilerinin bir araya getirilmesi, seçilen Çek tedarikçilerin şartlarının

iyileştirilmesi gibi faaliyetleri içermektedir (Deik, 2005, s.10). Ülkeyi bölgenin bilgi ve teknoloji merkezi yapma hedefi çerçevesinde ülkedeki eski imalat merkezlerinin modernizasyonu, teknik altyapının oluşturulması ve geliştirilmesine önem verilmektedir. Bu altyapı gelişimi ve KOBİ'lerin desteklenmesi, bölgesel farklılıkların azaltılması için Avrupa Birliği de Çek Cumhuriyeti'ne Yapısal Fonlar sağlamaktadır.

3.2.3.1.3 Polonya'da Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımları ve Uygulamaları

1918 yılında bağımsızlığını kazanan Polonya, II. Dünya Alman ve Sovyet işgaline uğradı. Savaş sonrası çoğu diğer bölge ülkeleri gibi Sovyet uydusu halini aldı. 1980'deki işçi karışıklığı bağımsız meslek sendikası oluşumuna yol açtı. Zaman içinde politik bir güç kazanan bu oluşum 1990'da parlamenter seçimi ve başkanlığı kazandı. 1990'ların başında şok program ülkenin Orta Avrupa'daki en hızlı gelişen ülkelerden birisi olmasına yol açtı. Özelleştirme uygulamaları neticesinde 1996 yılından beri ülke Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri içerisinde en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına konu olan ülke durumundadır.

Bilindiği üzere, Polonya 1989 yılına kadar merkezi planlamaya dayalı bir ekonomik politika izlemiştir. Karar mekanizmasını ise piyasa güçleri yerine Devlet oluşturmuştur.

Merkezi planlamaya dayalı sisteme 1989 yılında son verilmesini müteakiben göreve gelen hükümet serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde ekonomik politikalar izlemiştir. Bu dönemde izlenen "Balcerowitz Planı" piyasa ekonomisine geçiş için sistematik bir dönüşümü öngörmüştür. Stabilizasyon programı üç temel prensibi esas almıştır. Bunlardan birincisi, fiyatların serbest bırakılmasıdır. Sosyalist dönemde uygulanan sistem ise devlet tarafından belirlenen sabit fiyatlara dayanmaktaydı.

İkinci prensip, devlet bütçe açıklarının sınırlandırılmasıdır. Bu ilke çerçevesinde bütçe açıklarının Merkez Bankası tarafından para basımı yoluyla finanse edilmesi yasaklanmış, dâhili piyasadaki üretim ve tüketimin sübvansede edilmesi oldukça sınırlı hale getirilmiştir. Son olarak, para politikasında köklü bir değişikliğe gidilmiş, nominal faiz oranları yükseltılarak yüksek reel faiz uygulamasına geçilmiştir. Diğer taraftan, döviz kuru yüksek oranlı devalüasyonu müteakiben sabitleştirilmiştir. Hükümet uzunca süre bu kuru muhafazada başarılı

olmuştur. Özelleştirme, ekonomik reformlar içerisinde önemli bir yer tutmuştur. 1990-1998 döneminde sayı olarak devlet işletmelerinin 6.129'una denk gelen yüzde 70'i özelleştirilmiştir. 1993 yılındaki yaygın özelleştirme, özelleştirme sürecinde önemli rol oynamıştır. Özelleştirme mülkiyet hisse devri, direk satışlar ve çalışanlara devir şeklinde gerçekleştirilmiştir. 1997 yılına gelindiğinde özel sektör GSYİH'nin yüzde 58,7'sini, toplam istihdamın ise yüzde 68'ini sağlamaktaydı.

2000 yılı itibarıyla toplam endüstriyel üretimin yüzde 69,5'i, toplam istihdamın yüzde 69,7'si, toplam yatırımların yüzde 66,9'u özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda özelleştirme ile birlikte Merkez Bankası ile ticari bankaların fonksiyonlarını ayırarak, bankacılık reformuna da ağırlık verilmiştir. Ekonomi aynı zamanda dış ticarete liberalizasyon yoluyla dünyaya da açılım sağlayarak dış ticaretteki devlet tekeli kaldırılmıştır. Uygulanan hızlı stabilizasyon önlemleri neticesinde 1992 yılından itibaren ekonomi büyüme trendine girmiştir. 1995 yılındaki yüzde 7'lik büyüme ile Avrupa'nın en hızlı büyüyen ülkesi olmuştur. Polonya 1996 yılında da 1989 yılındaki GSYİH seviyesini reel olarak geçen ilk geçiş ekonomisi konumuna gelmiştir. GSYİH oluşturan sektörlerin payı da zaman içerisinde değişiklik göstermiş, hizmetler sektörünün payı GSYİH içerisinde yükselmiştir (Gülsoy, 2005, s.3).

Tablo 3.16: 2003 Yılı İtibarıyla GSYİH' nin Sektörlere Göre Dağılımı (yüzde)

Tarım ve Ormancılık	3,0
Sanayi (İnşaat hariç)	24,5
İnşaat	6,0
Ticaret	19,7
Nakliye, mali ve diğer Pazar hizmetleri	30,3
Kamu yönetimi ve diğer kamu hizmetleri	16,5

Kaynak: **The Economist Intelligence Unit Poland Country Report, June 2005**

Uygulanan politikalar neticesinde, ilk anda işsizlik ve enflasyon artmış, ancak yıllar itibarıyla düşüş göstermeye başlamıştır. 1990 yılında yüzde 600 olan enflasyon, 1991 yılında yüzde 70'e düşmüştür. 1999 yılında hükümet dört temel reform daha yapmıştır. Bunlardan biri, ülkenin idari yapısındaki reformdur.

Bu reformla mahalli idarelerin yönetim gücü artırılmıştır. İkinci reform bütçeye dayalı emeklilik sisteminin yeniden yapılandırılmasıdır. Bu reformla üçlü bir sistem yaratılmıştır. Bu sistem, devletin mevcut güvenlik kuruluşu (ZUS), katılımın yarısının işçi, yarısının işverence karşılandığı, özel emeklilik fonları ve işçi veya işletme tarafından finanse edilen emeklilik

programları tarafından oluşturulmaktadır. Diğer iki reform ise sağlık harcamalarını rasyonel hale getirmeyi amaçlayan sağlık reformu ile eğitim alanındaki reformlardır.

2004 yılı itibarıyla Avrupa Birliği üyesi olan Polonya'da 2000 yılındaki GSYİH artışı yüzde 4 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılı GSYİH'si 157,7 milyar \$'dır. 1996 yılındaki miktar ise 143.8 milyar \$'dır. Bu rakamlar dikkate alındığında son beş yılda GSYİH artışının yüzde 9.6 olduğu görülmektedir. Reformların başladığı 1990 yılındaki GSYİH'si ise 59 milyar \$ seviyesindeydi. 2001 yılında yüzde 1,2 olan büyümenin, 2002 yılında ise yüzde 1,8 oranında gerçekleşmiştir (Gülsoy, 2005, s.8). Ekonomideki büyümenin göreceli yavaşlaması iç talepteki ve yatırım harcamalarındaki daralmadan kaynaklanmaktadır. İç talepteki artışı önleyen faktörler ise tüketici harcamalarını azaltan işsizlik ile yüksek reel faizlerdir. Ayrıca, Amerikan ve AB ekonomilerindeki yavaşlama da bu trendi kuvvetlendirmiştir.

Tablo 3.17: Polonya Ekonomisi Projeksiyon Özeti (yüzde)

	2003	2004	2005	2006*
Reel GSYİH Büyümesi	3,8	5,4	4,0	4,3
Sanayi üretimi büyümesi	8,3	12,3	8,5	8,3
İşsizlik oranı (ort)	19,9	19,6	18,2	17,7
Enflasyon (ort)	0,7	3,5	2,3	2,1
İhracat	61,0	81,6	99,1	110,9
İthalat	66,7	87,2	104,5	118,0
Cari Denge (Milyar \$)	-4,6	-3,6	-3,8	-5,8
Cari denge (GSYİH % pay)	-2,2	1,5	-1,3	-1,8
Dış Borç (yıl sonu Milyar \$)	95,3	108,2	-116,2	125,8
Döviz Kuru ZI: ABD \$ ort	3,89	3,65	3,11	3,04
Döviz kuru ZI: Euro ort	4,40	4,55	4,11	4,24

Kaynak: The Economist Intelligence Unit Poland Country Report, June 2005

* Economist Intelligence Unit Projeksiyonu

Polonya önemli ölçüde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına konu olan bir ülke durumundadır. 1990 yılında yıllık 100 milyon \$ olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları yıllar itibarıyla yükseliş göstermiş olup, 2001 yılında yıllık yatırım miktarı 7,1 milyar \$'a ulaşmıştır. 2001 yılı itibarıyla toplam doğrudan yabancı yatırım miktarı 56,8 milyar \$'dır.

Yabancı yatırımlar imalat sanayinin yanı sıra ticaret ve finansman alanlarında yoğunlaşmaktadır. Yabancı yatırımların yoğun olduğu imalat sanayi kolları ise gıda işleme, otomotiv, kağıt, elektrik ve kimya endüstrileridir. 2001 yılı itibarıyla önemli yatırımcı ülkeler ise, Fransa (10,2 milyar \$), A.B.D. (7,8 milyar \$), Almanya (7,1 milyar \$), Hollanda (4,5 milyar \$), İtalya (3,5 milyar \$), İngiltere (2,6 milyar \$) 'dir.

Çoğu ufak ve orta çaplı işletmeler olmak üzere yabancı sermayeli 44.000 firma Polonya'da faaliyet göstermektedir. Bu firmalardan 42.500 âdeti Limited şirkettir. Yabancı firmaları Polonya'daki toplam firmaların yüzde 11,6'sını oluşturmaktadır. Bir milyon \$'ın üzerinde yatırım yapan yabancı firma sayısı 2000 yılı sonunda 885 âdete ulaşmıştır. Yatırımcılar 19.11.1999 tarihli Ticari Faaliyetlere Dair Yasa ile 15.9.2000 tarihli Ticari Firmalar Yasası'na tabidirler. Yabancı yatırımcılar yerli firmalar ile aynı haklara sahiptir.

Sadece kumar ve talih oyunları alanı yabancı yatırımcılara yasaklanmıştır. Yatırımcı için herhangi bir performans limiti bulunmamaktadır. Mevcut mevzuata göre, karşılıklılık prensibine dayalı olarak yabancı firmalar sınırlı ortaklık, limitet şirket veya anonim şirket şeklinde faaliyet gösterebilmektedir. Yabancı firmalar şube veya temsilcilik ofisleri de kurabilmektedir. Ticari bir firma kurulabilmesi için öncelikle şirket kuruluşuna dair noterlik yasası ve kuruluşlar düzenlemeleri ile uyumlu bir belge tanzim edilmelidir. Firmanın tüzel kişilik kazanması için ticari kayıt alması ayrıca, Merkezi İstatistik Bürosuna kaydı gereklidir. Kayıt işlemini müteakip firma Sosyal Güvenlik Bürosuna kayıt olmalıdır. Ayrıca, yasada öngörülen bazı durumlarda ekonomik faaliyeti sürdürmek için lisans veya müsaade alınmalıdır. Bunları müteakiben firma Polonya'daki herhangi bir bankada ticari hesap açtırmalı ve vergi bürosuna da kayıt yaptırmalıdır. Ticari Faaliyetler Yasası çıkarılması, hava taşımacılığı, silah, maden ve patlayıcı ticareti gibi alanlarda faaliyet için lisans alınmasını öngörmektedir. Bu tür lisanslar iki yıldan kısa 50 yıldan uzun süreli düzenlenmemektedir. Banka kurulması için ise Bankacılık Denetleme Komisyonundan izin alınması gerekmektedir. İzine ihtiyaç gösteren bazı faaliyet alanları ise tütün ürünleri işleme, araştırma, taşıma ve gümrük acentesi hizmetleri ile turizm faaliyetleri organizasyonudur.

Yabancı tarafın şirkete katkı payı konusunda asgari bir değer öngörülmemiştir. Ancak, Polonya Ticari Şirketler Yasası Limitet Şirketler için 50.000 PLN (yaklaşık 12.500 \$), anonim şirketler için 500.000 PLN (yaklaşık 125.000 \$) asgari kuruluş sermayesi öngörmüştür. Yasaya göre, 31.12.2000 tarihine kadar bu miktarın altında sermayesi olan kuruluşların 5 yıl içerisinde sermayelerini belirlenen miktara yükseltmeleri gerekmektedir. Yabancıların sermayeye katkıları kaynağı belli olmak üzere nakit PLN veya yabancı banka aracılığı ile transfer edilen döviz şeklinde olabilmektedir.

Yabancı yatırımcı tarafından sermaye payı olarak getirilen sabit sermaye gümrük vergisinden muaftır. Hissedarlar tarafından bilânçonun onaylanmasından sonra, yabancı hissedar vergi

sonrası kârını yurtdışına transfer hakkına sahiptir. Ayrıca yabancı yatırımcı stok ve hisselerinin veya diğer aktiflerinin satışı dolayısıyla elde ettiği gelir ile tazminatları yurtdışına transfer edebilmektedir. Yabancı firmalar çalışma müsaadesi olan yabancılar dahil istediği kişileri çalıştırma hakkına sahip bulunmaktadır. Yabancı işçiler Polonya'da Zloti cinsinden kazandıklarını dövize çevirerek yurtdışına gönderebilirler.

Yasalara göre, yabancı yatırımcıların millileştirme ve varlıklarına el konulması durumunda tazminat hakları bulunmaktadır. Yabancı yatırımcılar Polonya'daki firmaların hisselerini menkul kıymetler piyasası yoluyla edinebilmektedir. Eğer şirket hisseleri menkul kıymetler borsasına kayıtlı değilse, şirket mevcut sahiplerinden satın alınabilmektedir. 2001 yılı kurumlar vergisi oranı yerli ve yabancı firmalar için farklılık arz etmeyip yüzde 28 oranındadır. 1920 tarihli Yabancıların Gayrimenkul Edinmelerine İlişkin Yasa yabancıların izinsiz gayrimenkul edinmelerini yasaklamaktadır. Ancak, 1996 yılında yapılan bir değişiklikle yabancıların apartman, 0,4 hektara kadar şehir içi arazi ile bir hektara kadar tarım arazisini izinsiz almalarına imkân sağlanmıştır. Bu miktarları aşan gayrimenkul alımları Savunma ve Tarım Bakanlıklarının kabulü üzerine İçişleri Bakanlığı'nın onayına tabidir.

Yabancı yatırımcılar anlaşmazlıkların çözümünde uluslararası arbitraj yoluna gidebilmektedir. Ancak, tüm arbitraj kararlarının otomatik uygulanması mümkün olmadığından, Polonya'nın anlaşmazlık çözümünde kabul ettiği uluslararası anlaşmalara bakmak gerekmektedir. Bu anlaşmalar, 1923 tarihli Arbitraj Hükümlerine İlişkin Cenevre Protokolü, Uluslararası Arbitraj Kararlarının Uygulanması ve Tanınmasına ilişkin New York Konvansiyonu, 1961 Cenevre Uluslararası Ticaret Arbitrajı Hakkında Avrupa Konvansiyonu ve 1972 Ekonomik ve Bilimsel İşbirliğinde İç Hukuk Anlaşmazlıklarının Arbitraj Çözümüne İlişkin Moskova Konvansiyonu'dur.

Fikri mülkiyet hakları konusunda 2000 yılında çıkarılan yasa ile Polonya Dünya Ticaret Örgütü TRIPS Anlaşması ve Avrupa Birliği ile uyum sağlamıştır. Özel Ekonomik Bölgeler: Söz konusu bölgeler 20.10.1994 tarihli Yasa ile oluşturulmuştur. Bölgeler bu bölgede çalışan yatırımcılara kısmi veya tam kurumlar vergisinden muafiyet ile yatırım harcamalarının bir kısmının gelir yaratan maliyet olarak kabul edilmesi gibi teşvikler sağlamaktadır. Lokal vergiler ve işletici tarafından yatırımcıya sağlanan imkanlar farklı olduğundan, Teşvikler bölgeden bölgeye de değişiklikler göstermektedir. Halen 15 adet bölge bulunmaktadır. Gümrük Vergisinden Muaf Bölgeler: Bu bölgeler ve antrepolar 1997 tarihli Gümrük

Kanununa tabi olup, Polonya dışı olarak mütalaa edilmektedir. Bölgeler Maliye Bakanlığı'nın Kararı ile kurulabilmektedir. Firmalar bu bölgede perakende faaliyet dışında endüstriyel, ticari ve hizmetler sektöründe faaliyet gösterebilmektedir. Haziran 2001 tarihi itibarıyla ana ulaştırma yolları üzerinde yer alan 7 adet bölge bulunmaktadır. Bunlar Gdansk, Gliwice, Malaszewicze, Mszczonow, Szczecin, Swinoujscie, Varşova'dır (Gülsoy, 2005, s.13).

Polonya Hükümeti tarafından 19 Mayıs 2002 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, yabancı girişimcilere yönelik olarak yeni bir Teşvik Tedbirleri Paketi uygulamaya konulmuştur. Böylelikle, şimdiye kadar sadece özel ekonomik bölgelerde yatırım yapan girişimciler için geçerli olan Teşvik Sisteminin hem sınırları, hem de uygulama alanı açısından kapsamı genişletilmiştir. Yeni yasa uyarınca, 10 milyon Euro üzerinde yatırım yapan girişimciler, yeni istihdam olanakları sağlayan yeni ve ileri teknoloji içeren yatırımlar ile çevre korumasına yönelik yatırımlar desteklenmektedir. Girişimciler, gerekli koşulları sağlamaları durumunda, yaptıkları yatırımın toplam değerinin yüzde 50'sini aşmamak kaydıyla, Polonya Ekonomi Bakanlığı veya yerel idari makamlardan doğrudan mali destek alabileceklerdir. Diğer taraftan, Özel Ekonomik Bölgelerde yatırım yapmış girişimciler, daha önceden elde etmiş oldukları imtiyazları koruyabilecekler, buna ilaveten yeni teşvik sisteminden de yararlanabileceklerdir. Teşvik sisteminden yararlanabilmek için yabancı yatırımcıların aşağıda yer alan ön koşullardan en az birini yerine getirmesi gerekmektedir.

1. 10 milyon Euro üzerinde yatırım yapmak,
2. Yapılan yatırım neticesinde minimum 20 kişiye istihdam olanağı sağlamak (5 yıl süreyle),
3. Yeni teknoloji getirmek,
4. Minimum 500.000 Euro tutarında yatırım yapmak suretiyle mevcut bir tesisin modernizasyonuna ve geliştirilmesine katkı sağlamak ve o tesiste çalışmak üzere 100 kişilik istihdam olanağı yaratmak,
5. Çevre dostu teknolojileri içeren yatırımlar yapmak.

Teşvik sisteminden yararlanmak isteyen yatırımcılar her takvim yılında 1-31 Mart veya 1-31 Ekim tarihleri arasında Polonya Ekonomi Bakanlığı'na başvuru yapmak zorundadırlar. İlgili Bakanlık yatırım başvurularını, oluşturulan Danışma Komitesine iletmek suretiyle değerlendirilmesini sağlar. Müspet karar çıkması halinde yatırımcı firma kontrat imzalanmak üzere davet edilir.

**Tablo 3.18: Ülkelere göre Doğrudan Yabancı Yatırımların Kümülatif Değeri
(31 Aralık 2003)**

Ülkeler	Yatırılan Sermaye Milyon \$
Fransa	13.857,2
İngiltere	9.863,2
ABD	8.689,3
Almanya	8.414,7
İtalya	3.837,4
İngiltere	3.689,8
Uluslar arası	3.161,5
İsveç	3.062,3
Danimarka	2.111,4
Belçika	2.048,1
Rusya	2.048,1
Avusturya	1.291,9
Kıbrıs	1.122,9
İrlanda	1.106,1
İsviçre	1.087,7
G. kore	1.087,3
Yunanistan	965,8
Lüksemburg	556,5
Finlandiya	541,4
Portekiz	479,2
İspanya	423,4
Norveç	387,4
Japonya	258,0
Kanada	212,7
Hırvatistan	173,0
Avustralya	158,1
Türkiye	100,1
1 Milyon \$ üzerindeki yatırım değeri	69.441,0
1 Milyon \$ altındaki yatırım değeri	3.265,0
Polonya'da Toplam Yabancı Yatırım	72.706,0

Kaynak: PAIIZ (Polish Information and Foreign Investment Agency)

4. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI, AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

4.1. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Mevzuatı ve Yatırım Teşvikleri

4.1.1. Cumhuriyetten Önce Doğrudan- Yabancı Sermaye Yatırımları

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda geçmişte sahip, olduğu büyük gücünü yitirmiş vaziyetteydi. Ekonomik ve askeri açıdan batının gerisinde kalmış olan imparatorluk Tanzimat ve Islahat reformlarına giderek bu durumdan kurtulmaya çalışıyordu.

1827’de Navarin’de Osmanlı donanmasının yakılması, Rus’ların Edirne’yi ele geçirip İstanbul’a yönelmeleri ve Mısırlı Mehmet Ali Paşa’nın Kütahya’ya kadar ilerlemesi dolayısıyla Hünkar İskelesi Anlaşması’nın Rus’larla yapılması ve Rus himayesine girilmesi söz konusu olmuştur. İngiltere’nin gelişmeleri çıkarlarına karşı görmesi, imparatorluğa yardım ederek Rus tehdidini ortadan kaldırmasına buna karşılık da 1838 İngiliz Ticaret Anlaşması’nın, imparatorluğa imzalatmasına sebep olmuştur.

Bu anlaşmayla Osmanlı imparatorluğu ve yabancı sermaye olgusu ile de tanışmış oluyordu (Uras, 1979, s.91). Bu anlaşmanın içeriği yabancılara büyük imtiyazlar tanınmasına yol açmıştır. Bundan dolayı bu anlaşmayı ve getirdiklerini biraz daha açalım. Anlaşmanın taşıdığı liberal ekonomi politikası, Osmanlı’nın kalkınma hamlelerine başlamış olduğu bir dönemde imzalanmıştır. Bu dönemde batının hiçbir ülkesinde ise bu şekilde liberal politikalar uygulanmıyordu. Kısacası bu anlaşma Osmanlı imparatorluğunu, Batı ülkelerinin açık bir pazarı, haline getirmiştir (Karluk, 1983, s.41).

Anlaşmadan önce Osmanlı’da “Yed-i Vahit” denilen tekel usulü geçerliydi. Buna göre üretici malını direkt pazara süremiyor, ruhsat sahibi tekel kuruluşlarına satmak zorunda kalıyordu. Anlaşma bu uygulamanın da sonu anlamına gelmekteydi. İthalat ve ihracat vergileri konusunda da sınırlamalar getiren anlaşmaya göre tüm ürünlerde ithalat vergi oran yüzde 3 olarak belirleniyor ve en fazla iki puanlık ek vergi koyabilme imkânı tanınıyordu. Ayrıca ithal mallarının Osmanlı sınırları içerisinde nakli ile ilgili olarak hiç bir vergi ödenmeyeceği belirtiliyordu. Buna karşılık Osmanlı tüccarı ise yerli ve ithal malın eyaletler ya da beylikler arasında nakledeken yüzde 12 oranında vergi ödemek zorundaydı (Uras, s.92).

Anlaşmadan kaynaklanan ithalat ve ihracat vergilerindeki kayıplar zaten parasal sıkıntıda olan Osmanlı'nın daha zor duruma düşmesine sebep olmuştur. Çocukluk dönemini yaşayan Türk sanayi ise büyük çöküş içine girmiştir. 1812-41 yılları arasında, Tşkodra ve Tirnova'daki ipek dokuma tezgâhlarını sayısına 2000'den 200'e inmesi buna çarpıcı bir örnektir (Karluk, s.41). Osmanlı döneminde gerçekleşen yabancı yatırımların modern anlamda doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak kabul etmek güçtür. Bu dönemde fiili yatırımlar dışında sermaye yatırımları daha büyük miktarlarda gerçekleşmiştir ve ikisi birbirinden ayrılmadan verilecektir. 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıl başlarına kadar olan dönemde Osmanlı imparatorluğuna gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bakıldığında, yatırımların özelliklerinin sömürgelerdeki yabancı sermaye hareketleri ile benzerlik gösterdiği ortaya çıkar (Alpar, 1978, s.123). Yabancıların- yatırıma, yöneldikleri alanlar; demiryolları, liman işletmeciliği ve elektrik havagazı, banka ve sigorta gibi alanlardı. Ayrıca önemli ölçüde üretimde yapmıyordu bu yatırımcılar. Bunun en önemli sebebi de yine imzalanan, ticaret anlaşmasıdır (Alpar, s.124). Yabancılar mal ihracatında elde ettikleri inanılmaz ayrıcalıklar sayesinde Osmanlı pazarına, pazarda üretim yapmaya gerek duymaksızın girebiliyorlardı.

Gümrük ve ticaret gelirinde büyük azalma ile bozulan devlet sistemi Osmanlı maliyesini çok zor durumda bırakmıştır. Bunu aşmak için ilk zamanlar Galata bankerlerine gidilmiştir. Devletin finansman ihtiyacı bu bankerleri aşınca Reşit Paşa'nın sadrazam olduğu dönemde Fas, İspanya ve Hollanda ile 100 bin akçelik anlaşma imzalanmıştır. Osmanlı'nın borç alması gibi bir durum kabul edilmediğinden dolayı bu anlaşma iptal edilmiş ve 2.2 milyon Frank tazminat ödenmiştir (Uras, s.94). 1854 yılındaki Kırım savaşı ise Osmanlı'nın borç alma ayıbına mecbur kaldığı bir gelişme olmuştur. 3 milyon İngiliz Lira'lık anlaşma yapılmış ancak bunun sadece 1.5 milyonu devletin eline geçmiştir (Karluk, s.42). Bu borçlanmadan sonra ise yeni borçlanmalar birbirini takip etmiş. 1854-1874 arası dönemde toplam borç 191 Milyon İngiliz Lirasına ulaşmıştır (Tablo 4.1). 1874 yılında devletin yıllık geliri 17 Milyon lira iken, dış borç anapara ve faiz ödemeleri 13 Milyon liraya ulaşmıştır (Uras, s.94).

Devletin borçlarının aşırı birikmesi ve ödeyememe durumu, 1881 tarihinde "Duyunu Umumiye-i Osmaniye'nin" oluşturulmasına yol açmıştır. Amaç belirlenmiş doğal kaynaklar ve gelir kaynakları yardımıyla borçların ödenmesiydi. Tuz ve tütün tekelleri, pul, müskirat ve balık vergileri gibi birçok vergi bu oluşuma bırakılıyordu. İlk aşamada kurum 2.522 bin lira gelir sahibiyken, 1911-12 yıllarında tüm devlet gelirlerinin yüzde 32.5'ini yani 8.258 bin liraya sahip olmuştur.

Tablo 4.1: 1854-1877 Arası dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun aldığı krediler

Yıl	Aracı kuruluş (Milyon)	Borç Miktarı	Faiz %	İhraç fiyatı %
1854	Palmer ve Ort, Gold Schmid ve Ort	5£	6	80
1855	Fransa ve İngiltere	6 £		-
1858	Deu, Palmer ve Ort	7 £		76
1860	Mires	400 Fr		53,75
1862	Osmanlı Bankası	200 Fr		68
1863	Osmanlı Bankası	201 Fr		68
1865	Osmanlı Bankası	150 Fr		66
1865	Genaral Credit and France	40 £		50
1869	Cmptair D'Escompte	555 Fr		54
1870	Baron Hirsck	792 Fr		31,13
1871	Credit Genaral Ottoman	5 £		73
1872	Credit Genaral Ottoman	278 Fr		98
1873	Credit Genaral Ottoman	11 £		55
1873	Credit Genaral Otoman	694 Fr		54
1874	Osmanlı Bankası	1000 Fr		43
1877	Osmanlı Bankası	5 £		52

Kaynak: Güngör Uras, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İktisadi Yay. Ltd, 1979, s.95

Duyunu Umumiye ile birlikte yabancılar bugünkü anlamda işletmeciliğe başlamışlardır (Karluk, s.43). Tuz işletmesi, Ereğli kömür madenlerinin işletilmesi, İstanbul demiryolları, İstanbul ve Beyrut liman işletmeleri ile İstanbul elektrik, su ve tramvay işletmeleri kontrol edilmiştir. Almanlar ise 1888 yılında Deutsche Bank vasıtasıyla Bağdat demiryolu projesini ele almışlardır. Ayrıca 1889 yılında “Anadolu Osmanlı şimendifer kumpanyası” Alman sermayesi ile kurulmuştur. Maden sektöründe yabancı şirketler kömür, manganez, zampara taşı gibi üretim alanlarına yatırım yapmışlardır. 1870-1911 yılları arasında toplam 288 maden imtiyazı verilmiştir. Bunun 107'si Türklere, 67'si azınlıklara ve 109'u yabancılara verilmiştir (Alpar, s.43). Bankacılık ve Sigortacılık alanında hizmet gösteren yabancı yatırımcılar kısa zamanda büyük kârlar ve mali ayrıcalıklar elde etmiştir. Aydın demiryolları şirketinin 1864-1913 arası dönemde 11 milyon sterlinlik kar transferi yapması, Osmanlı Borçları'nın 1913'e kadar 25 milyon sterline ulaşması ile karşılaştırıldığında önemli bir örnektir (Alpar, s.126). Demiryolları alanındaki yabancı yatırımlar da önemli miktarlardaydı. 1859-1914 yılları arasında yapılan demiryollarının uzunluğu 6.784 km. olmuştur. Sermaye açısından yüzde 42'si Fransız, yüzde 41'i Alman ve yüzde 17'si de İngiliz firmalarından sağlanmıştır. Toplam değer ise 5.584 bin Osmanlı kuruşu olmuştur. Osmanlı'nın bu demiryolları yapılırken verdiği imtiyazlar çok önemlidir. Km başına belirli bir kâr düzeyinin garantisi, Osmanlı ormanlarından kereste ihtiyacının karşılanması, yol üstündeki taş ocaklarının sahiplenilmesi ya da yenilerinin kurulması, verilen imtiyazlardan bazılarıdır. Osmanlı döneminde, yabancı sermayeli yatırımların değeri hakkında kesin bir rakam vermek güçtür. Bir çalışmaya göre, Fransız'ların toplam yatırım miktarı 1914'de 3,3 milyar Fransız Frangı'na ulaşırken, İngiliz yatırımları 1913 yılında 24 milyon Sterlin olmuştur (Karluk, s.44). 1914 yılında Osmanlı'dan

Cumhuriyet'e devralan misak'ı milli sınırları içindeki yabancı sermayeli kuruluşların toplam yatırım miktarı 63,4 milyon İngiliz sterlini civarındaydı. 1892-1911 arası dönemde faaliyet gösteren yabancı şirketlerin faaliyet alanlarına bakıldığında genelde kamu hizmeti verdikleri görülür. Bir diğer önemli alan ise bankacılık olmuştur (Tablo 4.2).

Tablo 4.2: 1982-1911 Yılları arasında faaliyette bulunan bazı yabancı şirketlerin uğraş Alanı ve sermayesi

Şirket İsmi	Sermayesi
Selanik bankası	250.000 (1000 Frank)
Dersaadet Su Şirketi	20.000 (1000 Frank)
Beyrut Havagazı Osmanlı Şirketi	800 (1000 Frank)
Selanik Tramvay Şirketi	500 (1000 Frank)
Doyçe Bank (Deutsche)	150.000 (1000 Mark)
Osmanlı Bankası	250.000 (1000 T.L)
Tünel şirketi	165 (1000 T.L)
Kredi Liyone	250.000 (1000 T.L)
Haliç Vapurları Şirketi	100 (1000 T.L)
Ereğli Şirketi Osmaniyesi	27.440 (1000 T.L)
İstanbul Tramvay şirketi	27.000 (1000 İsviçre F)

Kaynak: Cem Alpar, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, 2.b, Ankara: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi; 1978, s.129

1910 yılına gelindiğinde misak-ı milli sınırları içerisindeki yabancı sermayeli şirketlerin sektörel dağılımına bakıldığında demiryolu şirketlerinin üstünlüğü ortaya çıkar. Tüm yatırımların üçte birine yakın kısmı demiryolu şirketlerinin yatırımları olmuştur. Sanayi en fazla payı alan ikinci sektör gibi gözükse de, elektrik, tramvay, su ve liman işletmeleri gibi kamuya dönük hizmetler bir araya getirildiğinde en fazla payı alan ikinci sektörün kamu hizmetlerine yönelik sektörler olduğu görülür (Tablo 4.3).

Tablo 4.3: 1910 Yılında Misak-ı Milli sınırları içerisinde yabancı sermaye yatırımlarının Sektörel dağılımı (Milyon Kuruş)

	Sermaye	%
Demiryolları	3368	59
Sanayi	650	11,4
Banka-Sigorta	560	9,8
Madenler	328	5,7
Elektrik Tramvay Su	311	5,5
Limanlar	288	5
Ticaret	206	3,6
Toplam	5711	100

Kaynak: Uras, a.g.e, s.100

4.1.2. 1923-1954 Arası Dönemde Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Osmanlı'dan kalan kapitülasyonlara son verilmiş, yabancı sermayeli kuruluşlarda devletleştirilmiştir. Bu dönemde kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlarda çalışan yabancı firmaların devletleştirilmesi 16 yıl sürmüş, tazminat olarak 23.5 milyon İsviçre frangı, 804.5 milyon Fransız frangı, 34.8 milyon İngiliz sterlini ve 10.7 milyon Türk lirası ödenmiştir (Alpar, s.132).

Bu devletleştirme faaliyetlerine karşın cumhuriyet yönetiminin yabancı, sermayeye karşı tavır takındığı söylenemez. Bununla birlikte bu dönemde yabancı yatırımların gelmesi de oldukça sınırlı olmuştur. Bunun iki sebebi vardır. İlki devletleştirme faaliyetleri ikincisi ise kapitülasyonlardan elde edilen ayrıcalıkların sona ermesi dolayısıyla yabancı şirketlerin kârlılıklarının düşmesidir. Bununla birlikte 1924 yılında yerli ve yabancı firmaların ödenmiş sermayeleri hemen hemen birbirine eşittir.

1933-39 Arası dönemde Atatürk'ün devletçilik politikasından kaynaklanan yabancı sermayeye oldukça kapalı bir dönem olmuştur. Yukarıda geçen tüm bu ifadelere karşılık yapılan bir çalışma, 1920-30 arası dönemde Türkiye'ye yabancı sermayenin geldiğini ortaya koymaktadır. Çalışmaya göre yabancı sermaye Türkiye'ye çeşitli yollarla girmekteydi. Bazı firmalar faaliyet göstermek için şubeler açarken, bazıları da, Türk kanunları uyarınca kurulan Türk anonim, limitet ya da kolektif şirketleri aracılığıyla Türkiye'de faaliyet göstermiştir (Ökçün, 1997, s.47).

Yine çalışmaya göre yabancı firmalar Türkiye'deki Anonim şirketleri kullanarak Türkiye'ye yatırım yapmaktaydı. Bazen yüzde 45-41 bazen de tamamıyla Türk katılımcı paravan olarak kullanılmaktaydı. Bu sayede yabancılar yasal düzenlemelerden kurtulmuş oluyordu. 1920-22 arası dönemde anonimleşme süreci gerileme göstermiştir. 1923-26 arası dönemde ise büyük bir patlama yaşanmıştır. Bu dönemde yerli sermaye- yabancı sermayeye göre daha yoğun görülmüştür. 1928 yılında yabancı katılımlı Türk şirketlerinin örgütlenmesi Türk'lere oranla daha yoğun olmuş, 1930'da ise genel iktisadi krizden etkilenen yerli ve yabancı yatırımcı dolayısıyla anonimleşmede hızlı bir düşüş olmuştur (Ökçün, s.147). 1920-30 arası dönemde Türk anonim şirketlerini kullanarak Türkiye'ye gelen Yabancı sermaye yoğun olarak İstanbul, İzmir, Ankara ve Adana'da toplanmıştır. Yerli ve yabancı sermayenin bir anda bulunduğu anonim şirketler sektöre dağılımına bakıldığında bankacılığın en önemli sektör olduğu görülür. Bunun yanında maden üretimi, gıda sanayi, elektrik ve havagazı üretimi, dokuma ve çimento sanayi gibi sektörler de anonim şirketlerin, faaliyet gösterdiği alanlar içerisinde yer alıyordu (Ökçün, s.148) . Bankacılık alanında yabancı sermaye az görülürken kibrit, ispirto, barut ve patlayıcı maddelerin üretiminde yabancı sermayeli Türk anonim şirketlerinin tekeli söz konusuydu.

1929 yılında yaşanan Dünya ekonomik krizi, Türkiye'nin 1447 sayılı menkul kıymetler ve kambiyo borsaları kanunu ile döviz alım-satımının maliye bakanlığının iznine bağlanmasına

yol açmıştır. Bu kanun yabancı sermaye adına kısıtlayıcı bir kanundur (Uras, s.148). 1930 yılında yürürlüğe giren 1567 sayılı kanun, Türk parasının konvertibilitesini kaldırmıştır. 1947 yılında, Türk parasını koruma yasasına ilişkin olarak çıkarılan 13 sayılı bakanlar kurulu kararı ile yabancı sermayenin geliş şekli, amacı ve transferi hakkında ilk düzenlemeler yapılmıştır. 1950 yılında kabul edilen 5583 sayılı yasayla, Türkiye'ye gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verilmiş (Alpar, s.133), yurt dışından borç almak isteyen yerli yatırımcıya da borç faizlerinin transferi hakkı verilmiştir. Yabancı sermayeyi gerçek anlamda teşvik eden düzenleme. ise 1954 tarihinde kabul edilen 6224 sayılı özel yabancı sermayeyi teşvik kanunudur.

4.1.3. 1954-1980 Arası Dönemde Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

24 Ocak 1980'e kadar olan dönemde Türkiye'ye gelen Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımları üç kanun çerçevesinde düzenlenmiştir. 6024 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 6326 sayılı Petrol kanunu ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunudur.

4.1.3.1. 1954-1980 Arası Dönemde Mevzuata Yönelik Düzenlemeler

4.1.3.1.1. 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu

Bu kanunun çıkarılmasından önce, 1951 tarihinde 5821 sayılı yabancı sermaye yatırımlarını teşvik kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun teşvik konusunda çıkarılan ilk kanun olması dolayısıyla önemlidir. Ayrıca günümüzde de yürürlükte olan 6224 sayılı kanun'a da temel teşkil etmektedir (Karlık, s.49). Bu kanun zamanının koşulları altında en liberal kanunlardan biri olmuştur. Yasaya göre yabancı şirketler için koşullar;

- a- Türk özel teşebbüsüne açık olan alanlarda çalışmak,
- b- Tekel veya özel bir ayrıcalık yaratmamak,
- c- Sermaye olarak da döviz, fiziki kapital veya lisans hakları tanınmakta ve aynı kapsama girmektedir.

Yasa yabancı ortakların kar transferine herhangi bir sınırlama getirmemektedir. Bir firmanın kapatılması durumunda satış gelirlerinin yurt dışına transfer edilebileceği, transfer edilmeyen kârlarının da ana sermayeye eklenmesini kabul etmektedir. Yasada sermaye tanımı da oldukça geniş tutulmuştur. Normal olarak para şeklindeki yabancı sermaye, makine, araç, gereç,

teçhizat, yedek parça, lisanslar, patent hakları, fikri hak ve hizmetler ile yeniden yatırılarak sermayeye eklenen kârlar ana sermaye kapsamındadır (Uras, s.111).

Yine kanuna göre yabancı girişimin yurt dışından alacağı kredilerin taksit ve faizleri için teminat karşılığı 1 milyar TL'yi geçmemesi kaydıyla ve Bakanlar Kurulu kararıyla kefalet verebilmekteydi. Yatırım izinlerinin alınmasında ise bürokrasi çok yoğundur. Üç kuruluşa (Ticaret Bakanlığı, İç Ticaret Genel Müdürlüğü ve Yabancı Sermaye Şubesi Müdürlüğü) başvurulmalıydı.

Başvuru Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesince incelenmekte ve 15 günde karar alınmaktaydı. Alınan karar, 30 gün içerisinde Maliye, Ticaret ve Sanayi bakanlıklarından kurulu olan bir komisyon tarafından itiraz etme hakkı vardı. Sonuç bakanlar kurulunun onaylamasıyla yürürlüğe girerdi. 1967 yılında 933 sayılı kanunla Yabancı Sermayeyi teşvik Komitesi kaldırılmış, bu görev Devlet Planlama Teşkilatı'na bırakılmıştır. İtiraz komisyonu ise görevini Yüksek Planlama Kurulu'na devretmiştir. Bu kanun genel prensipleri ortaya koymakla birlikte, uygulamayla ilgili ayrıntılı düzenlemeye gitmediğinden, uygulamacıya geniş bir hareket alanı bırakılmıştır (Alpar, s.137). Örneğin, 3. beş yıllık kalkınma planında yabancı sermayenin ülkede bulunmayan bir teknolojiyi getirmesi ve lisans transferinin yabancı ortak payı ile sınırlandırılması gibi uygulamalar, uygulamaya dönük ayrıntılı düzenlemelerin olmamasından kaynaklanmıştır. 6224 sayılı kanunla Türkiye'ye gelen yabancı sermaye tutarı, 1980'e kadar olan dönemde 228 Milyon \$'ı olmuştur. Pazar genişliği ve kaynak bolluğu ile karşılaştırıldığında oldukça küçük bir miktar olmuştur. Genel görüş, bu durumun kanundan kaynaklanmayıp kanunun kötü uygulanmasından kaynaklanıyor olmasıdır. Kanuna yönelik idari ve bürokratik uygulama son derece kötü olmuştur. Bu uygulama ve sonucun başlıca nedenleri şunlardır (Karakoyunlu, 1981, s.7).

1. Teşvik kanunu hazırlanmasına karşın yabancı sermayeye duyulan kuşku ve genel isteksizlik
2. Bazı politik ve ideolojik görüşlerin bürokrasi ve karar mekanizmalarına etkisi
3. Ülkenin ekonomik çıkarlarına yararlı olma konusundaki görüş farklılıkları
4. Ülkenin dışa bağımlı olmasını ve muhtemel ekonomik kapitülasyonun ortaya çıkmasını engelleme fikri
5. Deneyimsizlik, kuralların iyi bilinmemesi ve hatalar

6. Yabancı Sermaye konusundaki kararlardan sorumlu olabilme dolayısıyla bürokrat ve teknokratların tedbirli yaklaşımı
7. Karar ve uygulamalarda istikrarsızlık
8. İnceleme ve müsaadelerin çok uzun sürmesi.

Görüldüğü üzere 1954-1974 arası dönemde 6224 sayılı kanuna göre gelen yatırımlar diğer düzenlemelere göre fazla gözükse de ülkenin potansiyeli ve dünya yatırımları incelendiğinde oldukça sınırlı olduğu görülür. Diğer yıllara göre 1970-1971 arası dönem kısmi bir kıpırdanma olsa da takip eden iki yıl düşmüş ve 1974 yılı yabancı yatırımlar için en kötü yıl olmuştur (Tablo 4.4).

Tablo 4.4:6224 Sayılı kanuna göre gelen doğrudan yabancı sermayenin yıllara göre Gelişimi (1000 T.L, 1954-1974)

Yıllar	Gelen Sermaye	Stok
1954-62	-	226.692
1963	91.386	318.078
1964	69.885	387.963
1965	95.598	483.561
1966	69.580	553.141
1967	67.750	620.891
1968	92.367	713.248
1969	61.357	774.615
1970	90.559	865.174
1971	102.917	968.091
1972	129.125	1.097.216
1973	74.021	1.171.237
1974	91.386	1.197.037

Kaynak: Alpınar, a.g.e, s.143

1976 yılına kadar 6224 sayılı kanundan yararlanarak ülkemize gelen yabancı firmaların sektörel dağılımına bakıldığında imalat sektörünün yüzde 86'sının imalat sanayisine geldiği görülür. Tarım ve madencilik sektörlerine hemen hemen hiç gelmeyen yabancı yatırımların hizmetler sektöründeki payı da oldukça sınırlıdır. İmalat sektöründe yabancıların payına bakıldığında genelde tek başına hareket etmek yerine ortaklıklara gittikleri görülür.

Tablo 4.5: 6224 Sayılı Yabancı Sermaye kanunundan yararlanan şirketlerin sektörel Dağılımı (1976, 1000 T.L)

	Firma Sayısı	Toplam Sermaye	Yabancı Sermaye	Sektörel Pay	Yabancı Sermaye Payı%
Tarım	1	2.000	1.020	0,05	51
Maden	2	25.070	24.031	0,1	95,9
İmalat	93	4.560.508	1.878.786	86,29	41,2
Hizmetler	13	830.210	273.581	12,56	33
Toplam	109	5417.788	2.177.418	100	40,2

Kaynak: Alpar, a.g.e, s.144

4.1.3.1.2. 6326 Sayılı Petrol Kanunu

Bu kanuna göre de Türkiye’de yabancı sermaye yatırımları yapılabilmekteydi. Kanunun amacı, ülkenin sahip olduğu kaynakların özel teşebbüs eli ve yardımıyla geliştirilmesini sağlamak olarak belirtilmiştir. Kanun devlete üzerinde arama yaptığı veya işletme kurduğu araziye kamulaştırma hakkını vermektedir. Ayrıca yabancı yatırımcı, petrol çıkarmak amacıyla ihtiyaç duyduğu her türlü malzemeyi yurt dışından gümrük ödemediği ithal etme hakkına sahiptir (Uras, s.114). Bu kanun 1973’de kabul edilen Petrol Reformu kanunu ile 6326 sayılı kanundaki özel teşebbüs eli ile ifadesi çıkarılmış, sadece “ülkenin petrol kaynaklarının, ulusal çıkarlara uygun olarak değerlendirilmesi” ifadesi kalmıştır.

Tablo 4.6: Yabancı petrol şirketlerinin getirdikleri sermaye (1975, 1000)

	Getirilen Sermaye
Arama	1140.382
Tasfiye	724.656
Dağıtım*	211.322**

Kaynak: Alpar, a.g.e, s.140

*Dağıtım ile ilgili faaliyetler 17 sayılı Türk Parasının Değerini Koruma Kanununa göre yapılmaktadır

**31 Aralık 1973 değeri

4.1.3.1.3. 1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu Hakkındaki 17 Sayılı Kararname

Yabancı yatırımlara ilişkin en eski hükümet düzenlemesi, 1930’da Dünya Ekonomik krizinin etkisiyle yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu’dur. Bu yasanın geçici olarak yürürlüğe konulması düşünülmüş ancak pek çok ilavelerle sonuncusu 1958’de yürürlüğe konulan 17 sayılı kararnamedir uygulanmasına devam edilmiştir (Yased, 1983, s.6). Aynı dönemde, dış borçların ödenmesi ertelenmiş ve ithalat da kısıtlanmak zorunda kalmıştır (Parasız, 1998, s.26).

Genel olarak 1567 sayılı kanuna dayalı kararnameler, Türkiye’de üretim faaliyetini amaçlamayan, irtibat bürosu ya da temsilcilik niteliğindeki yabancı sermayeli kuruluşların faaliyetlerinin düzenlenmesini amaçlamaktadır. 17 sayılı kararname, madencilik ve endüstri dışındaki bazı alanlarda yabancı yatırımlar için (ithalat ve pazarlama gibi) temel yasal çerçeveyi ve düzenlemeyi oluşturmaktaydı.17 sayılı kararın 51. maddesine göre yabancı yatırımcıların Türkiye’de sahip buldukları (Yased, s.9);

1. Gayrimenkul malların gelirleri ve satış bedelleri,

2. Menkul kıymetler ile bunların gelirleri ve satış bedelleri (tasarruf bonoları dâhil),
3. Türkiye'deki faaliyetlerden doğan kâr, temettü, kazanç, faiz, tasfiye ve istikrar hisseleri ile bunların devir ve satış bedelleri,
4. Menkul malların gelirleri ile satış, bedelleri ve Türk parası ile olan her türlü hak ve alacakları blokedir.

Ancak daha sonra bloke edilen kârların belli şartlar altında ve yurt içinde kullanılması şartıyla da bloke olması mümkündür (Uras, s.117). Kararname yüzde 100'e varan yabancı sermaye ortaklığını teorik olarak avantajlı kılıyordu. Kararnamenin genel olarak üç önemli alanda sıkı kısıtlamaları vardı (Alpar, s.138). İlke olarak teşebbüs, sermayesini arttırmaz. Bu hüküm işletme varlıklarının cari değeri ile kuruluş sermayesi arasında çok önemli farkların oluşmasına yol açmıştır. İşletmelerin borçlanmaları çok fazla kısıtlanmıştır. Yani kârlı kuruluşların mal varlıklarının yüzde 50'si kadar borçlanmalarına izin veriliyordu.

1973 yılı sonunda Türk parasının kıymetini koruma kanununa göre transfer hakkı elde edebilen ve bu hakkı olmayan firmalar incelendiğinde transfer hakkı alabilen firmaların özellikle sigorta ve bankacılık sektörlerinde oldukça fazla olduğu görülür. Normalde bu yasaya göre kar transferi imkânsız olmakla birlikte faaliyetlerin kalıcılığı, ya da sadece irtibat ve satış bürosu oluşturmanın ötesinde faaliyetlere girişen yabancı firmalara bu hak tanınmıştır.

Tablo 4.7: 17 Sayılı Türk Parasının Koruma Kanununa göre Transfer hakkı olan ve olmayan yabancı şirketlerin sermaye stokunun sektörel dağılımı (1973, Bin TL)

sektör	Transfer hakkı olan			Transfer Hakkı olmayan		
	Şirket Sayısı	Toplam Sermaye	Yabancı Ortak Payı	Şirket Sayısı	Toplam Sermaye	Yabancı Ortak Payı
Gıda-Tütün	2	816	100	-	-	-
Kimya	4	5.893	85	7	7.035	99
Makine İmlt	1	1.770	100	-	-	-
Elektronik	4	6.275	98	1	100	100
Sigorta Banka	16	20.687	93	1	7.000	10
Ulaştırma	3	1.048	100	-	-	-
Ticaret	3	3.020	100	5	1.000	79
Diğer	3	1.232	80	3	13.323	83
Maden*	-	-	-	5	2.976	90
Toplam	36	40.741	-	21	31.344	-

Kaynak: Alpar, a.g.e, s.139

*Maden çıkarımından çok ithalat ve ihracat faaliyeti ile uğraşan firmaları kapsar

1954 yılından 1980 yılına kadar olan dönemdeki mevzuat incelendikten sonra özellikle 6224 sayılı Yabancı Sermaye'yi Teşvik Kanununu uygulamaya yönelik kalkınma planlarındaki gelişmeleri inceleyelim. Birinci beş yıllık planda dış finansmanın en önemli aracı olarak proje

yoluyla kredi almak öngörölmüş, yabancı sermaye ise ödemeler dengesinin bir kalemi olarak ele alınmıştır. Birinci plan dönemi boyunca 1964 ve 1966 yılındaki programlarda yabancı sermaye politikasına açıklık getirecek tedbirlere yer verilmiştir. 1964 yılında kâr transferi, yerli firmalarla eşit haklar garanti edilmiş ve mükerrer vergilendirmenin engellenmesine çalışıldığı belirtilmiştir. 1966 Programında ise yabancı sermaye getirilen bürokratik engeller yabancı sermayeyi ürkütmüş, özellikle belirli bir dönemden sonra zorunlu ihracat şartının getirilmesi ve kârların sınırlandırılması Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile çelişmiştir (Karluk, s.52). İkinci, beş yıllık kalkınma planında, ülkenin aksine teknoloji transferi üzerinde önemle durulmuş, yabancı sermaye ödemeler dengesi ve dış ekonomik ilişkiler politikası çerçevesinde ele alınmasına rağmen sadece ödemeler dengesi kalemi olarak görölmemiştir. Yerli yatırımcının teknik bilgi, deneyim ve sermaye eksikliği nedeniyle ele alamadığı yatırımlara yabancıların yönlendirileceği ifadesi önemlidir. Amaç yabancı sermayenin ek tasarruf ve teknoloji kaynağı görevi görmesidir. 1969 yılı programında, yabancı sermayenin iç piyasaya yöneldiği ve ürettiği ürünlerin ithal ikamesi olduğu belirtilmiştir. Yabancı sermayenin kar transferinin ise ana sermayenin yüzde 30'una ulaştığına dikkat çekilmiştir. Bu durumda yabancı sermayenin ihracat potansiyeli olan yatırımlara yönlendirilmesinin önemi ortaya konmuştur (Karluk, s.55). 1970 ve 71 yılı programlarında kâr transferi konusu ele alınmıştır. Türk parasının değerini koruma mevzuatına göre kâr transferi yapan yabancı firmaların 6224 sayılı kanun kapsamına alınmasının gerekli olduğu belirtilmiştir (Karluk, s.58). Ayrıca yine aynı kanunun dışarıdan yapılacak borçlanmalara da uygulanacağı hükmü getirilmiştir.

Üçüncü beş yıllık kalkınma planında yabancı, sermayenin, ülkeye çekilmesi için önemli bir teşvik getirilmemiştir. Bunun en önemli sebebi ülkenin o dönemde dış ödeme konusunda herhangi bir ödeme sıkıntısının olmamasıdır. Hedeflenen yabancı sermaye miktarının da 50 milyon \$ civarında olması bu dönemde yabancı sermayeye ülkeye katkısı hakkında fazla bir önem verilmediğini ortaya koyar. Planda 6224 sayılı kanun ile izin verilen yabancı sermayenin yatırıma dönüşme oranının yüzde 38'de kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca yabancı sermayenin yurt içinden sağlanamayan bir teknolojiyi getirmesinin esas alınacağı ve ihracata yönelik olması gerekliliği ortaya konulmuştur. İzinlerin geniş faaliyet alanları için verilmeyeceği, önemli özelliklere göre belirleneceği ifade edilmiştir. 1975 yılı programında hedef 125 milyon \$'a yükseltilmiştir. Ayrıca yabancı sermayeye ilişkin ayrıntılı düzenlemeler ve yeni esaslar getirilmiştir (Karluk, s.58). Şimdi 1954-1980 arası dönemde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye ile ilgili bazı verileri inceleyelim.

4.1.3.2. 1954-1980 Arası Dönemde Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

1954'de başlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik liberalleşme çabalarının sonucunda çeşitli yasalar ve düzenlemeler getirilmesine karşın genel olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik olumsuz yaklaşımlar ve düzenlemelerin getirdiği zorluklar 1980 yılına kadar olan dönemde beklenen miktarda yatırımın çekilememesine yol açmıştır. Şimdi bu ara dönemde elde edilen yabancı yatırımlara dair bazı özellikleri irdeleyelim. 1954 yılında yeni çıkarılan yabancı sermaye mevzuatının elde edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında çok az etkili olduğu görülür. 1964 yılına kadar son derece düşük seyreden yatırımlar bu yıldan itibaren iki haneli rakamları görmeye başlamıştır. 1964 yılından itibaren yaşanan artışta 1964 yılı programında kâr transferine yerli firmalarla eşit haklar verilmesi ve mükerrer vergilemenin engellenmeye çalışılmasının önemi büyüktür. 1973 yılında diğer yıllara göre yaşanan büyük patlamanın açık bir sebebi yoktur. Konjonktüre bağlı bir artışın söz konusu olduğu söylenebilir. Çünkü sonraki yıl eksi büyüme yaşanmış daha sonra ise eski gidişatına devam etmiştir. Sonuç olarak 1980 yılı başında Türkiye'nin elde ettiği yatırımlar, tüm çabalara rağmen oldukça düşük bir seviyede kalmış ve 228 Milyon \$ olmuştur.

Tablo 4.8: 1954-1979 Arası dönemde Türkiye'nin elde ettiği doğrudan yabancı Sermaye yatırımları(Milyon\$)

Yıllar	1954	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1965	1966
Yıllık	2,8	2,2	1,2	3,4	1,3	1,1	3,4	1,9	1,2	4,2	4,5	11,6	9,7
Stok	2,8	6,2	9,6	10,9	12	15,4	17,3	18,5	22,7	27,2	39,1	50,7	60,4
Yıllar	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Yıllık	9	13,9	13,2	9	11,7	12,8	67,3	-7,7	15,1	8,9	9,2	11,7	-6,4
Stok	69,4	83,3	96,5	106	117	130	197	190	205	214	223	235	228

Kaynak: Yabancı Sermaye Başkanlığı, **Yabancı Sermaye Raporu 1983-1986**, Ankara: DPT, Nisan 1987, s.10

1977 yılına kadar olan dönemde yabancı sermayeye yönelik genel kanunumuz olan 6224 sayılı kanuna göre gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkesel dağılımına bakıldığında Fransa'nın sadece altı firmaya sahip olmasına karşın en yatırımlarda en fazla paya sahip olan ülke olduğu görülür. ABD ise döneminin en büyük yatırımcı ülkesi olarak Türkiye olan ittifakları ve yakın ilişkisi çerçevesinde en fazla yatırım yapan ikinci ülke konumundadır. Almanya, hem tarihi bağlar ve hem de coğrafi yakınlık açısından Türkiye'ye en fazla yatırım yapan üçüncü ülke konumunda olmuştur. Ayrıca Almanya en fazla firmaya sahip ülke konumundadır da. Bu ülkeleri İtalya ve Kuveyt takip etmiştir. Firmaların sermayesi içerisinde en fazla paya sahip olan ülkeler yüzde 68 ile ise Avusturya ve Hollanda olmuştur.

Tablo 4.9: 6224 Sayılı Yabancı Sermaye teşvik kanununda yararlanan firmaların Ülkelere göre dağılımı (31 Aralık 1977)

Ülke	Firma sayısı	Kararnameye göre Yab. Serm. TL	Toplam Yab.Serm İçindeki pay %	Toplam Serm. İçindeki payı %
Almanya	24	328.956	13,16	45
ABD	19	398.453	16	25
Avusturya	5	30.548	1,13	68
Belçika	4	54.975	2,21	15
Danimarka	5	88.617	3,57	35
Fransa	6	408.439	16,46	46
Hollanda	6	122.507	4,84	68
İngiltere	4	58.140	2,64	40
İsveç	2	6	0,22	25
İsviçre	11	243.253	10,8	56
İtalya	6	289.056	11,65	42
Japonya	1	80.000	3,44	40
Kanada	1	51.000	2,65	51
Kuveyt	1	240.000	10,56	40
Diğer	4	80.060	3,15	60
Toplam	99	2.480.307	100	39

Kaynak: Uras, a.g.e, s.153

1977 yılına kadar olan dönemde Türkiye'ye gelen yatırımların sektöre dağılımına bakıldığında ise İmalat sanayinin yine lider sektör olduğu görülür.

Tablo 4.10: 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik kanunundan Yararlanan Firmaların Sektörel Dağılımı (Aralık 1977, TL)

	Firma Sayısı	Kararnameye göre Yab. Serm. TL	Toplam Yab. Serm. pay %	Sektörün toplam serm. payı %
İmalat Sanayi				
Gıda, içki tütün	9	148.249.281	6,05	57,81
Dokuma- Giyim	2	21.051.000	0,99	91,33
Kâğıt	1	48.717.223	2	56
Lastik	3	222.480.000	9	58,85
Plastik işletme	1	3.841.227	0,16	38,93
Kimya	23	465.360.200	18,9	47,67
Cam	1	45.544.000	1,95	13,01
Taşıt	8	675.665.000	27,85	39,15
Madeni eşya	10	99.522.770	0,49	18,2
Makine imalat	5	55.102.300	0,3	43,03
Tarım aletleri makine	3	64.120.000	2,7	26,49
Elektrik mak.	17	315.683.000	12,8	53,51
Çimento	1	24.000.000	1	30
Ambalaj	1	1.050.000	0,02	50
Yapı malzeme	1	600.000	88,33	5
TOPLAM	86	2.190.986.346	0,04	41,932
Tarım	1	1.020.000	0,86	51
Maden	1	20.000.000	0,02	100
Hizmetler				
Turizm	6	210.370.000	8,65	47,04
Bankacılık	2	51.636.588	2,1	11,86
Arştr. Müh-Hzm	2	4.000.000	1,2	40
Ulaştırma	1	2.225.000	0,09	50
Toplam	11	268.256.588	12,04	37,225
Genel Toplam	99	2.480.307.996	100	39,21

Kaynak: Uras, a.g.e, s.144

4.1.4. 1980 ve Sonrasında Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Mevzuatı

4.1.4.1. 1980-1990 Arası Dönemde Yürürlüğe Giren Mevzuata Yönelik Düzenlemeler

24 Ocak 1980 tarihinde, enflasyonu düşürmeye ve ekonomik istikrar ile dönüşümü sağlamaya yönelik yasal kararlar alınmıştır (Parasız, s.197). Bu kararların önemli bir bölümü yabancı sermaye ile ilgilidir. Bu dönemde yabancı sermaye yatırımları ile ilgilenmek, yabancı sermaye yatırım karar ve uygulamalarına şekil vermek üzere yeni bir birim olarak Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur (Yased, 1993, s.10). Yabancı sermaye başvurularında tek yetkili Yabancı Sermaye Dairesi kılınmış ve Devlet Planlama Teşkilatı içerisinde yapılanmıştır. Yabancı Sermaye Dairesi, yabancı yatırımcılara yatırım imkânı bulmak ve yatırımcılara yardımcı olmak, yatırım başvurularını incelemek, gerekli izin ve teşvikleri vermek ile yabancı yatırım projelerinin gerçekleşmesini denetleme görevlerini üstlenmiştir. 6224 Sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu, 17 Sayılı Türk Parasının Korunmasına dair kararname ve Petrol yasasına ek olarak, 8/168 sayılı Çerçeve Kararname 24 Ocak 1980’de hazırlanmıştır. Bu Çerçeve Kararname ile yabancı sermayenin çalışma alanları ve şartları genişletilerek daha ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. 6224 sayılı kanundan sonra önemli değişiklikler bu kararname ile sağlanabilmiştir (Yased, 1993,s.12). Kararnameye göre yerli firmaya açık olan tüm alanlarda yabancı sermaye kullanmak mümkündür. Ayrıca yabancı sermaye yerli firmalara uygulanan tüm teşviklerden faydalanabilirdi. Petrol Aramaları Hakkında Karar ve Garantisiz Ticari Borçların Tasfiyesi Kararı 24 Ocak 1980 tarihinde çıkarılan yabancı sermaye hakkındaki önemli düzenlemelerdendir.

Petrolle ilgili olarak arama, çıkarma ve işletme hakkında koşullar yumuşatılmıştır. Ticari borçlarla ilgili olarak da; Türk Lirasına çevrilmiş döviz borçlarının yabancı alacaklılara, sermaye artırımını, genişleme yatırımını ya da yeni yatırımlar için hemen kullanılması kararlaştırılmıştır. 1982 yılında kaldırılana kadar yaklaşık 1,2 Milyar \$’lık biriken borcun büyük bölümü yatırıma dönüşmüştür (DPT, 1987, s.2). Ödenmeyen borçlar sebebiyle Türkiye’ye güveni sarsılan yabancılar da bu yasa ile bir miktar tatmin edilmiştir. Yatırımlara getirilen teşvik uygulamasından yabancılar da yerli firmalar gibi faydalanma hakkına sahip olmuşlardır. 8/168 Sayılı Çerçeve Kararname, 1986 yılında 86/10353 sayılı Kararname ile değiştirilmiş ve yabancı sermayeye yönelik daha, olumlu bir hava yaratılmaya çalışılmıştır.

4.1.4.2. 1980-1990 Arasında Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

1980 sonrası yukarıda belirtilen mevzuata yönelik düzenlemeler, yabancı sermayeye olan bakış açısının olumlu yönde değişmesi ve dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik artan trendin etkisi ile Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında büyük artışlar görülmüştür. Aslında bu büyümede bir açıdan 1980 öncesi dönemde beklenenin altında yabancı yatırımın gelmiş olmasının da etkisi söz konusudur. Tablo 4.11'den görüldüğü üzere, 1980'de yapılan köklü değişiklikler sonrası takip eden ilk yıldan itibaren artışlar açık görülmektedir. Tablo 4.11'de dikkati çeken bir nokta, izin verilen yabancı sermaye ile gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları arasındaki farktır. Kimi seneler izin verilen sermayenin sadece yaklaşık yüzde 20'sinin yatırıma dönüştüğü görülmektedir. Diğer dikkat çeken nokta ise 1981-1987 arası dönemde yıllık ortalama gerçekleşen yatırım 107 Milyon \$ civarında olurken 1988 yılında yaklaşık üç kat artışla 354 Milyon \$'a bir sonraki sene ise 6 katı aşan artışla 663 Milyon \$'a ulaşmasıdır. 1980-1989 arasındaki 10 yıllık dönemde, 1954-1979 arası 25 yıllık dönemde çekilen yatırım miktarı, olan 228 Milyon \$'lık yatırım 8 kat artış göstererek 1,8 Milyar \$'a ulaşmıştır.

Tablo 4.11: 1980-1990 arası dönemde elde edilen doğrudan yabancı sermaye Yatırımları(Milyon \$)

Yıllar	İzin verilen yabancı sermaye	Fiili Giriş	Toplam yatırım tutarı	Firma sayısı
1980	97,00	35	204	78
1981	337,51	141	432	109
1982	167,00	103	1.006	147
1983	102,74	57	731	166
1984	271,36	113	454	235
1985	234,49	99	1.833	408
1986	364,00	125	4.031	619
1987	655,24	115	4.299	836
1988	820,52	354	3.382	1.172
1989	1.511,94	663	10.106	1.525
Toplam	4.561,80	1.805	26.478	3.525

Kaynak: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, *Yabancı sermaye genel müdürlüğü 2001 raporu*, Ankara, 2002, s.34

Alınan izinlerin en yüksek oranda yatırıma dönüştüğü yıl yüzde 61.6 ile 1982 olmuştur. İzinlere rağmen yatırımların en az gerçekleştiği yıl ise yüzde 17,5 ile 1987 olmuştur. 1982-1987 arası dönemde yatırımların gerçekleşme oranı devamlı düşmüş, 1987'deki dip nokta sonrası yaklaşık yüzde 45'lere çıkarak iki yıl paralel seyretmiştir. 1954-1979 arası dönemde Türkiye'ye gelen yatırımlarla 1980-1989 arasında Türkiye'ye gelen yatırımlar karşılaştırıldığında yaklaşık 6 kat artış olduğu ve büyük ilerleme kaydedildiği görülür. Aynı şekilde 1980- 1989 dönemi, 1990-2001 arası dönemle karşılaştırıldığında da 1990-1992

arasındaki üç yılda geçen on yıllık gelen toplam sermaye yatırımının geçildiği görülür (Tablo 4.12).

Tablo 4.12: 1990-2001 Arası dönemde Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye Yatırımları (Milyon \$)

Yıllar	İzin verilen Yabancı sermaye	Fiili giriş	Toplam yatırım tutarı	Toplam firma sayısı
1980-1989	4.561,80	1.805	26.478	5.295
1990	1.861,20	684	6.315	1.856
1991	1.967,26	907	4.474	2.132
1992	1.819,96	911	2,889	2,330
1993	2.063,39	746	6.115	2.554
1994	1.477,61	636	1.225	2.830
1995	2.938,32	934	6.625	3.161
1996	3.836,97	914	12.191	3.582
1997	1.678,21	852	3.838	4.068
1998	1.647,44	953	3.093	4.533
1999	1.700,57	813	4.249	4.950
2000	3.060,13	1.707	12.582	5.328
2001	2.738,58	3044	2.851	5.841
1990-2001 Toplam	26.789,64	13.101	66.447	43.165

Kaynak: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 yılı raporu**, s.34

2001 sonunda, yani son 12 yılda gelen toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımı 1980-1989 arasında gelen toplam yatırımların yaklaşık 7 kat arttığı görülebilir. Yani 2001 yılı Ekim ayı verilerine göre 1990-2001 arası dönemde toplam 10 Milyar \$'lık yatırım elde edilmiştir. 1980-1989 arası dönemde Türkiye'de verilen yabancı sermaye izinleri ile fiilen yatırıma dönen sermaye arasındaki oran yüzde 39 olmuştur. Buna karşılık 1990-2001 arası dönemde yatırım izinlerinin fiili yatırıma dönüşme oran yüzde 48,9 olmuş ve yatırıma yönelme artmıştır. Bunda, mevzuatla ilgili düzenlemeler, bürokratik engellerin de kısmen ortadan kaldırılması yanında dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırım patlamasının etkisi büyüktür. Dikkat çeken bir diğer nokta ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında çok fazla değişiklik olmamasına karşılık faaliyet gösteren yabancı firmaların sayısının sürekli artmasıdır. Bunda, son dönemlerde yabancı firmaların yeni yatırımlar yerine ortaklıklara gitme eğilimi ve yatırıma yönelik çekincelerin önemi büyüktür (Loewendahl and ertugal, 2000, ss.6,7). 1990-2001 Arası dönemde verilen sermaye izinlerinin yatırım türlerine göre dağılımına bakıldığında 1980-1989 arası dönemdeki dağılıma göre farklılaştığı görülür. Özellikle yeni yatırımlardaki azalış buna karşılık sermaye artışlarındaki artış dikkat çekmektedir. 1980-89 arası dönemde izin verilen yabancı sermayenin ortalama yüzde 44,1'i yeni yatırımlara giderken 1990-2001 arası dönemde bu oran yüzde 35,2'ye düşmüştür. Buna karşılık sermaye artışı ve ortaklıklara gitme oranı artmıştır. İzin verilen yatırımların 1980-89 arası dönemde yüzde 27'i sermaye artışına yönelirken 1990-2001 arası dönemde bu oran yüzde 30,8 e yükselmiştir.

Tablo 4.13: İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon \$)

YILLAR	İMALAT	%	TARIM	%	MADEN	%	HİZMET	%	TOPLAM	FİİLİ GİRİŞ
1980	88.76	91.51	0.00	0.00	0.00	0.00	8.24	8.49	97.00	35
1981	246.54	73.05	0.86	0.25	0.98	0.29	89.13	26.41	337.51	141
1982	98.54	59.01	1.06	0.63	1.97	1.18	65.43	39.18	167.00	103
1983	88.93	86.56	0.03	0.03	0.02	0.02	13.76	13.39	102.74	87
1984	185.92	68.51	5.93	2.19	0.25	0.09	79.26	29.21	271.36	162
1985	142.89	60.94	6.37	2.72	4.26	1.82	80.97	34.53	234.49	158
1986	193.47	53.15	16.86	4.63	0.86	0.24	152.81	41.98	364.00	170
1987	293.91	44.86	13.00	1.98	1.25	0.19	347.08	52.97	655.24	239
1988	490.68	59.80	27.35	3.33	5.62	0.68	296.87	36.18	820.52	488
1989	950.13	62.84	9.36	0.62	11.86	0.78	540.59	35.75	1,511.94	855
1990	1214.06	65.23	65.56	3.52	47.09	2.53	534.45	28.72	1,861.16	1,005
1991	1095.48	55.69	22.41	1.14	39.82	2.02	809.55	41.15	1,967.26	1,041
1992	1274.28	70.02	33.59	1.85	18.96	1.04	493.13	27.10	1,819.96	1,242
1993	1568.59	76.02	21.05	1.02	11.37	0.55	462.38	22.41	2,063.39	1,016
1994	1107.29	74.94	28.27	1.91	6.20	0.42	335.85	22.73	1,477.61	830
1995	1,996.48	67.95	31.74	1.08	60.62	2.06	849.48	28.91	2,938.32	1,127
1996	640.59	16.70	64.10	1.67	8.54	0.22	3,123.74	81.41	3,836.97	964
1997	871.81	51.95	12.22	0.73	26.70	1.59	767.48	45.73	1,678.21	1032
1998	1,016.29	61.76	5.75	0.35	13.73	0.83	609.67	37.05	1,645.44	976
1999	1,116.22	66.05	16.69	0.99	6.76	0.40	550.40	32.57	1,690.07	817
2000*	95.02	18.23	3.02	0.58	0.39	0.07	422.79	81.12	521.22	
TOPLAM	14,775.88	56.70	385.22	1.48	267.25	1.03	10,633.06	40.80	26,061.41	12,488

Kaynak: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 Yılı Raporu, s.38

Yıllar itibariyle verilen yatırım izinlerinin yatırım türlerine göre dağılımı oldukça volatil bir görünüm sergilemiştir. 1980-1989 arası dönemde yeni yatırımlar oldukça yoğun görülürken 1990-2001 arası dönemde istikrarsız bir seyir izleyerek tüm izinlerin yaklaşık üçte birini kapsamıştır. Buna karşılık ortaklıklara gitme eğilimin yıllar itibariyle istikrarlı bir şekilde arttığı görülebilir. Sermaye artışına yönelik izinlerdeki artışta 1988-2000 arası dönemde yaşanan daralma bu dönemdeki ekonomik krizlere ve depreme bağlanabilir. 1990-2001 arası dönemde verilen yatırım izinlerine bakıldığında, 1980-1989 arası dönemden farklı olarak imalat sanayine yönelik izinlerin azaldığı buna karşılık hizmet sektörüne yönelik izinlerde artış yaşandığı görülür. İmalat sanayine yönelik izinler yüzde 7,6'lık düşüşle yüzde 53,3'e gerilemiştir.

Yatırım izinlerindeki kompozisyonun değişmesinde yasal mevzuatta hizmet sektörüne yönelik serbestilerin önemi büyüktür. Hizmet sektörü, 1980-1989 arası döneme göre yüzde 7,1'lik artışla yüzde 43,8'e yükselmiştir. Yani imalat sanayindeki azalma doğrudan hizmet sektörüne verilen izinlere kaymıştır. Tarım ve Madencilik sektöründe ise çok küçük artışlar olmuştur. Ancak 2001 yılında tarım sektörüne yönelik yatırım izinlerindeki artış da dikkat çekicidir. İmalat sanayine verilen izinlerin 1990-2001 arasındaki dağılımına bakıldığında 1995'e kadar

olan dönemde devamlı artış gösterdiği görülür. Buna karşılık hizmet sektörüne yönelik yabancı sermaye izinleri de büyük daralma yaşamıştır. Ancak 1996 yılında imalat sektörüne yönelik yaşanan daralma ve takip eden beş sene içerisinde yaşarla volatil süreç hizmet sektörüne verilen izinlerin genel olarak artışına yol açmıştır. 1999-2001 arası dönemde gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına bakıldığında genel olarak imalat sektöründe olan üstünlüğün 2001 yılında gerçekleşen büyük patlama ile hizmetler sektörüne geçtiğini görürüz. 2001 Yılındaki bu artışın en önemli sebebi Telekomünikasyon alanında Aria şirketine yapılan yüklü yatırımdır.

HSBC şirketinin Demirbank'ı satın alması ise hizmetler sektörüne yönelik diğer bir artış sebebidir (Loewendahl and Ertugal, 2000, s.5).1990-2001 Arası dönemde izin verilen yabancı sermayenin ülkesel dağılımına bakıldığında 1980-1989 arası dönemde olduğu gibi Fransa'nın lider rol oynadığını görürüz (Tablo 4.14). 1980-1989 arası dönemden farklı olarak Hollanda son yıllarda gerçekleştirdiği yatırımlar ve projelerle ikinci sırayı almıştır. Bu iki ülkeyi Almanya ve ABD almaktadır. İsviçre ve İngiltere'nin son yıllarda diğer ülkelere oranla alınan izinlerdeki payı düşmüştür.

Tablo 4.14: Yabancı Sermaye Giriş ve Çıkışlarının Yüzde Olarak Bölgesel Dağılımı

	Giriş				Çıkış			
	1995	1996	1997	1998	1995	1996	1997	1998
Gelişmiş Ülkeler	63.4	58.8	58.9	71.5	85.3	84.2	85.6	91.6
Batı Avrupa	37.0	32.1	29.1	36.9	48.9	53.7	50.6	62.6
AB	35.1	30.4	27.2	35.7	44.7	47.9	46.0	59.5
Diğer Avrupa	1.8	1.8	1.9	1.2	4.2	5.8	4.6	3.1
ABD	17.9	21.3	23.5	30.0	25.7	19.7	23.1	20.5
Japonya	-	0.1	0.7	0.5	6.3	6.2	5.5	3.7
Diğer Gelişmiş Ülkeler	8.5	5.3	5.6	4.1	4.4	4.6	6.4	4.9
Gelişme Yol. Ülkeler	32.3	37.7	37.2	25.8	14.5	15.5	13.7	8.1
Afrika	1.3	1.6	1.6	1.2	0.1	-	0.3	0.1
Latin Amerika ve Karayipler	10.0	12.9	14.7	11.1	2.1	1.9	3.3	2.4
Gelişen Avrupa	0.1	0.3	0.2	0.2	-	-	0.1	-
Asya	20.7	22.9	20.6	13.2	12.3	13.6	10.0	5.6
Batı Asya	-0.1	0.2	1.0	0.7	-0.2	0.6	0.4	0.3
Orta Asya	0.4	0.6	0.7	0.5	-	-	-	-
Güney, Doğu ve G.Doğu Asya	20.4	22.1	18.9	12.0	12.5	13.0	9.6	5.3
Pasifik	0.2	0.1	-	-	-	-	-	-
Merkez ve Doğu Avrupa	4.3	3.5	4.0	2.7	0.1	0.3	0.7	0.3
Dünya	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report Foreign Direct Investment and the Challenge of Development, s.20

Yıllar itibariyle verilen izinlere bakıldığında, Gümrük Birliği'nin imzalandığı 1995 yılı ve yürürlüğe girdiği 1996 yılında entegrasyon bağlamında gelmesi beklenen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelmediği görülür. Daha önce AET'yi kuran altı kurucu ülkenin gümrük birliği sürecini tamamlamaları sırasında ve tamamladıktan sonra elde ettikleri doğaldan yabancı sermaye yatırımlarına, büyük artışlar görülmüştür. Yine Tek Pazar'ın tamamlanması da hem kendi aralarında hem de AB dışı ülkelerden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında büyük artış olmasına yol açmıştır. İşte bu bağlamda Türkiye'nin AB ile gümrük birliğine gitmesi, Türkiye'den sınırlamalar olmaksızın ulaşılabilecek pazarın son derece büyümesine sebep olmuştur. Ayrıca aramalı ithalatında, azalan ya da kalkan tarifelerin ülke içinde üretimin maliyetini düşüreceği de söylenebilir. Bu olumlu ortamlarda yabancı yatırımcının ülkeye gelmesi beklenir ancak görüldüğü üzere verilen izinlerde çok az bir artış olmuştur (Tablo 4.15). Gerçekleşen yatırımlara bakıldığında ise hemen hemen gümrük birliği aktörünün hiçbir etkisinin olmadığı söylenebilir. Ülkemize 1991–2001 arası dönemde gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemi yanında yabancı firmaların faaliyetleri sonucunda elde ettikleri kazançların yurt dışına transferi de oldukça önemlidir. Buna göre 1991–2001 arası dönemde kâr transferi yoluyla dışarı giden sermaye, gelen doğrudan yatırımların yüzde 33'ü civarında olmuştur.

Tablo 4.15: 1991-2001 arası dönemde gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve dışarı çıkan kar transferleri (Milyon \$)

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	toplam
Fiili giriş	907	911	746	636	934	914	852	953	813	1.707	3.044	12.417
Kar transferi	158	198	306	231	390	325	304	643	437	539	580	4.111

Kaynak: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 Yılı Raporu, s.42

Elde edilen yatırımlar açısından Türkiye'nin başarısı yıllar itibariyle dünyaya göre düşmesine karşın, elde edilen yatırımların firmalar içerisindeki dağılımına bakıldığında genel olarak ortaklıklara giden yabancıların sayısının bir hayli yüksek olduğu görülür. Bu da doğrudan yatırımların Türkiye ekonomisinde beklenenden daha fazla etkiye ve öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca haberleşme ve bilgi teknolojileri ile know-how dağılımına bakıldığında da doğrudan yatırımcıların Türk ekonomisi ve firmalarına hızla büyüyen bir rekabet edebilirlik gücü kattığı ortaya çıkar. Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının yaklaşık yüzde 20'sinin yabancılar tarafından gerçekleştirildiği ve Avrupa Patent ofisine yapılan başvuruların da yüzde 70'inin yine yabancılar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir (Loewendahl and Ertugal, 2000, ss.9,10). Bu oran OECD'de İzlanda dışında diğer tüm ülkelerden oldukça yüksektir.

4.1.4.3. 2001 sonrası dönemde yürürlüğe giren Mevzuata yönelik düzenlemeler ve gelişmeler

2003 döneminde Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen yabancı sermaye izinlerinin toplam tutarı 1.208 Milyon ABD Dolarına ulaşmış olup bu dönem içinde 231 adet yabancı sermayeli şirket kurulmuştur. 2002 yılının aynı döneminde verilen izinlerin toplam tutarı 997 milyon ABD Doları olmuş ve 196 adet yabancı sermayeli firma kuruluşu gerçekleştirilmiştir. 2003 yılı ilk altı aylık dönemini 2002 yılının aynı dönemi ile karşılaştırdığımızda verilen izinlerde yüzde 21 oranında bir artış görülmektedir. Firma kuruluş sayısındaki artış ise yüzde 18 oranındadır. 2003 yılı ilk altı aylık dönemde verilen 1.208 milyon Dolarlık iznin 711 milyon doları imalat yüzde 58,83, 8 milyon doları tarım yüzde0,64, 124 milyon doları madencilik yüzde 10,28 ve 365 milyon doları yüzde 30,25 da hizmetler sektöründeki yatırımlar için düzenlenmiştir. 2002 yılının aynı dönemine ait bir değerlendirme yaptığımızda imalat sektörünün 552 Milyon \$ ile 997 Milyon \$ toplam izinler içinde en büyük payı aldığını yüzde 55,41, bunu sırasıyla hizmetler 430 Milyon \$, yüzde 43.13), madencilik 11 Milyon \$, yüzde 1.14 ve tarım 3 Milyon \$, yüzde 0.32 sektörlerinin takip ettikleri görülmektedir.

Tablo 4.16: 2001-2003 Döneminin İlk Altı Aylık Döneminde İzin Verilen Yabancı Sermaye İzinleri (Milyon \$)

	2001	2002	2003
Ocak	95	244	166
Şubat	250	89	103
Mart	266	208	264
Nisan	134	321	334
Mayıs	277	94	176
Haziran	174	41	165
Toplam	1.196	997	1.208

Kaynak: **Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü**, 2003 Raporu, s.1

2003 yılı, ilk altı aylık dönemde, verilen izinlerin, yüzde 21.52'si Almanya, yüzde 19.95'i Hollanda ve yüzde 14.57'si İngiltere sermayeli yatırımlar için düzenlenmiştir. İzinler içinde OECD grubu geleneksel ağırlığını korumuştur. 2003 yılına ait fiili giriş rakamı Nisan ayı sonu itibarı ile Merkez Bankası tarafından 144 milyon dolar olarak açıklanmıştır. 2002 yılı Nisan ayı sonu fiili giriş miktarı ise 75 milyon dolardır. Fiili giriş bazında 2003 yılında, Ocak-Nisan dönemi itibarı ile 2002'ye oranla yüzde 92'lik bir artış olmuştur. 2003 yılı ilk altı aylık dönemde yabancı sermayeli firmaların gerçekleştirecekleri yatırımlarla ilgili olarak düzenlenmiş 154 adet İzin ve Teşvik Belgelisinin toplam yatırım tutarı 1.332 milyon dolar olmuştur. Bu belgeler kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan yatırımlar kapsamında 565

milyon dolarlık yatırım malı ithalatı yapılması ve bu yatırımlar neticesinde 9.763 kişiye istihdam yaratılması öngörülmüştür. 2002 yılı ilk altı aylık dönemde ise yabancı sermayeli firmalar tarafından gerçekleştirilecek yatırımlarla ilgili olarak 123 adet İzin ve Teşvik Belgesi düzenlenmiş olup bu belgelerin toplam yatırım tutarı 807 milyona ulaşmıştır. Bu yatırımlar neticesinde 19 milyon dolarlık yatırım malı ithalatı yapılması öngörülmüş olup 8.756 kişiye istihdam yaratılması planlanmıştır.

Tablo 4.17: 2001-2003 Döneminin İlk Altı Aylık Döneminde İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel dağılımı

	2002 1. Yarı Yıl					2003 1. Yarı Yıl				
	Maden	Tarım	İmalat	Enerji	Hizmet	Tarım	Maden	İmalat	Enerji	Hizmet
Belge Sayısı	4	3	99	1	16	5	1	123	1	24
Toplam Yatırım	37.026	10.104	554.67	103.14	112.91	9.119	597.25	566.139	6.378	152.722
Döviz Gereği	13.934	3.020	336.37	58.767	19.377	3.024	159.01	327.960	5.236	69.830
			1				9			

Kaynak: Kaynak: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2003 Raporu, s.3

17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile doğrudan yabancı yatırım, yabancı yatırımcı ve yabancı sermayenin tanımını uluslararası normlara uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının yanı sıra, yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşları yabancı yatırımcı olarak tanımlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırım, yabancı yatırımcı tarafından getirilen;

- 1 Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,
- 2 Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),
- 3 Makine ve teçhizat,
- 4 Sınaî ve fikri mülkiyet hakları,
- 5 Yurt içinden sağlanan, yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,
- 6 Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar, yeni şirket kurmak ve şube açmak, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi oy hakkı sağlayan mevcut bir şirkete ortak olmak şeklinde ifade edilmektedir.
- 7 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanun” ’unun yürürlüğe girdiği 17 Haziran 2003 tarihinden 2004 yılı Aralık ayı sonuna kadar 2.461 adet yabancı sermayeli şirket ve şube olup, 634 yerli sermayeli şirkete yabancı sermaye iştiraki gerçekleşmiştir.

Tablo 4.18: 4875 Sayılı Kanundan sonra Türkiye’de Yabancı Sermaye İştiraki

	Yeni	Şube	İştirak	Toplam
2003	761	23	175	959
Haziran	15	1	4	20
Temmuz	110	4	20	134
Ağustos	135	4	19	158
Eylül	125	4	31	160
Ekim	138	6	38	182
Kasım	90	3	21	114
Aralık	148	1	42	191
2004	1.615	62	459	2.136
Ocak	110	4	39	153
Şubat	94	2	21	117
Mart	153	2	43	198
Nisan	137	5	51	193
Mayıs	160	12	48	220
Haziran	169	15	60	244
Temmuz	123	1	31	155
Ağustos	114	1	26	141
Eylül	151	7	35	193
Ekim	160	1	34	195
Kasım	123	7	36	166
Aralık	121	5	35	161
Genel Toplam	2.376	85	634	3.095

Kaynak: Yabancı Sermaye Raporu Mart 2005, s.2

2004 yılına göre yaklaşık 3,5 kat artış gösteren uluslararası doğrudan yatırım girişi 2005 yılında 9,7 Milyar dolara ulaşmıştır. Söz konusu tutarın bileşenlerine bakıldığında 7,9 Milyar dolar tutarındaki kısmının sermaye transferi, kalan 1,8 Milyar dolar tutarındaki kısmının ise yurt dışında yerleşiklerin Türkiye’deki gayrimenkul alımları sonucunda oluştuğu görülmektedir. Böylece Türkiye önemli ölçüde tek bir büyük ölçekli yatırımla 2001 yılında sağladığı 3,3 milyar Dolar tutarında uluslararası doğrudan yatırım girişinin ardından, 2002 yılında çektiği 1,1 milyar ABD Doları seviyesinden başlayan artış trendini sürdürmüştür. Tablo 4.18’den görüleceği üzere, Türkiye’nin çektiği uluslararası doğrudan yatırımlar 2000 yılı öncesi ve sonrası dönemler itibariyle incelendiğinde, uzun dönemli eğilimde önemli bir pozitif yönlü kırılmanın gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye’ye yapılan uluslararası doğrudan yatırım 1995 – 2000 döneminde ortalama 853 Milyon dolar düzeyindeyken, özellikle 2003 yılı ve sonrasında Türkiye’nin çektiği doğrudan yatırım artış göstermiş ve 2005 yılında 9,7 Milyar dolar düzeyine yükselmiştir. Büyüme, enflasyon ve faiz oranları gibi makroekonomik göstergelerde görülen iyileşme; AB ile tam üyelik müzakerelerine ilişkin sürecin öngörülebilirlik üzerindeki etkisi ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik yapısal

reformların hız kazanması Türkiye'nin uluslararası doğrudan yatırımlar açısından cazibesini artırmıştır. Özellikle finans sektöründe gerçekleşen satın alma işlemleri ile özelleştirme ihalelerine yabancı yatırımcıların gösterdiği ilgi, Türkiye'nin artan cazibesine somut örnek teşkil etmektedir.

Tablo 4.19: 1995 – 2005 Döneminde Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Bileşenlere Göre Dağılımı (Milyon \$)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Uluslararası doğrudan yatırımlar	885	722	805	940	783	982	3.352	1.137	1.752	2.837	9.686
Doğrudan Yabancı Sermaye	885	722	805	940	783	982	3.352	1.137	754	1.494	7.845
Sermaye (Net)	885	722	805	940	783	982	3.352	617	605	941	7.918
Giriş	934	914	852	953	813	1.707	3.374	622	613	1.041	8.264
Çıkış	-49	-192	-47	-13	-30	-725	-22	-5	-8	-100	-346
Yeniden Yatırımda Kullanılan Kazançlar									132	204	168
Diğer Sermaye	--	--	--	--	--	--	--	520	17	349	-241
Gayrimenkul (Net)	--	--	--	--	--	--	--	--	998	1.343	1.841

Kaynak: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu 2005, s.2

Türkiye genelinde satın alma yoluyla taşınmaz elde eden tüzel kişi sayısı (birikimli olarak) 35 iken bu rakam sadece 2005 yılı için 162 olarak gerçekleşmiştir. Tüzel kişiler 2004 yılına kadarki dönemde toplam 2.850.565m²'lik alana sahip 305 adet taşınmaz almıştır. 2005 yılı içerisinde ise toplam alanı 6.916.267 m² olan 1164 adet taşınmaz satın alınmıştır.2004 tarihine kadarki dönemde 41.275 yabancı uyruklu gerçek kişi Türkiye'de toplam alanı 15.275.055 m² olan 36.098 adet taşınmaz almıştır. 2005 yılı içerisinde ise 7209 yabancı uyruklu gerçek kişi 5.937 adet taşınmaz satın almıştır. Söz konusu taşınmazların toplam alanı 3.528.238 m²'dir. TCMB ödemeler dengesi verilerine göre Türkiye'de yabancıların edindikleri gayrimenkul tutarı 2003 yılı için 998 milyon, 2004 yılı için 1.343 milyar ve 2005 yılı için 1.841 Milyar dolar seviyesindedir.

Tablo 4.20: Yabancı Uyruklu Gerçek ve Tüzel Kişilerin Türkiye Genelinde Satın Alma Yolu ile Edindikleri Taşınmazlara Ait İstatistikler

	Gerçek Kişi			Tüzel Kişi*		
	Kişi Sayısı	Taşınmaz Sayısı	Toplam Alan (m ²)	Kişi Sayısı	Taşınmaz Sayısı	Toplam Alan (m ²)
2004'e kadar	41.275	36.098	15.275.055	35	305	2.850.565
2005	7.209	5.937	3.525.238	162	1.164	6.916.267

Kaynak: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü

* Tüzel Kişi yurtdışında yerleşik tüzel kişileri ve Türkiye'de yerleşik yabancı sermayeli tüzel kişileri kapsamaktadır.

2006 yılının ilk aylarında yayımlanan Ernst & Young Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Raporuna göre 2005 yılı gerek işlem sayısı gerekse işlem değeri olarak en yüksek seviyenin görüldüğü yıl olmuştur. Rapora göre 2005 yılında Türkiye’de 164 adet birleşme ve satın alma işlemi açıklanmış ve söz konusu işlemlerin değerlerinin toplamı değeri açıklanmamış işlemlerle ilgili tahminler de dikkate alındığında 31 Milyar doları bulmuştur. Toplam işlem değerine göre 2005 yılı değeri 2004 yılına göre yaklaşık 12 kat artmıştır. Raporda açıklanan işlem sayısına ihale süreci tamamlanan özelleştirme işlemleri ile TMSF’nin gerçekleştirdiği ihaleler de yer almıştır (Erns & Young, 2006,).

İşlem sayısı bazında Türk şirketlerinin gerçekleştirdiği 103 işlem, yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilen 61 birleşme ve satın alma işleminin oldukça üzerinde görünmekle birlikte işlem değerlerine bakıldığında yabancı şirketler, 17,9 Milyar dolar tutarındaki işlem hacmi ile öne çıkmaktadır. Yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilen birleşme ve satın alma işlemlerine ilişkin ödemelerin tamamı 2005 yılı içerisinde tamamlanmadığı için 17,9 Milyar dolar tutarındaki işlem değeri ödemeler dengesine bütünüyle yansımamıştır. Özelleştirme işlemleri dâhil birleşme ve satın alma yoluyla 2005 yılı ödemeler dengesine uluslararası doğrudan yatırım olarak yansıyan rakam 7,1 Milyar dolardır. Geriye kalan bölümün de (10,8 Milyar \$) 2006 yılı ve izleyen yıllarda Türkiye’ye transfer edilmesi beklenmektedir. 1,3 Milyar dolar tutarındaki uluslararası doğrudan yatırım girişi Türkiye’de 2005 yılında kurulan şirketler ve mevcut şirketlerin sermaye artırımları için ödenen sermaye paylarından kaynaklanmaktadır.

2005 yılında Türkiye’de gerçekleştirilen uluslararası doğrudan yatırımların iller bazındaki dağılımına göre İstanbul 7,9 Milyar dolar ile ilk sırada, Kocaeli ikinci, İzmir üçüncü sırada yer almıştır. Sakarya ve Antalya da 10 Milyon dolar üzerinde uluslararası doğrudan yatırım çekmiş illerdir. 11.685 adet uluslararası sermayeli firmanın ülke gruplarına göre dağılımına bakıldığında AB ülkeleri ortaklı uluslararası sermayeli şirket sayısının 6.153 adet ile birinci sırada yer aldığı, onu Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri ortaklı uluslararası sermayeli şirketlerin izlediği görülmektedir.

AB ülkeleri içinde Almanya 2.045 adet firma ile birinci sırayı alırken, onu 926 şirket ile İngiltere, 925 şirket ile Hollanda izlemektedir. 2003-2005 tarihleri arasında AB ülkeleri şirketlerinin 146 adedinde kayıtlı sermaye 500.000 doların üzerindedir.

Tablo 4.21: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	1954-2005*
	Birikimli							Toplam
AB Ülkeleri (25)	2.191	270	248	231	466	1.079	1.668	6.153
Almanya	780	81	66	65	155	378	520	2.045
Fransa	209	23	16	23	33	74	81	459
Hollanda	345	65	39	46	71	145	214	925
İngiltere	280	30	40	35	67	144	330	926
İtalya	175	23	26	16	31	78	68	417
Diğer AB Ülkeleri	402	48	61	46	109	260	455	1.381
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	508	40	48	48	142	293	353	1.432
İsviçre	184	10	15	18	19	36	31	313
Bulgaristan	19	1	4	4	19	29	31	107
Ukrayna	24	4	4	3	10	26	37	108
Rusya Federasyonu	138	17	16	13	50	109	127	470
Kuzey Kıbrıs T.C.	51	2	--	--	6	22	24	105
Diğer	92	6	9	10	38	71	103	329
Kuzey Afrika Ülkeleri	48	3	7	12	20	27	43	160
Diğer Afrika Ülkeleri	16	1	2	1	10	17	18	65
Kuzey Amerika	280	35	37	44	61	108	118	683
A.B.D.	263	31	35	40	54	98	103	624
Kanada	17	4	2	4	7	10	15	59
Orta Amerika ve Karayipler	27	5	4	1	3	8	12	60
Güney Amerika	5	--	2	--	--	4	2	13
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	846	67	79	110	276	386	411	2.175
Azerbaycan	63	7	12	13	37	61	64	257
Irak	121	11	16	26	41	56	64	335
İran	270	15	20	26	111	135	126	703
İsrail	37	9	7	11	25	34	29	152
Suriye	120	6	4	12	17	21	34	214
Diğer	235	19	20	22	45	79	94	514
Diğer Asya	235	24	47	38	115	171	173	803
Çin Halk Cum.	63	10	16	13	46	58	31	237
Japonya	39	2	7	4	6	16	9	83
Güney Kore Cum.	34	3	12	3	17	17	18	104
Pakistan	17	--	2	2	10	10	10	51
Afganistan	13	3	1	4	5	6	6	38
Diğer	69	6	9	12	31	64	99	290
Avustralya ve Yeni Zelanda	9	3	--	--	--	21	16	49
Diğer Okyanusya ve Kutup Böl. Ülkeleri	27	7	10	10	12	15	11	92
Toplam	4.192	455	484	495	1.105	2.129	2.825	11.685

Kaynak: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu 2005**, s.2

2007 yılı sonu itibariyle 14.943 adet uluslararası sermayeli şirket ve şube kurulmuş olup, 3.365 adet yerli sermayeli şirkete de uluslararası sermaye iştiraki gerçekleşmiştir. Toplamda 18.308 adet uluslararası sermayeli şirket ülkemizde faaliyette bulunmaktadır.

Tablo 4.22: Yıllar İtibariyle Türlerine Göre Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı

Yıl	Yeni	İştirak	Şube	Toplam
1954-1999 (Birikimli)	3.357	550	143	4.050
2000	305	115	17	437
2001	320	114	28	462
2002	354	113	22	489
2003	851	208	32	1.091
2004	1.515	460	64	2.039
2005	2.191	501	58	2.750
2006	2.571	653	64	3.288
2007	2.991	651	60	3.702
Genel Toplam	14.455	3.365	488	18.308

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Bülteni**, Şubat 2008, s.10

18.308 adet uluslararası sermayeli şirketin, başta toptan ve perakende ticaret olmak üzere, imalat sanayi, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektörlerinde faaliyette buldukları görülmektedir. İmalat sanayinde faaliyette bulunan uluslararası sermayeli şirketlerde tekstil ürünleri imalatı birinci sırada yer alırken, bunu kimyasal madde ve ürünleri imalatı ile gıda ürünleri içecek imalatı izlemektedir.

Tablo 4.23: Uluslararası Şirketlerin Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı - (2006 - 2007)

Sektörler	2006	2007	(1954-2007)
Tarım, Avcılık, Ormanlık ve Balıkçılık	47	52	279
Madencilik ve Taşocakçılığı	48	82	327
İmalat Sanayi	469	500	3.394
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	45	34	334
T Tekstil Ürünleri İmalatı	50	49	422
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	47	54	383
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	50	48	272
M Motorlu K ar a Taşıtı , Römork,Yarı-Römork İm.	12	19	207
Diğer İmalat	265	296	1.776
Elektrik, Gaz ve Su	45	76	220
İnşaat	428	512	1.632
Toptan ve Perakende Ticaret,	815	828	5.635
Oteller ve Lokantalar	213	224	1.327
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	274	309	1.567
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	708	891	2.804
Diğer Toplumsal , Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	241	228	1.123
Toplam	3.288	3.702	18.308

Kaynak: : Hazine Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Bülteni**, Şubat 2008, s.11

18.308 adet uluslararası sermayeli firmanın ülke gruplarına göre dağılımına bakıldığında ise AB ülkeleri ortaklı girişim sayısının 10.720 adet ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. AB ülkeleri ortaklı uluslararası sermayeli şirketlerin içinde Almanya 3.125 adet firma ile birinci sırayı alırken, onu İngiltere (1.831 adet) ve Hollanda (1.419 adet) izlemektedir.

Tablo 4.24: Uluslararası Şirketlerin Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı (2006-2007)

Ülkeler	2006	2007	(1954-2007)
AB Ülkeleri (27)	2.113	2.193	10.720
Almanya	579	579	3.125
Hollanda	274	260	1.419
İngiltere	478	463	1.831
Diğer AB Ülkeleri	782	891	4.345
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	319	431	1.691
Afrika Ülkeleri	43	49	309
Kuzey Amerika	145	169	954
A.B.D.	118	135	834
Kanada	27	34	120
Orta ve Güney Amerika, Karayipler	10	21	105
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	431	527	3.072
Azerbaycan	83	121	453
Irak	79	115	511
İran	115	108	910
Diğer	154	183	1.198
Diğer Asya	171	277	1.230
Çin Halk Cum.	21	42	300
Güney Kore Cum.	12	24	134
Diğer	138	211	796
Diğer Ülkeler	56	35	227
Toplam	3.288	3.702	18.308

Kaynak: : Hazine Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Bülteni**, Şubat 2008, s.12

18.308 adet uluslararası sermayeli firmanın illere göre dağılımına bakıldığında; İstanbul ilinin 10.053 adet ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. İstanbul ilini Antalya (2.283 adet), Ankara (1.224 adet) ve Muğla (1.123 adet) illeri takip etmektedir.

Tablo 4.25: Uluslararası Şirketlerin Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl)

İL	Şirket Sayısı (1954-2007)
İSTANBUL	10.053
ANTALYA	2.283
ANKARA	1.224
MUĞLA	1.123
İZMİR	1.120
BURSA	372
AYDIN	330
MERSİN	325
KOCAELİ	218
ADANA	142
Diğer İller	1.118
Toplam	18.308

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Bülteni**, Şubat 2008, s.13

İstanbul ilinde faaliyette bulunan 10.053 adet uluslararası sermayeli firmanın başta toptan ve perakende ticaret (3.698 adet) olmak üzere, imalat sanayi (2.026 adet), gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri (1.401 adet) sektörlerinde faaliyette buldukları görülmektedir.

Tablo 4.26: Uluslararası Şirketlerin Faaliyette Buldukları İllerin Sektörlere Göre Dağılımı (1954-2007)

Sektörler	İzmir	İstanbul	Antalya	Ankara	Muğla
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	69	58	17	13	33
Madencilik ve Taşocakçılığı	116	14	61	3	37
İmalat Sanayi	2.026	131	185	26	288
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	163	23	16	4	41
Tekstil Ürünleri İmalatı	282	6	10	4	25
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	268	13	9	1	27
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	167	1	20	1	25
Motorlu Kara Taşıtı , Römork, Yarı-Römork İm.	81	--	9	--	13
Diğer İmalat	1.065	88	121	16	157
Elektrik, Gaz ve Su	105	13	57	1	22
İnşaat	506	481	137	186	80
Toptan ve Perakende Ticaret,	3.698	317	357	87	368
Oteller ve Lokantalar	421	413	64	241	65
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	959	225	61	124	68
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	1.401	526	181	398	102
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	752	105	104	44	57
Toplam	10.053	2.283	1.224	1.123	1.120

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırım Bülteni**, Şubat 2008, s.13

2008 Şubat ayında Hazine Müsteşarlığı tarafından yatırım teşvik belgesi düzenlenen 19 adet proje kapsamında yaklaşık 806,2 Milyon dolar tutarında yatırım yapılması öngörülmüştür. Böylece 2008 ilk iki aylık döneminde belgelendirilen yatırım projesi sayısı 35 âdete, belge kapsamındaki yatırımların tutarı ise 1,1 Milyar dolara ulaşmıştır. Söz konusu yatırım teşvik belgelerinde öngörülen toplam yatırım tutarının yüzde 49,3'ü uluslararası ortaklar tarafından karşılanacaktır.

Tablo 4.27: Uluslar arası Şirketlerin Yatırımlarına Verilen Teşvik Belgeleri 2008 Aylık

	Ocak	Şubat
Belge adedi	16	19
Toplam Yatırım (Milyon \$)	324,9	806,2
Yabancı ortak Payı	68,6	41,5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, **Uluslar arası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni**, Nisan 2008, s.14

5. TARTIŞMA

Günümüzün küreselleşen dünyasında gerek sanayileşmiş ve gelişmesini tamamlamış ülkeler, gerekse gelişme yolunda olan ülkeler yabancı sermaye olarak ifade edilen yabancı özel doğrudan sabit sermaye yatırımlarını kendilerine çekebilmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Bunun sebebi, yabancı sermayenin bu ülkelerin ekonomilerine sağlamış olduğu sermaye (dış kaynak), yeni teknoloji, modern know-how, yönetim becerisi (management), pazarlama katkısı ve ihracat imkânı gibi yararlarıdır. Yabancı sermayenin ülkeye sağladığı bu yararları maksimize edebilmek için, her şeyden önce yabancı sermayeye karşı peşin hükümden uzak bir şekilde yaklaşmak, ülkenin çıkarları ile yabancı sermayeli kuruluşların çıkarları arasında akılcı bir denge kurmak gerekir.

Uluslararası ekonomi literatüründe, “yabancı sermaye yatırımı” veya “özel yabancı sermaye yatırımı” olarak kullanılan terimler arasında önemli derecede bir anlam farkı yoktur. Terimlerde geçen “yabancı” kelimesi, bir ülkenin milli sınırları dışında olmak anlamındadır. “Yabancı sermaye” ise, bir ülkedeki mevcut sermaye stokuna, başka ülkenin sahipliğini ifade etmektedir. “Özel” kelimesi, ülkeye gelen yabancı sermayenin o ülkenin devletine değil, vatandaşlarına ait olduğunu göstermektedir. “Doğrudan” kelimesi ise, sermaye ile birlikte değişen ölçüde teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisinin de ülkeye geldiğini açıklamaktadır. Böylece, uluslararası ekonomi teorisinde doğrudan yatırımlar, bir yabancı ülkede çıkarılan hisse senedi ve tahvillerin uluslararası sermaye piyasalarından satın alınması yoluyla yapılan “portföy” yatırımlardan ayrılmaktadır. Doğrudan yatırımlar, sermaye ile birlikte teknoloji ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirdiği için, özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra önem kazanmaya başlamıştır.

Doğrudan yatırım (direct investment): Bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır. Tanımından da anlaşılacağı gibi, doğrudan yabancı yatırımlar, ülkeler arasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını özel bir sermaye transferi olarak ele alıp değerlendirmek mümkündür. Fakat bu özel sermaye transferinin iki özelliği vardır. Bunlar;

- 1 Doğrudan yatırım bir sermaye transferi olmakla birlikte, aynı zamanda teşebbüs, teknoloji, risk taşıma ve organizasyon aktarımı da sağlamakta ve bu sebeple işletmelerin sadece kuruluş ve teçhizatının finansmanı olarak değerlendirilmektedir. Doğrudan yatırım bu rolünden dolayı, işletmecilik ustalığı ve know-how'ı da beraberinde getirmekte, ayrıca rekabet faktörünü ülkeye sokmaktadır.
- 2 Genellikle doğrudan yatırımlar, sanayi sektörüne yöneliktir ve daha çok A ülkesinden B ülkesine sermaye transferi şeklinde değil, A ülkesinin X sanayi dalından, B ülkesinin X sanayi dalına akış şeklindedir. Özellikle doğrudan yatırımlar, iki sanayi kesimi arasında bir sermaye akışı özelliği taşımaktadır. Bu sermaye akışı, yatay ve dikey yatırımlar şeklinde meydana gelmektedir.
 - a) Yatay yatırımlar, bir firmanın yatırım yaptığı ülkelerde, kendi ülkesi ile aynı üretimi gerçekleştirdiği zaman ortaya çıkar.
 - b) Dikey yatırımlar ise, yatırım yapılan ülkede esas ülkedeki ürünlerin işlenmesi ve bu ürünlerin satışı ile ilgili olarak ileriye ve geriye dönük şekilde yapıldığı zaman görülür. Fakat çok sayıda küçük yavru şirketler, ev sahibi ülkelerde sadece dağıtım yapmakta ve ana firmanın ürünlerini ev sahibi ülkelerde pazarlamaktadırlar.

Türkiye, ekonomik büyümesi gerçekleştirmek ve yatırım ve tasarruf darboğazı gidermek, işsizliği çözmek ve bölgeler arasındaki dengesizliği gidermek için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek zorundadır. Küresel ekonomide tek başına çekmesi imkânsız olduğu için ancak çeşitli siyasi ve iktisadi birlikler içerisinde yer alarak çekebilecektir. Türkiye'nin AB gibi benzer uluslararası birliklere girmesi, yabancı sermayenin girişinde de önemli artışlar olacaktır.

Son dönemlerde dünyada küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerin hız kazanması sonucunda; gelişmiş ve gelişmekte olan tüm dünya ülkeleri daha iyi bir konuma gelmek amacıyla, var olan kaynaklardan birbirlerinden daha fazla yararlanmak için büyük çabalar sarf etmekte. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise çeşitli siyasi ve iktisadi blokların oluşturulmasıyla mümkün olmaktadır. Bu blokların başında ise AB gelmektedir. Türkiye hızlı kalkınma çabası içine girmiş, ancak ekonomik, politik ve sosyal ve kültürel nedenlerden

dolayı yabancı sermaye yatırımlarından yeterli ölçüde yararlanması başaramamıştır. Ülkemiz kalkınması için gerekli olan sermaye ve teknolojinin yetersizliği Türkiye'yi gün geçtikçe yabancı sermaye ithaline itmektedir. Türkiye'ye sermaye ithal edenlerin başında ise AB gelmektedir. Bunun içindir ki, eğer AB'den daha çok sermaye çekmek istiyorsak;

- 1 AB ile uyum sürecine hız vermeliyiz.
- 2 AB tam üyeliği doğrultusunda siyasi ve iktisadi reformların gerçekleşmesine hız vermeliyiz.
- 3 AB'nin Türkiye hakkında olumsuz imajının değişmesi,
- 4 Türkiye'nin sahip olduğu ve tek başına işletemediği doğal kaynakların tanıtımını AB'ye tanıtılması,
- 5 Türkiye'deki siyasi belirsizliklerin tam anlamıyla ortadan katlığını AB'ye duyurulması,
- 6 AB ile ekonomik ve siyasi ilişkilerdeki belirsizliklerin ortadan kaldırılması,
- 7 Özelleştirme faaliyetlerine hız verilmeli,
- 8 Kayıt dışı ekonominin tamamen ortadan kalkması,
- 9 Ekonomide makro hedeflerinin bir an hayata geçirilmesi
- 10 Kamu açıklarının en aza indirilmesi, yüksek enflasyon ve faizlerin düşürülmesi,
- 11 Bürokrasinin en aza indirilmesi,
- 12 Dalgalı kur sisteminin ortadan kaldırılması,
- 13 Vergi reformunun yapılması,
- 14 Türkiye'deki yasaların uluslar arası standarttaki yasalarla uyumlaştırılması, vergi mevzuatının uluslar arası standartlara kavuşması, gibi düzenlemelerinin yapılması durumunda AB'den Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye miktarında büyük bir artış alacağı kuşkusuzdur.

Sonuçta, Türkiye AB'ye girsin ya da girmesin ülkemizin hakkı olan sosyal ve siyasi gelişmelerin yanı sıra ekonomik alanda elde edilecek gelişmeler ülkemiz için vazgeçilmez niteliktedir. Ekonomik gelişmelerin başında ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelmektedir. AB ile olan diyalogun olumlu yönde etkilenmesi, AB'den ülkemize doğrudan yatırım artışı da hız kazanmış olacaktır.

6. SONUÇ

Küreselleşmenin keskinleştirdiği rekabet olgusu ve hızlı kalkınma hamleleriyle çağı yakalama zorunluluğu, gelişmekte olan ülke hükümetlerinin doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekecek politikalar üzerinde yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Yabancı sermayenin ülkeye gelişinin teknoloji, sermaye birikimi, büyüme, vergi gelirleri, ülke içi rekabet, istihdam, ihracat ve finansman gibi alanlarda ülke için faydalıdır. Gelişmekte olan hemen tüm ülkelerde hükümetler, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kalkınma hedeflerinin bir parçası olarak düşünmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedefleri bakımından özellikle üç noktada önemli kabul edilmektedir; Ülkedeki gelir oluşumu, döviz durumu ve vergi gelirleri gibi makro değişkenleri genellikle olumlu yönde etkiler. Endüstriyel verimlilik, teknolojik gelişme ve mamul geliştirme konusunda etkilidir. Modern sektörlerde istihdam durumunu ve iş gücü niteliklerini genellikle olumlu etkiler. Ancak, doğrudan yabancı yatırımların olumsuz etkileri de olup, tek başına bir ülkenin ekonomik büyümesini arttırmada ve yoksulluğunu azaltmada yeterli değildir. Tamamlayıcı politikalar bu bağlamda önemli bir belirleyici olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kalkınma hamlelerinin, önemli bir parçası olarak değerlendirmektedirler. Gerçekten de uygulamada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının olumlu etkilerinin olumsuz etkilerine kıyasla daha ağır bastığını kabul etmek gereklidir. En çok yabancı yatırım çeken gelişmekte olan ülkeler arasında gösterdiğimiz ülkeler, yabancı yatırım akışının başladığı 1960'lerden itibaren sanayi ürünleri ihracatlarını hızla arttırmışlardır.

Ancak, yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye yönelmesinde sadece dışa açık olmak yeterli olmayıp, yönlendirici politikalar ve faktörler de etkili olmaktadır. Özelleştirme politikası, rekabet politikası, sosyal politika, ekonomik ve siyasi istikrar, Dünya Ticaret Örgütü'ne ve politikalarına uyum ekonomik entegrasyonlara katılım, vergi kolaylıkları ve özendirici politikalar gibi uygulamalar yabancı yatırımlar üzerinde etkili olurken kültürel faktörler de öne çıkmaktadır. Türkiye'ye gelen yabancı sermayeli şirketlerin yoğunlaştığı alanlarda, ilk sırayı üretim sektörler-kimya, ilaç, elektronik makine, gıda ve içki almaktadır. Bunu turizm ve bankacılık izlemektedir. Son yıllarda Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin büyük bir bölümü

ortak girişim (Joint Venture) veya birleşme (Merger) şeklinde olmaktadır. Türkiye, içinde bulunduğu coğrafyada yabancı sermayeyi büyük ölçüde çekebilecek bir bölge ülkesidir. Türkiye, Avrupa ile Asya'nın birleştiği noktada yer almaktadır. Jeopolitik konumu bakımından, Avrupa, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya, Akdeniz ile Karadeniz bölgelerinin özelliklerinin hepsinin bir arada bulunduğu bir ülkedir. Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ekseninde bir kavşak noktasında yer almaktadır. Ortadoğu ve Avrasya bölgelerindeki zengin enerji kaynaklarının Avrupa ve dünya piyasalarına aktarılmasında doğal bir köprüdür. Bu konumdan dolayı, jeopolitik önemi çok fazladır. Bu özelliklerinden dolayı Batı, Türkiye'nin önemini kavramıştır.

Türkiye, Dünya Bankası verilerine göre 1980'de 93 milyar dolar olan milli gelirini 2007'de 655 milyar dolara yükseltmiştir. Aynı dönemde Çin 309 milyar dolarlık milli gelirini 3.280 milyar dolara, Güney Kore 64 milyardan 969 milyar dolara, Endonezya 95 milyardan 432 milyar dolara, Yunanistan ise 53 milyardan 312 milyar dolara ulaşmışlardır (DPT 2008, s.10). Türkiye'de bu ülkeleri yakalayabilmek için mutlaka büyüme hızını arttırmak durumundadır. Bu konudaki kaynak açığını da, doğrudan yabancı sermaye ile kapatabilecek eşsiz bir konuma sahiptir.

Türkiye 2007 yılındaki 22 milyar dolarlık giriş ile dünya genelinde en fazla uluslararası doğrudan yatırım çeken yirmi üçüncü Ülke oldu. Türkiye gelişmekte olan ülkeler arasında ise beşinci Sıradan dokuzuncu Sıraya geriledi. Tüm sorun, Türkiye'de ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamaktır. Alınan kararlar sonucunda ekonomik istikrarı sağlamada kazanılacak başarı, siyasi istikrar ve demokrasi ile pekiştirilecek olursa, Türkiye'ye yakın bir gelecekte çok önemli boyutlarda yabancı doğrudan sermaye girişi gerçekleşecektir. Çünkü tüm dünyada demokrasi, ekonomik gelişmeyi teşvik eden temel faktördür.

Böylece Türkiye, dış kaynak açığını gidererek daha hızlı büyüyecek ve büyük Önder Atatürk'ün ifade ettiği gibi "çağdaş medeniyet seviyesini" daha çabuk yakalayabilecektir. Yabancı sermaye yatırımlarının artırılması için ülke olarak daha koordineli çalışmak, ihtisaslaşmak, yatırım alternatiflerini ve Türkiye'nin yatırım potansiyelini yabancı yatırımcılara daha sistematik bir çerçevede tanıtmak gerekir.

Sözlerimi, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 İzmir İktisat Kongresini Açılış Konuşmasında, o günkü olumsuz konjonktüre rağmen yabancı sermayeye bakışını ortaya koyan görüşü ile tamamlamak istiyorum.

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'ni açılış konuşmasında Gazi Mustafa Kemal, yabancı sermaye konusunda özetle şöyle demektedir:

"İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartıyla yabancı sermayelerine lâzım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, yabancı sermayesi bizim emeğimize ve serveti sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil!"

KAYNAKÇA

Kitaplar

Alpar, C., 1978, *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, 2.b. Ankara: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.

Alpar, C. ve Ongun M.T., 1987, *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Özel kuruluşlar: Az Gelişmiş Ülkeler Yönünden Değerlendirilmesi*. 2.b. İstanbul: Türkiye Ekonomik kurumu.

Atalay, S.S., 2007, *Yeni Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Reel Yakınsama*. Ankara: T.C.M.B. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

Başoğlu, U., Ölmezoğulları, N. ve Parasız, İ., 1999, *Dünya Ekonomisi: Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi*, Bursa: Ezgi Ktbv,

Bolat, Ö., 1989, *Avrupa Topluluğunda Sermayenin Serbest Dolaşımı- İlgili Mevzuatın İncelenmesi*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.

Dağdemir, E. U., 1998, *Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri İle Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelikleri*. İstanbul: 150 İKV Yayınları

DTM, 2007, *Avrupa Birliği ve Türkiye*. 6.b, Ankara: Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü.

Erden, D., 1996, *A Survey Of Foreign Direct Investment Firms In Turkey/Türkiye'de Yabancı Sermayeli Yatırımlar Üzerine Bir Arastırma*". İstanbul: Bogaziçi Üniversitesi Yayınları..

- Erdost, C.,1982, *Sermayenin Uluslararasılaşması ve Teknoloji Transferi*. Ankara: Savaş Yayınları
- Eroğlu, N., 1989, *Açıklamalı ve İcraatlı Vergi Usul Kanunu*, Ankara. Sevil
- Genceli, M.,1991, *Yabancı Sermaye Yatırımlarının Duyarlılık Analizi*.Baskı1991–20,İstanbul İTO Yayınları.
- Gökay, K., 1993, *Yabancı Sermayenin Sektörel Hedef Pazarı*, İstanbul: Finans Dünyası.
- Gönlübol, M., Ülman A.H. ve Bilge, A.S., 1996, *Olaylarla Türk Dış Politikası*.9.B,Ankara: Siyasal Ktbv.
- Güran, N. ve Aktürk İ.,1992 *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*. İzmir:
- Karakoyunlu, E.,1981,*Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yabancı Sermaye Dairesinin 1980 Yılı Faaliyetlerinin Sonuçları*. y.y,İstanbul:
- Karlık, R., 1983,*Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*.13.İstanbul:İTO Yayınları
- Kindleberger,C.P.and Lindert,1982, *International Economics,7th ed.,Illinois:Irwin Publications in Economics*.
- Knickerbocker, F.T,*Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise*. Harvard University. Boston:
- Ökçün, D.G.,1997,1920-30 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye.82,Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları
- Özcan, B., 2004, *Avrupa Birliği’nde Sermayenin Serbest Dolaşımı Konusundaki Mevzuat ve Türkiye’nin Uyumu*. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Ekonomik ve Mali Konular Dairesi Başkanlığı. Ankara
- Parasız İ.,1998, *Türkiye Ekonomisi;1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Ktbv
- Raes, J. P.,2002, *Avrupa Birliği’nin Sermayenin Serbest Dolaşımı Konusundaki Mevzuatı ve Türkiye’nin uyumu*. İstanbul: İKB Yayınları
- Saraçoğlu, T., 1992, *Türkiye- Avrupa Ekonomik topluluğu, Ortaklığı*. İstanbul: Akbank ekonomi Yayınları.
- Schelling, T. C., 1958, *International Economics*. Boston: Allyn and Bacon Inc.,
- Servais,D.,1995, *A Single Financial Market:Liberalisation of Capital Movements and Financial Integration,Antaintment of Economic and Monetary Union*.3rd Ed., Luxemburg:
- Seyidoğlu,H., 1994, *Uluslararası İktisat:Teori Politika ve Uygulama*.10.b., İstanbul:Güzem Yayınları.

Seyidoğlu,H.,1998, *Uluslararası İktisat:Teori,Politika ve Uygulama*.12.b.,İstanbul: Güzem Yayınları.

Sönmezoğlu, F., 1995, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*.2b, İstanbul: Filiz Ktbv.

Tekinalp, G. ve Tekinalp Ü., 1997 *Avrupa Birliği Hukuku*. İstanbul: Beta AŞ.

Uras,T.G.,1979,Türkiye’de *Yabancı Sermaye Yatırımları*.İstanbul: İktisadi Yayınlar Ltd.,

YASED, 1993, *Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler*. İstanbul: Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği, Yayın No: 3.

Yıldırım, N.,1979, *Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama-Uluslararası Şirketler*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Yurdusev, A.N., 1997,*Türkiye ve Avrupa*. İstanbul: İmge Ktbv.

Sürekli Yayınlar

Gürsoy, E., 2001, *Avrupa Anlaşmalarının Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin ekonomik Gelişimine Etkisi*. Dış Ticaret Dergisi. ss.17-28

Karabulut, T. ve Demir, O., 2005, *Türkiye’nin AB Müzakere Sürecine Girmesinin Yabancı Sermayeli Şirketler Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Yılı:4, Sayı:7, ss.225-244

Töre, N., 2000, *Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye- AB İlişkileri: Uzun, İnce Yol Gerçekten Kısalıp Genişle dimi?* Mercek Dergisi Sayı:19 ss.60-64:İstanbul

Yılmaz, L., 2006, *4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Getirdiği Yenilikler*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:5, Sayı:10, ss.173-190, İstanbul

Diğer Yayınlar

Aklan, A., A., 1997, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*. www.foreigntrade.gov.tr. 18.04.2008

Atukeren, E., 1989, *Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Birleşmede Yabancı Sermaye’nin Rolü*. İstanbul: YASED No:34, s.s.1-17

Bayraktar, F., 2003, *Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2005, *Macaristan Ülke Bülteni*. İstanbul

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2005, *Çek Cumhuriyeti Ülke Bülteni*. İstanbul

- T.C Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, 2007, *AB'ye Aday Ülkelerde Ekonomik Gelişmeler. AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü*, Ankara
- T.C Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, 2008, *Uluslar arası Ekonomik Göstergeler*, Ankara
- Ongan, H., 1998, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye* (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Soytürk, M., 1998, *Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*. No: 33, ss.201-227. İstanbul: YASED Yay
- T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, *Doğrudan Yabancı Yatırımlar 25 Kasım 2005 Raporu*. Ankara
- T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2001, *Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 Yılı Raporu*. Ankara
- T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2003, *Yabancı Sermaye Raporu 2002*. Ankara
- T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2003, *Yabancı Sermaye Raporu 2003 I. Yarı Raporu*. Ankara
- T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2007, *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni 2006 Yılı Raporu*. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. Ankara
- T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2008, *Ulusla arası Doğrudan Yatırım verileri Bülteni*. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. Ankara
- T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, *Yabancı Sermaye Yatırımları Mart 2005 Raporu*. Ankara
- YASED, *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu 2007*. İstanbul
- Yükseler, Z., 2005, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/ Yatırım Ortamı İlişkisi*. T.C.M.B, Ankara

ÖZGEÇMİŞ

- Adı Soyadı** : Gökmen Kantar
- Sürekli Adresi** : Dikkaldırım Mah. Hayret S. No: 4, D: 5 Osmangazi- BURSA
- Doğum Yeri ve Yılı** : Bayburt 1982
- Yabancı Dili** : İngilizce
- İlköğretim** : Bursa Bisaş İlköğretim Okulu, Ticaret ve Sanayi Odası İlköğretim Okulu 1995
- Orta Öğretim** : Bursa Cumhuriyet Lisesi 1999
- Lisans** : Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 2005
- Yüksek Lisans** : Bahçeşehir Üniversitesi
- Enstitü Adı** : Sosyal Bilimler
- Program Adı** : Avrupa Birliği İlişkileri